

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΟΜΑΔΑ 8^{ΟΥ} ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ
ΠΑΤΡΑΣ 2015-2016

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΓΡ : ΒΕΝΕΤΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΣΑ ΕΚΠ/ΚΟΣ:ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥΛΟΥ ΕΛΕΝΗ

ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΝΤΕΣ ΜΑΘΗΤΕΣ

ΑΒΡΑΜΗ ΠΑΝ/ΤΑ	ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΥ ΔΗΜΗΤΡΑ
ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΤΙΝΗ	ΒΕΡΓΑΔΟΥ ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ
ΓΙΟΝΟΥΖΑΪ ΜΑΪΛΑ	ΓΙΟΝΟΥΖΑΪ ΝΙΚΕΛΑΝΤΟ
ΖΑΒΟΥ ΠΑΝ/ΤΑ	ΚΑΡΡΑΣ ΛΥΣΣΑΝΔΡΟΣ
ΚΑΓΙΑ ΚΛΑΡΙΝΤΑ	ΚΟΥΤΣΑΝΔΡΕΟΥ ΧΡΙΣΤΟΦ.
ΚΥΡΙΤΟΠΟΥΛΟΣ ΠΑΝ/ΤΗΣ	ΜΑΡΤΖΑΚΛΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
ΜΑΚΡΗ ΔΕΣΠΟΙΝΑ	ΜΑΥΡΟΚΟΤΑΣ ΚΩΝ/ΝΟΣ
ΜΠΟΥΛΤΑΔΑΚΗΣ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ	ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΣ ΣΩΖΩΝ
ΠΑΛΟΚΑ ΤΖΟΕΛΑ	ΠΑΝΙΤΣΑ ΜΑΡΙΑΝΝΑ
ΠΑΠΑΓΙΑΝΝΗΣ ΧΡΗΣΤΟΣ	ΣΩΤΗΡΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ
ΤΟΥΡΚΟΔΗΜΗΤΡΗ ΕΛΕΝΗ	ΤΣΟΥΡΑΜΑΝΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ
΄Χ'ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΕΥΑΝΘΙΑ	ΤΖΕΛΑΪ ΑΓΓΕΛΟ
ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΥ ΒΑΣΙΛΙΚΗ	ΜΑΝΤΑ ΑΓΓΕΛΙΚΗ
ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΠΟΥ ΧΡΥΣΑ	ΜΑΚΡΗ ΓΕΩΡΓΙΑ
ΜΗΤΡΟΠΟΥΛΟΥ ΚΥΡΙΑΚΗ	ΜΟΡΟΪ ΡΟΝΤΙΚΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στην εργασία αυτή θα παρουσιάσουμε τα μνημεία - ναούς της Βυζαντινής περιόδου της Θεσ/νίκης.

Η ταξινόμηση των ναών έγινε με χρονολογική σειρά που κτίστηκαν αυτοί και η οποία είναι:

Α)Πρωτοβυζαντινή περίοδος :4ος -6ος αιώνας μ.Χ.

- 1)Ροτόντα (Ναός Αγίου Γεωργίου).
- 2)Ναός Αγίου Δημητρίου.
- 3)Ναός της Αχειροποιήτου.
- 4)Ναός του Οσίου Δαβίδ Λατόμου.
- 5)Βαπτιστήριο του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου.
- 6)Βασιλική 3^{ης} Σεπτεμβρίου.

Β)Μεσοβυζαντινή περίοδος : 7ος -13ος αιώνας μ.Χ.

- 1)Ναός της Αγίας Σοφίας.
- 2)Ναός της Παναγίας των Χαλκέων.

Γ)Υστεροβυζαντινή περίοδος : 1204μ.Χ - 1430μ.Χ

- 1)Ναός Αγίου Παντελεήμονα.
- 2)Ναός Αγίας Αικατερίνης.
- 3)Ναός Αγίου Νικολάου του Ορφανού.
- 4)Ναός των Αγίων Αποστόλων.
- 5)Ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρος.
- 6)Ναός της Μονής Βλατάδων.
- 7)Ναός του Προφήτη Ηλία
- 8)Ναός των Αγίων Ταξιαρχών.

Στην περιγραφή του κάθε ναού θα αναφέρουμε τη χρονολογία κτήσης ,τον κτήτορα , τη διαχρονική εξέλιξη του ναού , όπως ,επίσης θα δώσουμε σημαντικά ιστορικά και λαογραφικά στοιχεία ,που έχουν σχέση με τον κάθε ναό.

Αυτό το πόνημα ,δίνεται ως βοήθημα στους νεώτερους ,για να γνωρίσουν, να διατηρήσουν και να προστατεύσουν τη μεγάλη πολιτιστική κληρονομιά των προγόνων τους.

ΘΕΜΑ:Οι Βυζαντινές Εκκλησίες της Θεσ/νίκης από τον 4^{ον} αιώνα μ.Χ μέχρι την άλωσή της το 1430 μ.Χ

Α)Ιστορική αναδρομή της πόλης της Θεσ/νίκης.

Η Θεσ/νίκη , η μεγαλύτερη –μετά την πρωτεύουσα πόλη- της Ελλάδας, έχει μια μεγάλη σε διάρκεια και συγκλονιστική σε περιεχόμενο ιστορία. Από το 315 π.Χ. , που ιδρύθηκε από το Βασιλιά της Μακεδονίας Κάσσανδρο, έχουν περάσει 2300 χρόνια έως σήμερα.

Σ' όλη τη χρονική διάρκεια των 23 αιώνων, η όμορφη αυτή παραθαλάσσια πόλη , που είναι κτισμένη αμφιθεατρικά στο εσωτερικό του Θερμαϊκού κόλπου του Βορείου Αιγαίου πελάγους, διαδραμάτισε ένα σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των Ελληνικών πραγμάτων.

Υπήρξε η πόλη με την πιο έντονη παρουσία σε ολόκληρη την Βαλκανική χερσόνησο, γεγονός που αποδεικνύει σωστή την επιλογή και ενέργεια του οικιστή της Κασσάνδρου.

Από αρχαιολογικές ανασκαφές που έγιναν κατά καιρούς , προκύπτει πως ο ευρύτερος χώρος της πόλης είχε κατοικηθεί τουλάχιστον πριν από το 5000 π.Χ.

Ευρήματα ανθρώπινων εγκαταστάσεων βρέθηκαν σε τεχνητούς λόφους (τούμπες) που περιβάλλουν την Θεσ/νίκη. Άλλα επίσημα αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν πως στην ίδια περιοχή υπήρχαν οικισμοί από την εποχή του σιδήρου (1000 Π.Χ.) και μάλιστα συνέχισαν να υπάρχουν μέχρι και τον 5^{ον} και 4^{ον} αιώνα π.Χ.

Γύρω από το φυσικό λιμάνι της πόλης, εμφανίστηκε από νωρίς, μια έντονη οικιστική δραστηριότητα με την δημιουργία πολλών μικρών πόλεων, (πολισμάτων) , μεταξύ των οποίων κύρια ήταν η Θέρμη, από την οποία πήρε το όνομά της ο Θερμαϊκός κόλπος.

Η οικιστική αυτή δραστηριότητα συμπίπτει με την ανάπτυξη της δυναστείας των Μακεδόνων, που από τα ορεινά και τις πεδιάδες της Μακεδονίας, προωθήθηκαν προς τα παράλια του Θερμαϊκού, ιδιαίτερα στα χρόνια του βασιλιά της Μακεδονίας Αμύντα του Α΄ (520-500 π.Χ.).

B) Εμφάνιση των Μακεδόνων (Μακεδον. Δυναστεία (2000-148 π.Χ))

Οι Μακεδόνες εμφανίζονται στον Βορειοελλαδικό χώρο στο 2000 π.Χ.

Οι Μακεδόνες ήταν Δωριείς, που παρέμειναν και εγκαταστάθηκαν στα ορεινά της Μακεδονίας, ενώ μεγάλη μάζα των ομοφύλων τους προχώρησαν προς τη Νότια Ελλάδα.

Δεν διέφεραν, ουσιαστικά, από τους Έλληνες του Νότου, μιλούσαν ένα διαλεκτικό ιδίωμα των Δωριέων, χρησιμοποιούσαν Ελληνικά ονόματα και πίστευαν στους ίδιους θεούς, των αδελφών τους, του νότου.

Ιδιαίτερη ακμή και αίγλη γνώρισε η Μακεδονία στα χρόνια του Φιλίππου Β΄, βασιλιά της Μακεδονίας, που ανέλαβε το θρόνο στα 358 π.Χ., σε μια εποχή εσωτερικών και εξωτερικών πολέμων.

Ο Φίλιππος, μετά από πολλούς αγώνες, κατάφερε να κυριαρχήσει στο χώρο της Ελλάδας και ιδιαίτερα της Μακεδονίας και να αναγνωρισθεί, σαν ο θεμελιωτής της έννοιας του ελληνικού κράτους, όταν κυριαρχούσαν στην Ελλάδα διασπαστικές τάσεις των πόλεων – κρατών του Ελληνικού χώρου.

Το 334 π.Χ. ο γιος του Φιλίππου, Αλέξανδρος ο Μέγας, βασιλιάς της Μακεδονίας, θα πραγματοποιήσει τη μεγάλη του εκστρατεία κατά των Περσών.

Το 323 π.Χ, ο μεγάλος στρατηλάτης θα πεθάνει στη Βαβυλώνα, για να αρχίσουν οι πόλεμοι των <<διαδόχων>> , της απέραντης αυτοκρατορίας του.

Ο Κάσσανδρος, ο μεγαλύτερος γιος του στρατηγού του Μ. Αλέξανδρου Αντίπατρου, δεν ακολούθησε τον μεγάλο στρατηλάτη, αλλά παρέμεινε στην Μακεδονία ως <<επιμελητής>> του Μακεδονικού κράτους.

Όταν πέθανε ο Αντίπατρος, άφησε ως διάδοχό του τον Πολυσπέρχοντα, αυτό αποτέλεσε αιτία πολεμικής σύγκρουσης μεταξύ των δύο ανδρών.

Η Πολυσπέρχοντας είχε στο πλευρό του και την μητέρα του Μ. Αλέξανδρου , Ολυμπιάδα. Η μάχη της Πύδνας , όμως, ανέδειξε νικητή τον Κάσσανδρο, ενώ η Ολυμπιάδα καταδικάστηκε σε θάνατο.

Η καταδίκη αυτή δημιούργησε δυσαρέσκεια και ο Κάσσανδρος για να γίνει αρεστός στην Μακεδονική αριστοκρατία , ίδρυσε την Θεσ/νίκη, δίνοντας σ' αυτή τ' όνομα της συζύγου του και αδελφής του Μ. Αλεξάνδρου από άλλη μητέρα.

Στην ενέργεια αυτή προχώρησε ο Κάσσανδρος, προβλέποντας την δυσμενή εξέλιξη, της ως τότε πρωτεύουσας του Μακεδονικού Κράτους, Πέλλας.

Η Πέλλα δεν προσφερόταν πια σαν πρωτεύουσα, αλλά κυρίως για λόγους ανύπαρκτης φυσικής οχύρωσης, γεωγραφικής ακαταλληλότητας και δυσχέρειας στην θαλάσσια επικοινωνία.

Η Θεσ/νίκη κτίστηκε με επίκεντρο την αρχαία πόλη Θέρμη , αφού συγχωνεύθηκαν 26 πόλεις άλλες μικρές πόλεις (πολίσματα) της περιοχής.

Ο αρχαίος γεωγράφος Στράβωνας αναφέρει μεταξύ αυτών την μικρών πόλεων στην Απολλωνία, τη Χαλάστρα, τη Γαρησκό, την Αινεία και την Κισσό.

Στόχος του Κάσσανδρου ήταν ασφαλώς να δημιουργήσει τη μελλοντική μητρόπολη της Μακεδονίας και η ιστορία τον δικαίωσε απόλυτα.

Η πόλη με τα έξοχα γεωπολιτικά χαρακτηριστικά της εξελίχθηκε σε πρωτεύουσα της Μακεδονίας και διατηρήθηκε τέτοια σ' ολόκληρη τη μακραίωνη ιστορία της.

Η πόλη φαίνεται , πως οχυρώθηκε νωρίς με τείχη. Μόλις 30 χρόνια μετά την ίδρυση της ο βασιλιάς της Μακεδονίας Αντίγονος την επέλεξε σαν τον πιο ασφαλή τόπο για να αμυνθεί κατά του βασιλιά της Ηπείρου Πύρρου.

Αργότερα το 279 π.Χ, από έξω από τα τείχη της πόλης, συντρίφτηκε φοβερή επίθεση Κελτών επιδρομέων. Στη μάχη σκοτώθηκε ο βασιλιάς της Μακεδονίας Πτολεμαίος Ο Κεραυνός.

Γ) Περίοδος Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας (148-313 π.Χ.)

Στη Ρωμαϊκή περίοδο η Θεσ/νίκη εξελίχθηκε σε ακμαία πόλη, για να γίνει γρήγορα πρωτεύουσα Ρωμαϊκής επαρχίας. Μετά την ήττα του τελευταίου Μακεδόνα βασιλιά Περσέα, η Μακεδονία περιήλθε ολοκληρωτικά στους Ρωμαίους το 148 π.Χ.

Η περιοχή της Μακεδονίας χωρίστηκε σε 4 τμήματα (tegiones) και η Θεσ/νίκη έγινε πρωτεύουσα του 2^{ου} τμήματος της Μακεδονίας για χρονικό διάστημα 20 χρονών.

Την περίοδο , αυτή πολλά μνημεία της Θεσ/νίκης ξηλώθηκαν από <<αργυρολόγους>> Ρωμαίους διοικητές για να μεταφερθούν σαν τρόπαια στη Ρώμη , που οργάνωναν οι Ρωμαίοι για να τιμηθούν νικητές.

Μετά το 148 π.Χ, οι επαρχίες της Μακεδονίας ενοποιήθηκαν σε μία, για να δημιουργηθεί η επαρχία της Μακεδονίας με πρωτεύουσα τη Θεσ/νίκη.

Στην επαρχία αυτή συμπεριλήφθηκε σε λίγο και η Ν. Ελλάδα για να ισχύσει αυτό το καθεστώς 120 χρόνια, ως την εποχή του Αυγούστου (27 π.Χ.) , οπότε αποσπάστηκε η νότια Ελλάδα και δημιουργήθηκε από αυτήν η επαρχία Αχαΐας.

Την περίοδο αυτή η Θεσ/νίκη είναι η <<μήτηρ πάσης της Μακεδονίας>> . Είναι το κέντρο της Χερσονήσου του Αίμου , με αναπτυγμένο εμπόριο, βιοτεχνία και με ιδιαίτερα μεγάλη πνευματική και πολιτιστική ανάπτυξη.

Ευεργετικές επιπτώσεις για την πόλη είχε το γειτόνεμά της με την Via Egnatia (Εγνατία οδός) , που κατασκεύασαν οι Ρωμαίοι πάνω στα ίχνη παλαιότερου δρόμου που μνημονεύει και ο Αριστοτέλης, για να ενώσουν την Αδριατική (Δυρράχιο) με τον Ελλήσποντο και την Μ.Ασία.

Η πόλη πέρασε πολλούς κινδύνους από επιδρομές βαρβάρων, κατά την περίοδο της Ρωμαιοκρατίας.

Ο Ρωμαίος ρήτορας Κικέρωνας , όταν κατέφυγε στην πόλη περίπου το 58 π.Χ, ως εξόριστος, αναφέρει μια παρόμοια σκληρή δοκιμασία , όταν βάρβαρα φύλα επιτέθηκαν κατά της πόλης, αναγκάζοντας τους κατοίκους της , να αμυνθούν με σθένος για να σωθούν.

Τότε λοιπόν , κατασκευάστηκαν με γρήγορο ρυθμό οχυρωματικά έργα στην Ακρόπολη, της Άνω Πόλης, όπου οι κάτοικοι και η φρουρά συγκεντρώθηκαν για να αντιμετωπίσουν τους επιδρομείς.

Στον εμφύλιο πόλεμο των Ρωμαίων (49-31 π.Χ) , η πόλη τάχθηκε με το μέρος των Αυτοκρατόρων Αντωνίου και Οκταβιανού.

Με την νίκη των Αυτοκρατορικών δυνάμεων στους Φιλίππους (42 π.Χ.) , οι Θεσ/νικείς έστησαν τιμητική ασίδα στη Δυτική πύλη του Αξίου, για

να τιμήσουν τους νικητές αυτοκράτορες που μπήκαν θριαμβευτικά στην πόλη.

Αποτέλεσμα αυτής της στάσης ήταν να ονομαστεί η Θεσ/νίκη <<ελεύθερη πόλη>> , να αποκτήσει πολλά προνόμια και ακόμα ο «δήμος» της ουσιαστική αυτοδιοίκηση.

Χαρακτηριστικό αυτής της αυτοδιοίκησης της πόλης ήταν οι δημόσιες ελεύθερες συνεδριάσεις του «δήμου» και το γεγονός, ότι την πόλη υπερασπιζόταν <<δημοτική φρουρά>> .

Την περίοδο αυτή, στην πόλη γιορτάζονταν τα <<Ολύμπια>> και τα <<Λύθια>> , κατά τα πρότυπα των Αρχαίων αγώνων της Ολυμπίας.

Περίφημοι δάσκαλοι, συγγραφείς και φιλόσοφοι ζούσαν και δίδασκαν στην πόλη , δημιουργώντας τις προϋποθέσεις για μια πολύπλευρη πνευματική και πολιτιστική ανάπτυξη.

Με την παραπάνω εικόνα να κυριαρχεί στην πόλη, το πρώτο μισό του 1^{ου} αιώνα μ.Χ , δεν ήταν συμπτωματικό ή τυχαίο, το ότι ο Απόστολος Παύλος διάλεξε την Θεσ/νίκη, αμέσως μετά τους Φιλίππους της Καβάλας , για το πρώτο του μεγάλο σταθμό για τη διάδοση της νέας θρησκείας του Χριστιανισμού στην Ευρώπη.

Με τον ερχομό του, το 50 μ.Χ , ο Παύλος ιδρύει στην πόλη τη <<Χρυσή Πύλη>> , όπως την ονομάζει χαρακτηριστικά, τη δεύτερη Χριστιανική Εκκλησία στον Ευρωπαϊκό Χώρο.

Προς τους κατοίκους της πόλης ο Παύλος, θα στείλει σε λίγο τις γνωστές Α και Β προς <<Θεσσαλονικείς>> επιστολές του, που αποτελούν σημαντικά κείμενα της χριστιανικής πίστης.

Η μεγαλύτερη ακμή της πόλης στην Ρωμαϊκή περίοδο, σημειώνεται στα χρόνια του Καίσαρα Γαλέριου.

Ο Γαλέριος, μέλος της Ρωμαϊκής τετραρχίας, όταν έγινε κυβερνήτης ολόκληρης της Βαλκανικής, του <<Ιλλυρικού>>, όπως ονομαζόταν τότε, έκανε τη Θεσ/νίκη, έδρα της εξουσίας του, αρχές του 4^{ου} αιώνα μ.Χ.

Στην πόλη κατασκευάστηκαν επιβλητικά ανάκτορα και μεγάλα κτιριακά συγκροτήματα. Μερικά, από αυτά, που ολόκληρα ή τμήματά τους διασώθηκαν ως τις ημέρες μας (Ροτόντα, Ανάκτορα, θριαμβευτική Αψίδα Γαλερίου, Ρωμαϊκή Αγορά), δείχνουν το μέγεθος της μεγαλοπρέπειας που επικρατούσε την περίοδο, αυτή στην πόλη.

Την πόλη διέσχιζε ένας φαρδύς δρόμος, η σημερινή Εγνατία οδός, που άρχιζε από τη <<Χρυσή Πύλη>>, Πύλη Αξιού (Σημερινή πλατεία Δημοκρατίας) και έφτανε στην <<Κασσανδρεωτική πύλη>> (σημερινή πλατεία Συντριβανίου).

Ένας άλλος δρόμος, παράλληλος προς τον προηγούμενο στη θέση της σημερινής οδού Αγίου Δημητρίου, ένωσε τις άλλες δύο πύλες της πόλης : Τη <<Ληταία Πύλη>> των δυτικών τειχών με την <<Νέα Χρυσή Πύλη>> ανατολικά, ενώ ένας κάθετος δρόμος, ένωσε το λιμάνι με την Ακρόπολη (Άνω Πόλη), όπου στρατοπέδευε η φρουρά της πόλης .

Επίσης από περιγραφές συγγραφέων, αλλά και από αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν ότι έξω από τα τείχη της πόλης υπήρχαν νεκροταφεία στην ίδια θέση της περίπου με εκείνα της Ελληνιστικής εποχής.

Το 303 μ.Χ. , τοποθετείται χρονικά και ο μαρτυρικός θάνατος του προστάτη και πολιούχου της Θεσ/νίκης Αγίου Δημητρίου και του φίλου του Νέστορα, με διαταγή του Γαλέριου.

Από τότε η πόλη έγινε το κέντρο της λατρείας του Αγίου σε ολόκληρο το χριστιανικό κόσμο.

Ο <<Μυροβλήτης>> Άγιος, συνδέθηκε άρρηκτα με την τύχη της πόλης και η παράδοση αναφέρει πολλές περιπτώσεις σωτήριας επέμβασης του για να σωθεί η πόλη , από τις επιδρομές των βαρβάρων.

Δ)Περίοδος Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (313-1430 μ.Χ.)

Όταν η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία άρχισε να παρακμάζει, η Θεσσαλονίκη έγινε το ορμητήριο του Μ.Κων/νου στον πόλεμο κατά του γαμπρού του Λικίνιου (313 μ.Χ.).

Το 324 μ.Χ. ο Κων/νος εγκαταστάθηκε με το μεγάλο του στρατό των 120.000 ανδρών στην πόλη, αφού κατασκεύασε στη θέση του παλαιού Ρωμαϊκού λιμένα, νέο μεγάλο λιμάνι, για να συγκεντρώσει σ' αυτό το στόλο του, από το 200 <<τριακόντορες>>, γαλέρες και 2.000 εμπορικά πλοία, όπως αναφέρει ο ιστορικός Ζώσιμος.

Επίσης από τη Θεσ/νίκη ξεκίνησε ο Μ.Κων/νος , τις τελικές νικηφόρες επιχειρήσεις του για την κατάληψη της Αδριανούπολης και της Χρυσούπολης.

Τελικά ως μονοκράτορας και με επίσημη πια θρησκεία το Χριστιανισμό , ίδρυσε στην παλαιά αποικία των Μεγαρέων Βυζάντιο (στην Προποντίδα) τη νέα πρωτεύουσα του Ρωμαϊκού κράτους , την Κωνσταντινούπολη , ή Νέα Ρώμη.

Από εδώ και εμπρός η Κωνσταντινούπολη και η Θεσ/νίκη θα αποτελέσουν τους κύριους πόλους ανάπτυξης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στη μακραίωνη ιστορία της για μία περίοδο πάνω από 1000 χρόνια.

Η Κωνσταντινούπολη είναι η <<Βασιλεύουσα>> και η Θεσ/νίκη η «Συμβασιλεύουσα» του κράτους , η <<μετά την μεγάλην παρά Ρωμαίων

πρώτην πόλιν>> , ο <<οφθαλμός της Ευρώπης και κατ' εξοχήν της Ελλάδος>>.

Σημαντικά έργα οχύρωσης της πόλης με τείχη έγιναν, επί Ιουλιανού του Παραβάτη (361-363) κ στην συνέχεια, ακόμη πιο πολλά επί του Μ .Θεοδοσίου (379-395), ο οποίος βαπτίστηκε Χριστιανός στην πόλη το 380 μ.Χ. από τον Επίσκοπο Αχόλιο ή Ασχόλιο.

Την εποχή της παρουσίας του Μ. Θεοδοσίου στην πόλη, έγινε κατά διαταγή του, η μεγάλη σφαγή 7000 Θεσσαλονικέων στον Ιππόδρομο της πόλης.

Ακολουθεί μια περίοδος ανάπτυξης, κατά την οποία κτίζονται ο ναός του Αγίου Δημητρίου , ο ναός της Αχειροποιήτου, το καθολικό της μονής Λατόμου (οσίου Δαβίδ) και η πεντάκλιτη Βασιλική που βρίσκεται κάτω από το ναό της Αγίας Σοφίας.

Από το 395 μ.Χ. ως το 615 μ.Χ , η πόλη δέχτηκε σφοδρές επιδρομές από τους Οστρογότθους, Γότθους , Αβάρους , Ούννους και Σλάβους.

Τα ισχυρά τείχη της πόλης και τα πολλά θαύματα του Αγίου Δημητρίου σώζουν στην πόλη , αλλά και οι περιοχές έξω από την πόλη λεηλατήθηκαν.

Το 620 μ.Χ. ισχυρός σεισμός καταστρέφει την πόλη. Το 797 μ.Χ. , έρχεται στην πόλη ο Θεόδωρος Στουδίτης, μεγάλη ασκητική μορφή.

Την περίοδο 839-843 μ.Χ , Αρχιεπίσκοπος Θεσ/νίκης γίνεται ο Λέοντας , μεγάλος φιλόσοφος και μαθηματικός φίλος και συνεργάτης του Μ. Φωτίου, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως.

Η πόλη συμμετείχε ενεργά σ' όλα τα κύρια γεγονότα της αυτοκρατορίας . Αυτό φάνηκε στη μεγάλη θρησκευτική ταραχή της <<Εικονομαχίας>> όπου η πόλη διαδραμάτισε σοβαρό ρόλο.

Το 863-874 μ.Χ. , στην πόλη ανθίζει η ιεραποστολική δράση των μοναχών αδελφών Κυρίλλου και Μεθοδίου, όπου με τις αποστολές τους στη Βουλγαρία , Μοραβία και στη χώρα των Χαζάρων, διέδωσαν το μήνυμα του Ευαγγελίου και συνέβαλαν αποφασιστικά στην πολιτιστική ανάπτυξη των λαών αυτών.

Το 904 μ.Χ. η πόλη απροετοίμαστη για πόλεμο, δέχθηκε φοβερή επιδρομή Σαρακηνών Αράβων, πειρατών της Δύσης, οι οποίοι κατέλαβαν την πόλη και την λεηλάτησαν με φοβερό τρόπο. Παρ' όλες τις δυσκολίες , όμως , η πόλη κατόρθωσε να επιζήσει, ανασυντάχθηκε και ανασυγκροτήθηκε γρήγορα.

Ακολούθησαν νέες επιδρομές από τους Βούλγαρους που κράτησαν πάνω από 100 χρόνια (904-1004 μ.Χ) , μέχρι που ο αυτοκράτορας Βασίλειος Β΄ ο Βουλγαροκτόνος νίκησε κατά κράτος τους Βουλγάρους, στο Κλειδί, κοντά στον Στρυμόνα.

Η ειρήνη που ακολούθησε έδωσε την ευκαιρία να ηρεμήσει η Μακεδονία και έτσι η Θεσ/νίκη γνώρισε νέες περιόδους ακμής. Ενδεικτικό της ακμής της πόλης, ήταν οι θρησκευτικές και λαϊκές γιορτές των «Δημητρίων», που γινόταν από τα χρόνια αυτά προς τιμή του πολιούχου της πόλης Αγίου Δημητρίου κάθε Οκτώβριο.

Ενώ στην πόλη τελούνταν μέσα σε κατανυκτική ατμόσφαιρα και θρησκευτική έξαρση τελετές προς τιμή του Αγίου, στην μεγάλη πεδιάδα του Αξιού, δυτικά της πόλης, πραγματοποιούνταν μεγάλη εμποροπανήγυρη, στην οποία συμμετείχαν έμποροι από όλα τα μέρη της αυτοκρατορίας , ακόμα και από την Ιταλία , την Αίγυπτο, την Ισπανία, την Φοινίκη, τον Εύξεινο Πόντο.

Μετά το θάνατο του Βασιλείου του Β΄ αρχίζει η παρακμή. Το κράτος βαθμιαία αποδυναμώνεται, ενώ πυκνώνουν οι εξωτερικοί κίνδυνοι που το απειλούν.

Το 1040 μ.Χ. , οι Βούλγαροι επαναστατούν κατά του Βυζαντίου, πολιορκώντας την πόλη. Χάρη στην ηρωική έξοδο και ακόμη ένα θαύμα του Αγίου, η πόλη σώθηκε.

Το 1065 μ.Χ. , εισβάλουν στην περιοχή της Θεσ/νίκης 600.000 Ούζοι (ή Κουμάνοι) , τουρκικό φύλο, αλλά απέτυχαν να νικήσουν την πόλη και στράφηκαν προς την Θεσσαλία. Ακολουθεί περίοδος ηρεμίας στην πόλη, ως το 1185 μ.Χ. .

Το 1074 μ.Χ. , χτίζεται ο ναός της Παναγίας Χαλκέων. Το 1107 μ.Χ. , ο Αλέξιος Κομνηνός, έρχεται στην πόλη, για να οργανώσει την εκστρατεία του κατά των απειλητικών Νορμανδών , που προέρχονται από την Σκανδιναβία.

Το 1185 μ.Χ. , η πόλη δέχεται επίθεση των Νορμανδών, οι εχθροί με 80.000 στρατιώτες και 200 πλοία πολιορκούν την πόλη από θάλασσα και στεριά.

Η πόλη αβοήθητη, μετά από απεγνωσμένο αγώνα έπεσε στα χέρια των επιδρομέων για να λεηλατηθεί βάναισα για μια ακόμη φορά.

Ο Μητροπολίτης Θεσ/νίκης Ευστάθιος, που αγωνίστηκε για τη διάσωση της πόλης, άφησε ένα μοναδικό σε πληροφόρηση χρονικό για την άλωση της πόλης και την καταστροφή της, από την καταστροφή δεν γλίτωσε, ούτε το κιβώριο του Αγίου Δημητρίου.

Το 1204 μ.Χ. με την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Σταυροφόρους, ο Φράγκος αυτοκράτορας της Κων/πόλης, Βαλδουίνος,

παραχωρεί τη Θεσ/νίκη και μεγάλο τμήμα της Μακεδονίας στον Ιταλό Βονιφάτιο Μομφερατικό.

Με την εγκατάσταση των <<Ιπποτών>> της Δύσης στην πόλη, αρχίζει μια νέα περίοδος πρωτοφανούς καταπίεσης και καταδυνάστευσης του ντόπιου πληθυσμού.

Η πόλη δέχθηκε τις επιθέσεις των Βουλγάρων, το 1205 μ.Χ και 1207 μ.Χ , υπό τον Ιωαννίτζη ή αλλιώς Σκυλογιάννη, εξαιτίας της ωμής, αγριότητάς του.

Η Λατινοκρατία δεν κράτησε παρά 20 μόνο χρόνια στη Θεσ/νίκη.

Το 1224 η πόλη καταλήφθηκε από τον ηγεμόνα της Ηπείρου Θεόδωρο Δούκα Κομνηνό Άγγελο, επίδοξο αυτοκράτορα και ορκίστηκε <<βασιλιάς και αυτοκράτορας των Ρωμαίων>>, δημιουργώντας έτσι την Ελληνική αυτοκρατορία της Θεσ/νίκης.

Σ' όλο αυτό το διάστημα η Θεσσαλονίκη, ήταν το επίκεντρο των πολέμων μεταξύ του Δεσποτάτου της Ηπείρου, των Βουλγάρων και της Αυτοκρατορίας της Νικαίας.

Τελικά το 1246 μ.Χ. , τόσο η πόλη όσο και η γύρω περιοχή γίνεται τμήμα της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας με διοικητή της πόλης τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο, πατέρα του μετέπειτα αυτοκράτορα του Βυζαντίου Μιχαήλ Η' .

Ο Μιχαήλ, πριν γίνει αυτοκράτορας, έδωξε τον βασιλιά της Κωνσταντινούπολης ,Βαλδουίνο Β' καθώς και το Λατίνο πατριάρχη Ιουστινιάνη και ανασύστησε το Βυζαντινό Κράτος.

Την περίοδο αυτή η Θεσσαλονίκη αντικατέστησε την Κωνσταντινούπολη ως καλλιτεχνικό και πολιτισμικό κέντρο.

Την περίοδο 1261-1265 μ.Χ. , στην πόλη δημιουργήθηκαν εμπορικές αποικίες από Γενουάτες και Βενετούς, που έκαναν την Θεσ/νίκη μεγάλο εμπορικό κέντρο της περιοχής.

Αναπτύχθηκε η βιοτεχνία κ τέθηκαν οι βάσεις ανάπτυξης, της μεσαιάς τάξης και της αυτονομής της από την κεντρική εξουσία της Κωνσταντινούπολης.

Την περίοδο αυτή χτίστηκε ο ναός του Αγίου Παντελεήμονα. Στα χρόνια του αυτοκράτορα Ανδρόνικου Β' (1282-1328) , η πόλη έγινε μόνιμος τόπος κατοικίας της Βυζαντινής Βασίλισσας Ιολάνδης – Ειρήνης .

Η Ειρήνη ανέπτυξε , ιδιαίτερα θερμές σχέσεις με τους γείτονες Σέρβους, αφού ο ηγεμόνας τους <<Κράλλης>> Στέφανος, παντρεύτηκε την πριγκίπισσα Σιμωνίδα.

Όμως η περίοδος ηρεμίας δεν κράτησε για πολύ, καθώς η πόλη απειλήθηκε, από Καταλανούς μισθοφόρους του αυτοκράτορα, οι οποίοι στράφηκαν εναντίον του, επειδή δεν πληρώθηκαν.

Οι Καταλανοί προσπάθησαν να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη χωρίς επιτυχία και γι' αυτό στράφηκαν προς την Μακεδονία, όπου στο πέρασμά τους λεηλάτησαν ότι έβρισκαν στο πέρασμά τους.

Τελικά, αφού δεν κατάφεραν να μπουν στην Θεσσαλονίκη, προχώρησαν προς τη Νότια Ελλάδα, ιδρύοντας στην Αθήνα <<Καταλανικό>> κράτος.

Τη μεγαλύτερη ακμή της, η πόλη τη γνώρισε κατά την βυζαντινή περίοδο του 14^{ου} αιώνα, μετά την επικράτηση του κινήματος των Ζηλωτών, το 1342 μ.Χ. , που δίκαια χαρακτηρίστηκε ο χρυσός αιώνας της πόλης.

Παρ' όλες τις θρησκευτικές διαμάχες, τις εμφύλιες διενέξεις και τις κοινωνικές αναταραχές, η πόλη βασισμένη στις δικές της δυνάμεις

αναπτύσσει την περίοδο αυτή μια έντονη πολύπλευρη κ πολυσύνθετη δραστηριότητα.

Ο ηγέτης της μερίδας των Ησυχαστών (κίνημα των Ζηλωτών) , και κορυφαία πνευματική προσωπικότητα της Θεσσαλονίκης τότε, ήταν ο Αρχιεπίσκοπος Γρηγόριος Παλαμάς.

Το επαναστατικό κίνημα των **Ζηλωτών**, εμφανίστηκε, ως μια πρωτότυπη δημοκρατική νησίδα στον αυταρχικό τότε υπερσυντηρητικό κόσμο , όπου ο ηγεμονισμός, ο διαχωρισμός δηλαδή των ευγενών από το λαό και η (ελέω θεού) διοίκηση , αποτελούσαν τα απόλυτα θέσφατα.

Η διαπάλη μεταξύ του Αλεξίου Απόκαυκου και του Ιωάννη Καντακουζηνού για την κυριαρχία της επιρροής στο Βυζαντινό θρόνο οδήγησε την Αυτοκρατορία σε εμφύλιο πόλεμο, με αποτέλεσμα τη δημιουργία χιλιάδων οικονομικών προσφυγών , που κατέλυσαν τα μεγάλα αστικά κέντρα, μεταξύ των οποίων και τη Θεσσαλονίκη.

Το κίνημα των Ζηλωτών κατέλαβε την πόλη, όπου εγκαθίδρυσε λαϊκή δημοκρατία για 7 χρόνια σε μία περίοδο ακμής της φεουδαρχίας και του τιμαριωτισμού.

Η ησυχαστική αυτή κίνηση, παρ' ότι αποτέλεσε τροχοπέδη στη διδασκαλία των φιλοσοφικών σπουδών και της κλασσικής παιδείας, εντούτοις ανανέωσε τη μοναστική κίνηση και τέχνη και δημιούργησε ιδανικό πλαίσιο για την ανάπτυξη της Χριστιανικής Βυζαντινής τέχνης, που εξακολούθησε να επιζεί στο Άγιο Όρος και μετά την κατάλυση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Η Θεσ/νίκη η <πολυάνθρωπη> και η ευανδρούσα, υπήρξε και θέρετρο μεγάλων θρησκευτικών ζυμώσεων, μέσα από τη διαμάχη του κινήματος των Ησυχαστών, (Γρηγόριος Παλαμάς και των αντιφρονούντων Βαρλααμιστών), αυτή η διαμάχη που έθιγε την ουσία της Χριστιανικής

πίστης, πήρε διαστάσεις πέρα ακόμα από τα όρια της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

Την εποχή αυτή, η δυναστεία των Παλαιολόγων έδειξε ιδιαίτερο ζήλο για την τόνωση του θρησκευτικού αισθήματος του λαού. Η πόλη γνώρισε ιδιαίτερη πνευματική άνθηση και ανέδειξε πλήθος λογίων, θεολόγων και καλλιτεχνών, (Θωμάς Μάγιστρος, Νικόλαος Καβάσιλας, Νικηφόρος Γρηγοράς, Γρηγόριος Ακίνδυνος, Ματθαίος Βλαστάρης, Εμμανουήλ Πανσέληνος).

Η όλη αυτή πνευματική κίνηση ονομάστηκε **Παλαιολόγεια Αναγέννηση** και είναι η περίοδος κατά την οποία άνθισαν οι Μακεδονικές σχολές της εκκλησιαστικής τέχνης που επηρέασαν ολόκληρο το βαλκανικό κόσμο και την Ρωσία.

Κατά την περίοδο αυτή, αναπτύχθηκε η απaráμιλλη τέχνη της τοιχοποιίας των ναών, που εισήγαγε νέες τεχνικές, (τεχνική της κρυμμένης πλίνθου), χάρη στις οποίες δημιουργήθηκαν αριστουργηματικοί ναοί στη Θεσσαλονίκη.

Δείγματα αυτής της τέχνης διασώθηκαν, ως τις μέρες μαζί και μαρτυρούν τη λαμπρή αυτή περίοδο της πόλης. (ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρα, Μονή Βλατάδων, κα)

Επίσης αναπτύχθηκε σχολή **ψηφιδογραφίας**, τοιχογραφίας και κινούμενων εικόνων, που έδωσε καταπληκτικές αγιογραφίες. Αυτές εντυπωσιάζουν σήμερα ολόκληρο τον κόσμο. Κρίκοι αυτής της μεγάλης αλυσίδας των καλλιτεχνών ήταν και οι ονομαστοί Θεσσαλονικείς ζωγράφοι Γεώργιος Καλλέργης, Μιχαήλ Ασπραπός, και Ευτύχιος.

Στα χρόνια των Παλαιολόγων (1261-1453) η Θεσσαλονίκη είχε πλήθος μονών (σηκών) μέσα στα όρια των κάστρων της, αλλά και στην γύρω περιοχή της.

Την περίοδο αυτή κτίζονται , σημαντικοί ναοί, όπως η Αγία Αικατερίνη, ο προφήτης Ηλίας, ο Άγιος Νικόλαος των Ορφανών, οι Άγιοι Απόστολοι. Τελικά μέσα από πενταετή άμυνα και παρά τις προσπάθειες του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου να αντιμετωπίσει τους Τούρκους, η πόλη πέφτει στα χέρια τους το 1387 μ.Χ. , χωρίς όμως λεηλασία.

Στα 1403 μ.Χ. , αποδίδεται και πάλι η πόλη από το Σουλεϊμάν στον Μανουήλ Β΄ και στα 1423 παραδίδεται στη Δημοκρατία της Βενετίας με εξασφάλιση κάποιων προνομίων των κατοίκων της.

Τελικά η πόλη καταλαμβάνεται το 1430 μ.Χ. από το Μουράτ Β΄ και ακολουθεί η περίοδος της Τουρκοκρατίας.

Η πόλη, από την ημέρα της κατάληψής της, μέχρι την απελευθέρωσή της, στις 26 Οκτωβρίου 1912, ημέρα της γιορτής του πολιούχου και προστάτη της πόλης Αγίου Δημητρίου , πέρασε μέσα από πολλές παλινωδίες, περιπέτειες, αγώνες και θυσίες.

ΠΡΩΤΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ: 4^{ος} -6^{ος} αιώνας μ.Χ

1)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ (ΡΟΤΟΝΤΑ)ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ

Α) ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΟΤΟΝΤΑΣ :

Α) Ρωμαϊκή Εποχή :

Η Ροτόντα βρίσκεται βόρεια της Οδού Εγνατία, στο ανατολικό τμήμα της παλαιάς πόλης και σε μικρή απόσταση από την Κασσανδρεωτική πύλη, της σημερινής πλατείας Σιντριβανίου, όπου σώζονται ίχνη της.

Νότια της Ροτόντας και στη νοητή προέκταση του άξονά της Β-Ν, σε μικρή απόσταση και σε επαφή με τη σημερινή οδό Εγνατία της πόλης, υπάρχει ένα τμήμα της Θριαμβικής Αψίδας (Καμάρας) του Γαλερίου, με την οποία η Ροτόντα αποτελούσε ένα ενιαίο κτιριακό σύνολο.

Πρόκειται για ένα από τα αρχαιότερα και σημαντικότερα μνημεία της πόλης, κτισμένο πιθανά στα αρχαία χρόνια της Ρωμαϊκής Τετραρχίας (τέλη του 3^{ου} και αρχές του 4^{ου} αιώνα) και αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά κτίρια της Ρωμαϊκής περιόδου σε παγκόσμια κλίμακα.

Είναι κατασκευασμένη με οπτόπλινθους, όπως η Καμάρα, τα Ρωμαϊκά Ανάκτορα και το Οκτάγωνο, στο χώρο του Ρωμαϊκού Κάμπου του ανατολικού τμήματος της πόλης και αποτελούσε πιθανά, τμήμα του όλου Γαλεριανού συγκροτήματος, που κτίστηκε από το Γαλέριο κατά τη διάρκεια της παραμονής του, στην πόλη.

Σύμφωνα με κάποιους ερευνητές, χωρίς αυτό να έχει προσδιοριστεί ακριβώς, η Ροτόντα ήταν Μαυσωλείο του Γαλερίου ή ναός των Καβείρων ή ναός του Δία.

Πιο πιθανή φαίνεται η τελευταία, επειδή ο Δίας ήταν προστάτης θεός του Διοκλητιανού και του Γαλερίου.

Εκτός αυτού είναι γνωστό, ότι ο Γαλέριος τάφηκε στο Σίρμιο, τη γεννέτειρά του και όχι στη Θεσσαλονίκη. Άρα αποκλείεται να ήταν Μουσολείο του Γαλέριου.

B) Παλαιοχριστιανική – Υστεροβυζαντινή εποχή – Περίοδος Τουρκοκρατίας :

Σε ποια εποχή ακριβώς μετατράπηκε το κτίριο από κοσμικό σε Χριστιανικό δεν είναι βέβαιο. Στα χρόνια του Μ. Θεοδοσίου (379-395) και αφού, ο Ρωμαίος αυτοκράτορας βαπτίστηκε Χριστιανός από το Μητροπολίτη Ασχόλιο, έγιναν στο μνημείο ποικίλες τροποποιήσεις.

Διαπλατύνθηκε μια από τις 8 κόγχες του ,για να προστεθεί το ιερό (ανατολικά).Γύρω από το κτίσμα προστέθηκε μια κλειστή στεγασμένη

(στοά) πλάτους 8μ., ενώ η κυρία είσοδος στο κτίριο μεταφέρθηκε από το νότο –όπου ήταν στη Ρωμαϊκή εποχή- στη δύση για να εξυπηρετηθούν οι ανάγκες που επέβαλε το τελετουργικό της νέας Χριστιανικής Θρησκείας.

Από μαρτυρία του Μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Ευσταθίου (12^{ος} αιώνας) προκύπτει πως η Ροτόντα, αφού μετατράπηκε σε Χριστιανικό ναό, ονομάστηκε ναός των Ασωμάτων ή των Αρχαγγέλων.

Μάλιστα κοντά στο ναό, στα ανατολικά τείχη, λέγεται πως υπήρχε και αντίστοιχη πύλη, με το όνομα πύλη των Ασωμάτων, σημείο από το οποίο μπήκαν στην πόλη οι Νορμανδοί το 1185 μ Χ.

Ο ναός των Ασωμάτων (Ροτόντα), υπήρξε μητρόπολη της Θεσσαλονίκης, μέχρι τον 13^{ον} αιώνα και με το όνομα αυτό παρέμεινε σ'όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

Πότε ονομάστηκε Άγιος Γεώργιος δεν είναι χρονικά προσδιορισμένο, κατά μία άποψη, από ένα μικρό ναό που βρίσκεται απέναντι από τη δυτική είσοδο του περιβόλου του ναού.

Το 1591 μετατράπηκε σε τζαμί, από τον Σείχη Σουλεϊμάν Χορτάτζη, ο τάφος του οποίου σώζεται μέσα στο περίβολο του ναού.

Απομεινάρια της εποχής (Τουρκοκρατίας), είναι ο Μιναρές, η Κρήνη στην αυλή και οι 12 προθάλαμοι (προστώα), στη δυτική και νότια είσοδο του κτιρίου.

Μετά από την απελευθέρωση του 1912, χρησιμοποιήθηκε ως χριστιανικός ναός. Το 1917 ο Βενιζέλος, ανακήρυξε το κτίριο σαν Μακεδονικό Μουσείο κι έτσι αποτελούσε εκθετήριο χριστιανικών γλυπτών μέχρι τον σεισμό του 1978.

Το όνομα Ροτόντα, δόθηκε από ξένους περιηγητές του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, λόγω του κυκλικού της σχήματος.

Τέλος, οι σεισμοί που έπληξαν την πόλη, προξένησαν σοβαρές βλάβες στο κτίριο.

Οι αναστηλωτικές εργασίες απαίτησαν μεγάλες επεμβάσεις στο κτίριο και στον διάκοσμό του.

Γ) Αναλυτική περιγραφή της αρχιτεκτονικής του ναού

Στην προηγούμενη ενότητα αναφέραμε κάποιες προσθήκες, αλλαγές, ανακατασκευές που έγιναν στο κτίσμα, μέσα στο πέρασμα των χρόνων της ζωής του.

Σ' αυτή την ενότητα θα προσπαθήσουμε, να αποδώσουμε με περισσότερες λεπτομέρειες, ότι έχει σχέση με την αρχιτεκτονική του κτιρίου.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

α) Ρωμαϊκή περίοδος:

Η Ροτόντα ανήκει στα ονομαζόμενα περίκεντρα οικοδομήματα, σ' αυτά δηλαδή που είναι χτισμένα γύρω από ένα ιδεατό κέντρο και σκεπάζονται από ημισφαιρικό θόλο.

Τέτοια κτίρια ήταν τα Μαυσωλεία δηλαδή κτίρια κογχωτά με αγάλματα νυμφών στις κόγχες τους, τα ονομαζόμενα νυμφαία.

Τέτοια κτίρια ήταν και οι Θέρμες, οι οποίες προορίζονταν για λουτρά και σωματικές ασκήσεις.

Οι χριστιανοί μεταχειρίστηκαν τα περίκεντρα οικοδομήματα για τα Μαυσωλεία τους, για βαφτιστήρια και για τα προς τιμή των μαρτύρων, μαρτύρια.

Οι περίκεντροι ναοί ήταν, κυκλωτερείς, οκταγωνικοί, τρίκογχοι και τετράκογχοι.

Ο αρχιτεκτονικός αυτός τύπος είναι το ίδιο γνωστός στην Ανατολή και τη Δύση και με δυσκολία μπορεί να πει κανείς, ποιο είναι το πρότυπό του.

Η Ροτόντα του Αγίου Γεωργίου, θα μπορούσε να παραλληλιστεί με το Πάνθεο της Ρώμης ή και με το Μαυσωλείο του Διοκλητιανού στο Σπάλατο, αν και το τελευταίο, έχει οκταγωνική μορφή.

Αρχικά η Ροτόντα, ήταν πολύ απλή στην κάτοψή της: Ένας τεράστιος κύλινδρος, στεγασμένος μ' έναν ημισφαιρικό θόλο.

Οι τοίχοι είναι κτισμένοι με την χαρακτηριστική τεχνική της εποχής. Αποτελούνται δηλαδή από επάλληλες σειρές πλίνθων, που εναλλάσσονται με πλατιές ζώνες αργολιθοδομής.

Μόνο στο θόλο και τα τοξωτά ανοίγματα χρησιμοποιήθηκαν αποκλειστικά πλίνθοι.

Πρόκειται για ένα σύστημα δομής που έχει τις ρίζες του στην Ανατολή. Η σύνδεση τόσο των πλίνθων, όσο και των λίθων γίνεται με ισχυρό κεραμοκονίαμα.

Οι εξωτερικοί κυκλικοί τοίχοι συνεχίζονται με ίσο πάχος (6,30μ), ως τη βάση του τρούλου.

Από κει και πάνω γίνονται λεπτότεροι, αφού προορισμός τους είναι να προστατεύουν απλώς το θόλο και να στηρίζουν την κεραμοσκεπή στέγη που ασκεί οπωσδήποτε πολύ λιγότερες πιέσεις απ' τον τρούλο.

a1) Στέγη: Η διαφορά του πάχους των τοίχων επέβαλε μια κλιμάκωση της στέγασης σε τρία βασικά επίπεδα: το πρώτο βρίσκεται στη βάση του τρούλου, το δεύτερο λίγο ψηλότερα και το τρίτο στην κύρια στέγη, που είναι κωνική, με τριτοβαθμιδωτή διαμόρφωση.

a2) Η είσοδος: του οικοδομήματος στα Ρωμαϊκά χρόνια ήταν στη νότια καμάρα, που συμπίπτει με τον άξονα της πομπικής οδού. Δεξιά και αριστερά από την είσοδο, μέσα στο πάχος του τοίχου, έχουν κατασκευαστεί δύο κοχλιωτές σκάλες, που οδηγούν στη στέγη, (σήμερα η ανατολική είναι εντοιχισμένη).

Η εσωτερική κυκλική αίθουσα της Ροτόντας έχει διάμετρο 24,5μ και ύψος από το δάπεδο ως το κλειδί του τρούλου 29,80μ. Στη βάση του τοίχου ανοίγονται οκτώ μεγάλες τετράγωνες κόγχες που καλύπτονται με ημικυλινδρικές καμάρες.

Ψηλότερα και αντίστοιχα με τις κάτω κόγχες, υπάρχει μια σειρά από 8 τοξωτά παράθυρα.

Στη βάση του τρούλου, υπάρχει ένα στεφάνι από 8 ημικυκλικά ανοίγματα και αυτά ενισχύουν το φωτισμό του εσωτερικού χώρου. Στο κλειδί του τρούλου υπήρχε άνοιγμα για εξαερισμό, όπως συμβαίνει σ' ανάλογα μνημεία.

Από αισθητικής άποψης το μνημείο εξωτερικά φαίνεται πολύ βαρύ.

Στο εσωτερικό, όμως έγινε προσπάθεια να εξουδετερωθεί αυτή η βαρύτητα

Η μεγάλες κόγχες στη βάση του κυκλικού τοίχου και τα παράθυρα και οι φωτιστικές θυρίδες ψηλότερα, έχουν σκοπό να ελαφρύνουν το βάρος του κτιρίου, ώστε να δημιουργείται η εντύπωση, ότι δεν

στηρίζεται σ' έναν παχύ τοίχο, αλλά στους χοντρούς πεσσούς, που σχηματίζονται ανάμεσα στις κόγχες.

Στην ελάφρυνση του συνόλου συντελούσαν και οι μικρές ορθογώνιες κόγχες, που ήταν σκαμμένες στη βάση περίπου του κάθε πεσσού.

Κάθε κόγχη πλαισιωνόταν από δύο κιονίσκους, που πατούσαν σε δύο προεξάρχοντα μάρμαρα = (κιλλίβαντες) και στήριζαν τοξωτό ή τριγωνικό αέτωμα.

Έτσι οι κόγχες έμοιαζαν με μικρούς ναούς, μέσα στους οποίους ήταν τοποθετημένα μικρά λατρευτικά αγάλματα.

Από τις κόγχες αυτές μόνο δύο είναι ανοιχτές σήμερα.

Η μία μάλιστα διατηρεί και τους κιλλίβαντες στη θέση τους.

β) Παλαιοχριστιανικός ναός:

Όταν στα τέλη του 4^{ου} αιώνα πήραν το κτίριο οι Χριστιανοί, χρειάστηκε να κάνουν σ' αυτό ορισμένες τροποποιήσεις και προσθήκες, ώστε να ανταποκριθεί στις λατρευτικές ανάγκες της νέας θρησκείας.

Η σπουδαιότερη και μονιμότερη προσθήκη έγινε με την επέκταση και διαπλάτυνση της ανατολικής καμάρας, ώστε να δημιουργηθεί ένας ορθογώνιος χώρος για το ιερό, με ημικυκλική ασίδα στα ανατολικά.

Γύρω από τον εξωτερικό τοίχο του ναού σε απόσταση 8 μέτρων χτίστηκε ένας κυκλικός τοίχος και παράλληλα ανοίχτηκαν οι 7 κόγχες σ' αυτόν.

Έτσι στον αρχικό χώρο του ναού προστέθηκε ένας περίπατος, μια κυκλική στοά δηλαδή που διπλασίαζε σχεδόν το εμβαδόν του, ώστε να εξυπηρετείται καλύτερα το μεγάλο πλήθος των Χριστιανών.

Η στέγη του νέου κυκλικού τοίχου έφτανε περίπου, ως το ύψος των μεγάλων παραθύρων του ναού.

Στη μεγάλη δυτική κόγχη, απέναντι από το ιερό, ανοίχτηκε νέα είσοδος και μπροστά από αυτήν κατασκευάστηκε νάρθηκας.

Η νότια είσοδος δεν αχρηστεύθηκε, ίσα- ίσα μάλιστα τονίστηκε περισσότερο με την προσθήκη ενός πρόπυλου, που είχε την μορφή στοάς με πύργους στις στενές όψεις.

Έτσι η επικοινωνία ανάμεσα στη Ροτόντα και τα ανάκτορα διαμέσου του θριαμβευτικού τόξου εξακολούθησε να υπάρχει, γεγονός που δείχνει, ότι ο ναός έγινε επίσημη εκκλησία του χριστιανού αυτοκράτορα.

Όταν έγινε η μετατροπή της ροτόντας σε Χριστιανική εκκλησία κλείστηκε και το άνοιγμα στην κορυφή του τρούλου.

Αυτό γίνεται φανερό απ' τα σφραγίσματα των πλίνθων τα οποία είναι ίδια με εκείνα που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή του ιερού και του εξωτερικού κυκλικού τοίχου.

Με τις ανασκαφικές έρευνες διαπιστώθηκε ότι στη θέση της ανατολικής και δυτικής εξέδρας των Ρωμαϊκών χρόνων χτίστηκε από μία κρύπτη, μία υπόγεια κατασκευή, όπου τοποθετούνταν τα άγια λείψανα.

Κάθε μία από τις κρύπτες επικοινωνούσε με το ναό, για να διευκολύνεται η λειτουργική πομπή, που αποτελούσε ουσιώδες μέρος της λατρείας των αγίων λειψάνων.

Η κρύπτες που αντικατέστησαν τις παλιές εξέδρες στο τέμενος, (έτσι θεωρούσαν τον ναό δηλαδή έναν ιερό χώρο που προστατευόταν από έναν κτιστό ημιοκταγωνικό περίβολο με δύο κόγχες ή εξέδρες μία στα ανατολικά και μία στα δυτικά), καθώς και η ορθογώνια αψιδωτή αίθουσα του ιερού της Ροτόντας, έδωσαν στο κτίριο έναν ευκρινή Α-Δ άξονα.

Ωστόσο ο νέος εκκλησιαστικός άξονας, δεν κατήργησε τον παλιό αυτοκρατορικό από βορρά προς νότο αλλά διασταυρώθηκε με αυτό.

γ) Η σημερινή μορφή του μνημείου: Απ' τις αλλαγές που έγιναν στο κτίριο κατά τις παλαιοχριστιανική περίοδο μπορεί να δει κανείς σήμερα μόνο το ιερό, το οποίο αργότερα –μετά τον 10^ο αιώνα μάλλον- χρειάστηκε να αντιστηριχτεί με δύο εξωτερικές αντηρίδες, επειδή υπήρχε κίνδυνος να καταρρεύσει.

Ο κυκλικός τοίχος που είχε προστεθεί γύρω από το ναό όπως και ο νάρθηκας και το πρόπυλο της νότιας εισόδου, δεν είναι γνωστό, πότε ακριβώς καταστράφηκαν.

Δ) Γλυπτική:

α) Ορθομαρμάρωση:

Σήμερα η εσωτερική επιφάνεια των τοίχων είναι εντελώς γυμνή.

Οι πολυάριθμες τρύπες όμως και τα καρφιά που διακρίνονται στους τοίχους σε συνδυασμό και με τα ευρήματα από τις ανασκαφές, δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για την επένδυση των τοίχων από το δάπεδο ως τη γένεση του τρούλου με πολύχρωμες μαρμάρινες πλάκες.

Ο Βυζαντινολόγος-αρχαιολόγος E. Dyggve, παίρνοντας ως βάση τις τρύπες και τα καρφιά στους τοίχους, αναπαρέστησε με κάθε λεπτομέρεια το σχέδιο της ορθομαρμάρωσης.

Οι τοίχοι χωρίζονταν με ψευτοπαραστάδες και οριζόντιες ταινίες σε μεγάλα ορθογώνια τμήματα, ενώ τα διάφορα τοξωτά ανοίγματα πλαισιώνονταν από τοξωτές επίσης ταινίες.

Στα μεγάλα διάχωρα, που σχημάτιζαν οι οριζόντιες και κάθετες μαρμάρινες ταινίες ήταν τοποθετημένα ομφάλια πολύχρωμα μαρμαροθετημένα σε ποικίλα σχέδια.

β) Άμβωνας

Εκεί που ήταν άλλοτε το νότιο πρόπυλο του ναού μπορεί να δει κανείς, σήμερα τη μαρμάρινη βάση του άμβωνα του.

Δύο αρκετά μεγάλα τμήματα του σώματός του βρίσκονται στο Οθωμανικό Μουσείο της Κων/πολης, όπου τα μετέφεραν οι Τούρκοι το 1900.

Πριν το ένα βρισκόταν στον Άγιο Γεώργιο και το άλλο στον Άγιο Παντελεήμονα.

Το έργο θεωρείται γλυπτικό αριστούργημα τόσο για τη σύνθεσή του, όσο και για τη λεπτή του επεξεργασία.

Το σώμα του είναι σκαλισμένο πάνω σε δύο ογκώδη κομμάτια μαρμάρου, που στηρίζονται σε ξεχωριστή βάση.

Η κύρια όψη του, έχει ημικυκλικό κέντρο και από ένα ευθύγραμμο πτερύγιο, δεξιά και αριστερά.

Η άνοδος γινόταν από το πίσω μέρος με μια διπλή σκάλα.

Στο κάτω μέρος της εξωτερικής όψης του άμβωνα ανοίγονται γύρω-γύρω κόγχες, που καλύπτονται από μία αχιβάδα και χωρίζονται μεταξύ τους μ' έναν Κορινθιακό κιονίσκο.

Τα κενά ανάμεσα στα τόξα, που ενώνουν τους ενδιάμεσους κιονίσκους, καλύπτονται από αετούς με ανοιχτά φτερά και κληματίδες.

Στην κύρια όψη, πάνω από τις κόγχες, έχουμε μια κυρτή λεπτοδουλεμένη ζωοφόρο, που στέφεται από κοιλόκυρτη σίμη διακοσμημένη με φύλλα πριονωτού αγκαθιού.

Το κέντρο του άμβωνα στεγαζόταν μ' έναν κυκλικό κιβώριο ή ουρανό, που στηριζόταν σε τέσσερις λεπτούς κίονες.

Σε κάθε μία από τις κόγχες της εξωτερικής όψης ήταν τοποθετημένη από μια μορφή.

Η όλη σκηνή απεικόνιζε την προσκύνηση των Μάγων, που απ' το ένα μέρος παριστάνονταν να ερευνούν για το Χριστό και από το άλλο να φέρνουν τα δώρα τους σε αυτόν.

Ένας άγγελος οδηγούσε τους Μάγους προς το μέρος, όπου ήταν η Παρθένος καθισμένη, κρατώντας το Χριστό στα γόνατά της.

Οι Μάγοι έχουν αποδοθεί σαν κοινοί άνθρωποι, σύμφωνα με την αντίληψη της Ελληνορωμαϊκής παράδοσης.

Αντίθετα η Παναγία και ο Χριστός, με την μεταβατική τους στάση και την ιερατική τους επισημότητα φαίνονται να ανήκουν σ' έναν άλλο κόσμο.

Ο ερευνητής Diehl, βλέπει, εδώ στον άμβωνα να παρουσιάζεται <<μια δύσκαμπτη μεγαλοπρέπεια και μια ιερή σοβαρότητα, που ταιριάζει με τις ιδέες της νέας κοινωνίας και σχεδόν προεικάζει το στυλ και την εικονογραφία των μωσαϊκών της Ραβέννας του 6^{ου} αιώνα>>.

Σχετικά με την χρονολόγηση του άμβωνα, δεν συμφωνούν οι διάφοροι μελετητές. Το πιο πιθανό, όμως είναι να έγινε η εκτέλεσή του, γύρω στα μέσα του 5^{ου} αιώνα μ.Χ.

γ) Κιονόκρανα της συλλογής της Ροτόντας Θεσσαλονίκης:

Στον περίβολο της Ροτόντας του Αγίου Γεωργίου έχει συγκεντρωθεί κατά καιρούς ένα πλήθος γλυπτών, με το οποίο συγκροτήθηκε μια πολύ ενδιαφέρουσα και πλούσια συλλογή.

Αυτά τα γλυπτά μεταφέρθηκαν εκεί, από άλλα μνημεία, ώστε αργότερα να ληφθούν μέτρα για τη διατήρησή τους και την προστασία τους, από τη φθορά του χρόνου.

Αυτή η συλλογή περιέχει αντιπροσωπευτικά δείγματα, από όλα τα είδη των κιονόκρανων και από διάφορες εποχές.

Ξένοι ερευνητές και Έλληνες χωρίζουν τη συλλογή σε τρεις μεγάλες ενότητες στις μελέτες τους:

α) Ως πρώτη ενότητα παρουσιάζουν τα Κορινθιακά κιονόκρανα και τις παραλλαγές τους.

β) Στη δεύτερη προσπαθούν να χρονολογήσουν τα κιονόκρανα και να βρουν την προέλευσή τους.

Γι' αυτό κάνουν σύγκριση με κιονόκρανα, άλλων μνημείων της πόλης και του ευρύτερου χώρου της.

Στην έρευνα αυτή, παρατηρούμε πως τα περισσότερα απ' τα κιονόκρανα της συλλογής, μοιάζουν με τα κιονόκρανα της Βασιλικής του Αγίου Δημητρίου, ίσως αυτή να είναι και η προέλευσή τους.

γ) Τέλος, οι ερευνητές περιγράφουν συνοπτικά κάθε κιονόκρανο αναγράφουν την δημοσίευσή του και τη χρονολόγησή του αν υπάρχει.

Ε) Ψηφιδωτά:

Τα ψηφιδωτά του ναού είναι από τα καλύτερα παλαιοχριστιανικά, που διασώζονται.

Αυτά διακοσμούν τα εσωτερικά στις κόγχες, τα τόξα, τα επάνω παράθυρα και τον τρούλο.

Στο κάτω μέρος του ναού ,απεικονίζονται φανταστικά κτίρια με αψίδες και ημιθόλια.

Υπάρχουν ακόμα αετώματα, καμάρες και κίονες με παραπετάσματα ανάμεσα τους καθώς και λυχνάρια ή παγώνια

Μπροστά από τα κτίρια, υπάρχουν άγιοι με υψωμένα χέρια σε στάση δέησης (orantes) και δίπλα τους υπάρχει σημειωμένη η εόρτιος ημέρα του κάθε αγίου καθώς και η ιδιότητά του.

Υπάρχουν, άγιοι κληρικοί, στρατιωτικοί, γιατροί, ένα αυλητής, ένας υπηρέτης, κυρίως όμως μάρτυρες.

Οι Άγιοι είναι έτσι κατανεμημένοι, ώστε να υπάρχει εορταζόμενος άγιος κάθε μήνα του χρόνου.

Τα ψηφιδωτά στις τρεις κόγχες και στα τέσσερα παράθυρα που σώζονται σήμερα έχουν καθαρά διακοσμητικό χαρακτήρα, με πλούσια μοτίβα, νατουραλιστική απόδοση και πολυχρωμία, με λαμπερές χρυσές και ασημένιες ψηφίδες στο φόντο.

Στο τόξο της νοτιοανατολικής κόγχης υπάρχουν οκταγωνικά πλαίσια με πουλιά και φρούτα.

Μια φαρδιά ταινία με βάζα με άνθη και καλάθια με φρούτα περικλείει το ψηφιδωτό.

Το ψηφιδωτό της νότιας κόγχης έχει διακόσμηση τάπητα γύρω από έναν κεντρικό σταυρό με ασημένιο φόντο από άνθη, πουλιά, άστρα και καλάθια με φρούτα.

Παρόμοια είναι και η διακόσμηση της δυτικής κόγχης και τα τόξα των παραθύρων.

Εδώ φαίνεται η εμπειρία και η ευαισθησία των τεχνικών, οι οποίοι χρησιμοποίησαν στα παράθυρα που φωτίζονται άμεσα, απαλότερους τόνους χρωμάτων, ενώ στις χαμηλότερες και σκοτεινότερες κόγχες εντονότερα χρώματα

Πιο ψηλά, στον τρούλο υπάρχει η παράσταση του Χριστού σε κύκλο, βασταζόμενος από αγγέλους.

Ανάμεσα στις οκτώ καμάρες, υπάρχουν ψηφιδωτά με ποικίλα διακοσμητικά θέματα.

Στην κόγχη του ιερού, βρίσκεται σε τοιχογραφία η παράσταση της Ανάληψης του Χριστού

Η τοιχογραφία χρονολογείται στον 9^ο αιώνα. Τα χαρακτηριστικά των προσώπων που απεικονίζονται συνδέουν την παράσταση μ' αυτή του τρούλου της Αγίας Σοφίας

ΣΤ)Επίλογος:

Σήμερα, μετά από τους σεισμούς του 1978 άρχισε η αποκατάσταση των ζημιών που δημιουργήθηκαν.

Η Ροτόντα, πρόκειται να χρησιμοποιηθεί, αργότερα, ως αίθουσα πολιτιστικών εκδηλώσεων.

Πάντως στο θέαμα της επιβλητικής Ροτόντας, διαβάζει κανείς, την ιστορία του χθες της Θεσσαλονίκης.

2)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

Ο Ναός του Αγίου Δημητρίου βρίσκεται στο κέντρο της παλαιάς πόλης της Θεσ/νίκης- ΒΑ της αρχαίας Αγοράς, σε επαφή με τη σημερινή οδό του Αγίου Δημητρίου, που ακολουθεί τη χάραξη αρχαίας οδού της πόλης.

Α) Μερικά λόγια για τον Άγιο Δημήτριο:

Ο Άγιος Δημήτριος, ένας από τους μεγάλους μάρτυρες της Χριστιανοσύνης, είναι ο πολιούχος της πόλης και εορτάζει κάθε χρόνο στις 26 Οκτωβρίου. Γεννήθηκε περίπου το 280-284 μΧ.

Ο Δημήτριος, ήταν γόνος αριστοκρατικής οικογένειας της πόλης. Σύντομα εξελίχθηκε στις βαθμίδες του Ρωμαϊκού στρατού, ως αξιωματικός, με το βαθμό του χιλίαρχου.

Ο Άγιος, έγινε χριστιανός αγνοώντας το διάταγμα του Διοκλητιανού <<περί αρνήσεως του Χριστιανισμού>>. Το 303 μΧ έγινε η σύλληψη του και φυλακίστηκε εκεί που σήμερα, βρίσκεται ο ναός του (στο χώρο ενός ρωμαϊκού λουτρού της πόλης).

Μέσα στη φυλακή ευλόγησε τον Νέστορα, για να νικήσει, τον ειδωλολάτρη παλαιστή Λυαίο, όπως και έγινε. Αυτό εξόργισε τον Μαξιμιανό που διέταξε να θανατωθούν και οι δύο.

Την ίδια νύχτα χριστιανοί παρέλαβαν το μαρτυρικό λείψανο και το έθαψαν στο χώρο του μαρτυρίου του.

Ο Άγιος σε πολλές τοιχογραφίες παρουσιάζεται, ως καβαλάρης με κόκκινο άλογο να πατά τον Λυαίο.

Ο τάφος του Αγίου μεταβλήθηκε σε βαθύ φρεάτιο που ανάβλυζε μύρο. Γι' αυτό το λόγο και ο Άγιος πήρε την προσωνυμία Μυροβλύτης.

Η λατρεία του Αγίου, άρχισε στη Θεσσαλονίκη και σύντομα εξαπλώθηκε σε όλο το χώρο του χριστιανισμού.

Πιστοί απ' όλα τα μέρη του Χριστιανικού κόσμου μετέφεραν το μύρο του Αγίου στα λεγόμενα <<κουτρούβια>> (μεταλλικά φλασκιά), τα οποία είχαν χαραγμένη τη μορφή του Αγίου και φυλάσσονταν ως φυλακτά, από τους πιστούς.

Η ιστορία της πόλης είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τη λατρεία του Αγίου. Πολλά κείμενα, μνημολόγια, εγκωμιαστικοί λόγοι που κατά καιρούς εκφωνήθηκαν, διηγήσεις, μαρτυρίες και τα βιβλία των θαυμάτων του Αγίου, δείχνουν την ιστορική σχέση της πόλης με τον πολιούχο Άγιο της και τον ναό του.

B) Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία:

Όταν το 324 μ.Χ ο Μ. Κων/νος, όρισε το Χριστιανισμό, ως επίσημη θρησκεία του κράτους, οι χριστιανοί της πόλης, έσπευσαν αμέσως να τιμήσουν τον συμπολίτη τους Μεγαλομάρτυρα Δημήτριο, χτίζοντας ένα μικρό τρίκλιτο ναό (οικίσκο) στο χώρο, όπου κατά την παράδοση είχε μαρτυρήσει και ταφεί ο Άγιος, κοντά στο υπόγειο, ερειπωμένου Ρωμαϊκού Λουτρού, δίπλα στο στάδιο της πόλης.

Δεν πέρασε πολύς καιρός και ο χώρος αυτός του μικρού ναΐσκου, του Αγίου, έγινε κέντρο λατρείας.

Πιστοί απ' όλα τα μέρη του κράτους έφθαναν για να προσευχηθούν ή για να θεραπευθούν από βαριές ασθένειες, με το μύρο που ανέβλυζε, από το τάφο του. Μεταξύ των προσκυνητών, ήταν και ο έπαρχος του Ιλλυρικού Λεόντιος, από το Σίρμιο, που θεραπεύθηκε τελείως, από την ασθένεια που έπασχε.

Τότε ο Λεόντειος, από ευγνωμοσύνη προς τον Άγιο, έκτισε γύρω στο 413 μ.Χ στην ίδια θέση του ναΐσκου που υπήρχε, νέο επιβλητικό ναό, προς τιμή του Αγίου, που κυριαρχούσε ως κτίσμα σ' ολόκληρη την πόλη, καθώς μάλιστα ήταν κτισμένος στην αρχή της ανηφόρας για την Άνω Πόλη.

Είναι ο ναός που με διάφορες προσθήκες, επισκευές και διαρρυθμίσεις, σώθηκε, μέχρι τη μεγάλη πυρκαγιά του 1917, οπότε καταστράφηκε, για να αναστηλωθεί στη συνέχεια με μεγάλη πιστότητα.

Η είσοδος στο ναό γινόταν από τη δυτική πλευρά, όπου υπήρχε μεγάλη ορθογώνια αυλή, στην οποία ανεγέρθη κυκλικό περιστύλιο (αίθριο) που είχε τοποθετημένη στη μέση μια μαρμάρινη στεγασμένη λεκάνη, περιστοιχισμένη από 8 μαρμάρινους κίονες και στολισμένη εξωτερικά με ραβδώσεις.

Εδώ οι πιστοί έπλεναν τα χέρια τους πριν εισέλθουν στο ναό. Σήμερα, από το κυκλικό περιστύλιο σώζεται μόνο η λεκάνη.

Στο βόρειο τμήμα του ναού, αμέσως μετά το νάρθηκα υπάρχουν 3 αίθουσες, που πιθανόν αποτελούν τμήματα του Ρωμαϊκού λουτρού.

Η μεσαία από τις τρεις αυτές αίθουσες αποτέλεσε, σύμφωνα με την παράδοση τον αρχικό τάφο του Αγίου. Σε κάποια, από τις άλλες δύο αίθουσες, ίσως μετά την άλωση από τους Τούρκους, μεταφέρθηκε το λείψανο του Αγίου, για να διατηρηθεί, έτσι στην παράδοση σαν ο τάφος του Αγίου.

Όταν κτίστηκε η Βασιλική, τα λείψανα του Αγίου, μεταφέρθηκαν στο κλίτος του ναού και θάφτηκαν <<υπό την γην>>, ενώ στο επάνω μέρος κατασκευάστηκε, ένα εξαγωνικό μικρό κτίσμα το Κιβώριο>>, από ασήμι και χρυσό. Από το τάφο του Αγίου και ειδικά από τη Λάρνακα,

<<ανέβρυν>> το θαυματουργό <<μύρο>>, για το οποίο υπάρχουν πολλές γραπτές μαρτυρίες.

Η βάση του κιβωρίου, ίχνη της οποίας διασώζονται λίγο μετά την είσοδο στον κυρίως ναό, ήταν εξαγωνική και πάνω της πατούσαν έξι κίονες που συνδέονταν με τόξα και κρατούσαν την εξάπλευρη κυρτή στέγη.

Το κιβώριο είχε πέντε κλειστές πλευρές με θωράκια και η έκτη πλευρά, είχε δίφυλλη πόρτα.

Στη κορυφή της στέγης υπήρχε πάνω σε κρίνα σφαίρα, που έφερε σταυρό με ανάγλυφο το Χριστό εσταυρωμένο στη κορυφή της.

Το εσωτερικό του Κιβωρίου φωτιζόταν με λαμπάδες και έναν κρατήρα, που κρεμόταν με αλυσίδες από τη στέγη.

Η περίφημη αυτή βασιλική καταστράφηκε από φωτιά στη δεκαετία 629-634 στα χρόνια του Αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641).

Αμέσως, μετά τη καταστροφή του ο ναός ανοικοδομήθηκε, στο ίδιο επιβλητικό μέγεθος και με μερικές διαφοροποιήσεις, υπό την επιστασία του επισκόπου Θεσσαλονίκης Ιωάννη.

Το 904 μ.Χ, λεηλατήθηκε από τους Άραβες Σαρακηνούς, οι οποίοι άρπαξαν σε κομμάτια το ιερό κιβώριο του Αγίου.

Το κιβώριο αντικαταστάθηκε, αλλά το 1185 μ.Χ το κατέστρεψαν οι Νορμανδοί, μετά την πολιορκία και την κατάληψη της πόλης.

Κατά τη δεύτερη λεηλασία τα λείψανα του Αγίου μεταφέρθηκαν στην Ιταλία, από μοναχούς που ήθελαν να τα διασώσουν.

Το 1978 τα λείψανα του Αγίου επέστρεψαν από το Αβαείο του Αγίου Λαυρεντίου στο San Lorenzo in Campo της Ιταλίας και τοποθετήθηκαν σε μία αργυρή Λάρνακα , όπου φυλάσσονται ως σήμερα.

Το 13^ο αιώνα επί αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο (1261-1282) επισκευάστηκε ο ναός και ανακαινίσθηκε η ξύλινη στέγη του.

Την εποχή επίσης των Παλαιολόγων κτίστηκε και το μικρό παρεκκλήσι του Αγίου Ευθυμίου στην ανατολική πλευρά του ναού, που τοιχογραφήθηκε το 1303, από τον <<πρωτομάστορα>>, μεγάλο σταβλάρχη, Μιχαήλ.

Σύμφωνα μάλιστα με μία άποψη, οι τοιχογραφίες του ναΐδριου αυτού, είναι έργα του μεγάλου Θεσσαλονικέα αγιογράφου Μανουήλ Πανσέληνου, του πιο γνωστού Έλληνα ζωγράφου των Μεσαιωνικών χρόνων και κύριου εκπροσώπου της λεγόμενης <<Μακεδονικής Σχολής>> των Παλαιολόγων.

Στην άλωση της πόλης από τους Τούρκους το 1430, ο ναός λεηλατήθηκε για μια ακόμη φορά, σε σημείο μάλιστα, ώστε οι τοίχοι του να μείνουν γυμνοί, σύμφωνα με γραπτή μαρτυρία του Βυζαντινού ιστορικού Δούκα.

Όμως για περίπου 60 χρόνια ο ναός έμεινε στα χέρια των Χριστιανών. Το 1481, τοποθετήθηκε στο εσωτερικό του ναού, αμέσως μετά τον νάρθηκα αριστερά, ο μαρμάρινος Βενετσιάνικου Αναγεννησιακού Ρυθμού, τάφος του Λουκά Σπαντούνη, ενός πλούσιου προκρίτου της πόλης, που πρόσφερε αρκετά χρήματα στο ναό, όπως αναφέρει επιγραφή με δεκατρείς στόχους που βρίσκεται στη βάση του τάφου.

Το 1490 επί Σουλτάνου Βαγιαζήτ Β΄, ο ναός μετατράπηκε σε τζαμί με το όνομα <<Κασημιέ- τζαμί>> για να μείνει έτσι, ως την απελευθέρωση της πόλης το 1912.

Το 1912 με την απελευθέρωση, αποδόθηκε και πάλι στη Χριστιανική λατρεία.

Στη μεγάλη πυρκαγιά το 1917.ο ναός σχεδόν εξαφανίστηκε. Από τη καταστροφή διασώθηκαν λείψανα από το λαμπρό γλυπτό και ζωγραφικό διάκοσμο του ναού, (ψηφιδωτά, τοιχογραφίες), που αντιπροσωπεύουν τις διάφορες φάσεις της ιστορίας του.

Τότε αποκαλύφθηκε και η υπόγεια κρύπτη, που αποτελεί μέρος του Ρωμαϊκού λουτρού, στο οποίο μαρτύρησε ο Άγιος.

Τέλος, ο ναός αναστηλώθηκε <<εκ βάθρων>>, χάρη στα στοιχεία που υπήρχαν και αποδόθηκε πάλι στους πιστούς το 1949 στις 26 Οκτωβρίου την ημέρα, της γιορτής του προστάτη της Θεσσαλονίκης.

Γ)Αρχιτεκτονική του ναού:

Ο ναός είναι μεγαλοπρεπής, σε σχήμα βασιλικής πεντάκλιτης, Ελληνιστικού τύπου χωρίς θόλο, με νάρθηκα.

Η αρχιτεκτονική του είναι λαμπρή, με πλούσιο γλυπτικό διάκοσμο και πολύχρωμη ορθομαρμάρωση, με σπουδαίες τοιχογραφίες, φορητές εικόνες και ψηφιδωτά.

Είναι ξυλόστεγο κτίσμα χωρίς θόλο, με διαστάσεις κάτοψης 43,58μ μήκος, 33μ πλάτος και 20μ ύψος.

Η αρχική τοιχοδομία είναι συνδυασμός αργολιθοδομής με σειρές πλίνθων σε επάλληλες ζώνες και έχει διασωθεί μόνο στα κατώτερα τμήματα των τοίχων.

Ο ναός φωτίζεται από σειρές μονόλοβων, δίλοβων, πολύλοβων παραθύρων σε οριζόντιες σειρές καθώς και από τοξωτά ανοίγματα. Στα πέντε κλίτη του ναού υπάρχουν στέγες.

Το **κεντρικό κλίτος** έχει δίρριχτη στέγη και στα υπόλοιπα, οι στέγες είναι μονόρριχτες. Ένας μεγαλοπρεπής **νάρθηκας**, προ του οποίου

βρίσκεται η Φιάλη (λεκάνη αγιασμού) στον προαύλιο χώρο του ναού, οδηγεί στη δυτική όψη του κυρίως ναού.

Ο νάρθηκας επικοινωνεί με τον κυρίως ναό με το τρίβηλο, άνοιγμα με δύο πράσινες μαρμάρινες κολώνες, που φέρουν Θεοδοσιανά κιονόκρανα της Βασιλικής του 5^{ου} αιώνα και με δύο πλάγια τοξωτά ανοίγματα.

Στο εσωτερικό ο ναός, χωρίζεται με τέσσερις κionoστοιχίες σε πέντε κλίτη που μοιάζουν με διαδρόμους.

Το **μεσαίο κλίτος** είναι ευρύτερο από τα υπόλοιπα (τετραπλάσιο) και χωρίζεται από αυτά με οκτώ πράσινους και δώδεκα λευκούς κίονες καθώς και τέσσερις πεσσούς, που κοσμούνται με κιονόκρανα, τα οποία στέφονται με επιθήματα, ψευδεπίκρανα και κοσμήτες.

Τα **πλάγια κλίτη** στεγάζονται με κλιμακωτές στέγες, ώστε να δημιουργούνται μονόλοβα, δίλοβα και τρίλοβα παράθυρα, μέσω των οποίων εισέρχεται το φως στο μεγάλο εσωτερικό χώρο του ναού. Πάνω, από τα πλάγια κλίτη, υπάρχουν ευρύχωροι γυναικωνίτες.

Ένα **έκτο κλίτος** διαμορφώνεται κάθετα στα προηγούμενα, φέρει τέσσερις ερυθρούς και οκτώ λευκούς κίονες καθώς και τέσσερις πεσσούς με Κορινθιακά κιονόκρανα και επίκρανα και φιλοξενεί το Ιερό Βήμα του ναού με την ημικυκλική του ασίδα.

Δ) Γλυπτά, ψηφιδωτά και τοιχογραφίες του ναού:

Οι τοίχοι και οι πεσσοί, στο κεντρικό υπερυψωμένο κλίτος, φέρουν επένδυση από ορθομαρμάρωση (πολύχρωμες, μαρμάρινες πλάκες).

Στα εσωράχια των τόξων του τρίβηλου υπάρχουν **μαρμαροθετήματα** με μορφή εξάκτινων δίσκων σε συνδυασμό με ρομβοειδή σχήματα και ψαροκόκαλο.

Οι 15, περίπου παραλλαγές των κιονόκρανων, όπως επίσης οι διακοσμήσεις ακανθώδους σχήματος, οι κεφαλές κριών, οι λοιποί φυτικοί διάκοσμοι, αετοί με ανοικτές τις φτερούγες τους κλπ, μας διασώζουν μια χριστιανική τέχνη απaráμιλλης ποιοτικής αξίας και αισθητικής.

Η πολύχρωμη ορθομαρμάρωση και ο πλούσιος γλυπτικός διάκοσμος προσδίδουν στο έργο της ανέγερσης και εξωραϊσμού του ναού μοναδική, διαχρονική, μνημειακή αξία.

Η ορθομαρμάρωση και η επένδυση με ποικίλες μαρμάρινες πλάκες των κιονοστοιχιών, του μεσαίου κλίτους, του νάρθηκα και άλλων ιερών, όπως επίσης τα γείσα, οι πεσσοί, τα κιονόκρανα, τα θωράκια, τα επιστύλια και τα επιθήματα συνιστούν την προσφορά υψηλής γλυπτικής τέχνης στον ευπρεπισμό του ναού και προσθέτουν μεγαλύτερη λαμπρότητα στη Βασιλική του Αγίου Δημητρίου.

Στην Τουρκοκρατία τα γλυπτά αυτά χρησιμοποιήθηκαν για την επίστρωση του δαπέδου, (που είχε ήδη μετατραπεί σε τζαμί), απομακρύνθηκαν ή χρησιμοποιήθηκαν ως οικοδομικό υλικό για την ανέγερση του μιναρέ.

Έντεκα ψηφιδωτές συνθέσεις αναθηματικού χαρακτήρα διατηρήθηκαν στο δυτικό τοίχο του κεντρικού κλίτους και στους δύο πεσσούς του ιερού βήματος.

Χρονολογούνται στον 5^{ov},7^{ov} και 9^{ov}αιώνα. Στα μέσα του 5^{ov} αιώνα χρονολογούνται οι συνθέσεις με θέμα: **1)** Την προσφορά των παιδών στον Άγιο Δημήτριο, **2)** Ο Άγιος Δημήτριος μ'έναν Άγγελο, **3)** Ο Άγιος Δημήτριος με δύο παιδιά, **4)** Ο Άγιος Θεόδωρος με την Παναγία, **5)** Ο Άγιος Δημήτριος με τους κτήτορες. Στο ψηφιδωτό φαίνεται η προσωπογραφία του επισκόπου Θεσσαλονίκης Λεόντιου του

Μαθηματικού, στο δεξιό μέρος της εικόνας, **Θ** Ο Άγιος Δημήτριος με έναν κληρικό, **Ζ** Ο Άγιος Σέργιος.

Επίσης ψηφιδωτές συνθέσεις με θέματα, από το μαρτύριο και τα θαύματα του Αγίου κοσμούσαν το λεγόμενο << ξύλον >>, στα νότια του ναού.

Μεγάλο ενδιαφέρον υπάρχει και στη ψηφιδωτή παράσταση του <<Αγίου Δημητρίου δεομένου >>. Το κατεστραμμένο αυτό ψηφιδωτό, έχει ανασυσταθεί μερικώς. Επιπλέον, υπάρχει και σειρά ψηφιδωτών πάνω από τη βόρεια μικρή κιονοστοιχία.

Το πλήθος των **τοιχογραφιών** με την υψηλή τεχνική, την ευρύτατη θεματολογία και την άριστη προσαρμογή τους στις δεδομένες επιφάνειες, προσθέτουν έντονη διδακτική αξία, γραφικότητα και χάρη υψηλής καλαισθησίας.

Από τις πολλές τοιχογραφίες του ναού δύο ξεχωρίζουν **Α**) Ο Άγιος Ιωάσαφ και ο Γρηγόριος Παλαμάς: τοιχογραφία του 8^{ου} αιώνα.

Η θέση της είναι στην πρώτη δυτική τετράγωνη κολώνα, όπου φαίνεται ο αυτοκράτορας Ιωάννης Στ' Κατακουζηνός, ως μοναχός Ιωάσαφ μαζί με τον Αρχιεπίσκοπο Θεσσαλονίκης Γρηγόριο Παλαμά, που κρατάει θυμιατό.

Β) Ο έφιππος αυτοκράτορας: Η τοιχογραφία βρίσκεται στο νότιο τοίχο του ναού και απεικονίζει τον αυτοκράτορα Ιουστινιανό τον Β' και την ακολουθία του, να εισέρχεται θριαμβευτής στην πόλη μετά τη νικηφόρα μάχη στην Κλεισούρα το 688-689 μ.Χ.

Ε) Η Κρύπτη:

Κάτω από το κεντρικό κλίτος του ναού βρίσκεται η κρύπτη, δηλαδή το ανατολικό τμήμα του Ρωμαϊκού λουτρού, όπου τα Βυζαντινά χρόνια ανέβλυζε αγίασμα <<μύρον>> του Αγίου Δημητρίου.

Ο χώρος σήμερα, χρησιμοποιείται ως μουσείο και στεγάζει αρχαιολογική συλλογή.

Κέντρο της ιδιαίτερης λατρείας του Αγίου, ήταν ο κεντρικός ημικυκλικός χώρος με πέντε κόγχες και τριπλή δεξαμενή, που σύμφωνα με την παράδοση <<οι των ιαματοφόρων μύρων αέναοι ποταμοί πηγάζουσιν>> δηλαδή οι δεξαμενές στις οποίες έρεε το θαυματουργό μύρο του Αγίου στα χρόνια των Παλαιολόγων.

Η είσοδος για τους πιστούς γινόταν απευθείας από το δρόμο ανατολικά της εκκλησίας.

Με τη μετατροπή του ναού σε τζαμί η χρήση του χώρου καταργήθηκε, η λατρεία του Αγίου μεταφέρθηκε στο βορειοδυτικό διαμέρισμα του ναού και η κρύπτη καταχώθηκε, για να έρθει και πάλι στο φως με την πυρκαγιά του 1917.

ΣΤ) Το παρεκκλήσιο του Αγίου Ευθυμίου:

Στη νοτιοανατολική γωνία του ναού του Αγίου Δημητρίου βρίσκεται προσαρτημένο το παρεκκλήσι του Αγίου Ευθυμίου, που είναι μικρή τρίκλιτη κιονοστήρικτη βασιλική.

Το παρεκκλήσι αυτό κτίστηκε τον 13^ο αιώνα, από τον πρωτομάστορα (Μέγα αυλάρχη) Μιχαήλ Γλαβά Ταρχανειώτη, σύμφωνα με την επιγραφή που βρίσκεται, στο παρεκκλήσι και περιτρέχει το βόρειο κλίτος, μεταξύ των δύο τοιχογραφημένων ζωνών.

Ο Μιχαήλ, υπήρξε μάλλον συγγενής του αυτοκράτορα του Βυζαντίου Ιωάννη Ε' του Παλαιολόγου (1341-1391).

Το παρεκκλήσι περιέχει ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες του 13^{ου} αιώνα.

Σε μικρογραφική απόδοση ο ζωγράφος γεμίζει την επιφάνεια με δύο ζώνες συνεχόμενων τοιχογραφιών, όπου παριστάνονται ολόσωμοι Άγιοι, σκηνές από το δωδεκάορτο, το βίο και τα θαύματα του Ιησού.

Οι σκηνές από το βίο του Αγίου Ευθυμίου κοσμούν το βόρειο τοίχο, ενώ τα λειτουργικά θέματα καταλαμβάνουν τις επιφάνειες του Ιερού Βήματος.

Παρά τη μεγάλη φθορά που υπέστησαν οι τοιχογραφίες αποτελούν έργο πνοής της Παλαιολόγειας Αναγέννησης.

Ο κυβισμός στις μορφές, οι ζωηρές δυναμικές κινήσεις, οι σωματικές αναλογίες, τα προσωπογραφικά γνωρίσματα, η ένταση και η ανησυχία στο βλέμμα φανερώνουν το έργο ενός προικισμένου καλλιτέχνη, σύμφωνα με βάσιμες πληροφορίες του Θεσσαλονικέως ζωγράφου Μανουήλ Πανσέληνου, ο οποίος με χορηγία του πρωτομάστορα Μιχαήλ δημιούργησε αυτές τις απaráμιλλες και ξεχωριστές τοιχογραφίες.

Επίλογος:

Αν και έχουν περάσει τόσοι αιώνες, από τον καιρό της κατασκευής του ναού, ο οποίος έχει ταλαιπωρηθεί από το χρόνο, τους σεισμούς και τις αναστηλώσεις, διατηρεί τη γνησιότητά του και το πνεύμα της μεγαλοφροσύνης του.

Ξεχωρίζει για την αρχιτεκτονική της εποχής του, καθώς και για την έξοχη και διαχρονική καλλιτεχνική αξία και αισθητική, όπως μπορούμε να διακρίνουμε από όσα μέρη διασώθηκαν.

Κατανοούμε, λοιπόν τους λόγους για τους οποίους, η Βασιλική του Αγίου Δημητρίου κυριαρχεί λειτουργικά και οπτικά, επί σειρά ετών στη Θεσσαλονίκη.

Υπήρξε, όχι μόνο το κέντρο της τιμής του Αγίου Δημητρίου, πολιούχου και προστάτη της πόλεως, αλλά και ο κατεξοχήν λατρευτικός χώρος της πρωτεύουσας της Μακεδονικής γης, όπου η χριστιανική πίστη συνδέθηκε άμεσα και άρρηκτα με τις παραδόσεις και την ιστορία του Ορθόδοξου Ελληνικού Έθνους.

3) ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΑΧΕΙΡΟΠΟΙΗΤΟΥ

Ο Ναός της Αχειροποιήτου βρίσκεται στο κέντρο της παλαιάς πόλης της Θεσ/νίκης , επί της οδού Αγίας Σοφίας , στην Ανατολική πλευρά της πλατείας Μακεδονομάχων.

Α) Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία:

Ο ναός της Παναγίας της Αχειροποιήτου είναι ο μόνος σωζόμενος σήμερα Παλαιοχριστιανικός ναός στην μορφή που κατασκευάστηκε , παρ' όλες τις ανακατασκευές και τις αρχιτεκτονικές επεμβάσεις που έχει υποστεί , κατά τη διάρκεια της μακρόχρονης ιστορίας του (7^{ος} – 14^{ος} και 15^{ος} αιώνας).

Το μνημείο συγκαταλέγεται ανάμεσα στα καλύτερα διατηρημένα και από τα πιο αντιπροσωπευτικά δείγματα της τυπικής ξυλόστεγης βασιλικής με υπερώα της Πρωτοβυζαντινής περιόδου.

Ο ναός , όπως προκύπτει από τη χρονολόγηση των κιονόκρανων και τα σφραγίσματα στους τοίχους του, χτίστηκε ανάμεσα στα 447 και 490 μ. Χ στα ερείπια ενός προγενέστερου Ρωμαϊκού λουτρού (Βαλανείο).

Κάποια τμήματα αυτού του λουτρού σώζονται ακόμη και σήμερα άλλα είναι ενσωματωμένα στο ναό και κάποια βρίσκονται έξω απ' αυτόν.

Παλαιότερα πίστευαν , ότι στη θέση του ναού βρισκόταν στην αρχαιότητα ναός της Θερμαίας Αφροδίτης .

Ο κτήτορας του ναού αναγράφεται σε δυο επιγραφές , που βρίσκονται στο κεντρικό και νότιο τόξο του τριβήλου , με το όνομα << Ανδρέας >>.

Πιθανότατα ο Ανδρέας ήταν ιερέας , ο οποίος είχε πάρει μέρος , ως εκπρόσωπος του Αρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης το 451 μ. Χ. , στην Δ' Οικουμενική Σύνοδο στην Χαλκηδόνα.

Η πρώτη ονομασία του ναού ήταν << Ναός της Υπεραγίας και Άχραντου Θεοτόκου>> ή ναός << της Παρθένου και Θεοτόκου της Αχειροποιήτου και Οδηγήτριας>>.

Αυτή η ονομασία επιβεβαιώνεται από κείμενο του 842 μ. Χ. , που αναφέρεται στην ομιλία του Αρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης , Λέοντος του Μαθηματικού , στο ναό.

Από το ίδιο έγγραφο, προκύπτει , ότι σ' αυτόν τον πρώτο ναό της Θεοτόκου , υπήρχε συλλατρεία της Θεοτόκου και του Αγίου Δημητρίου.

Στις 25 Οκτωβρίου γινόταν η προεόρτιος γιορτή του Αγίου στο ναό (της Αχειροποιήτου).

Μέχρι τον 14^ο και 15^ο αιώνα , η λιτανευτική πομπή την παραμονή της εορτής του Αγίου Δημητρίου περνούσε από το ναό της Αχειροποιήτου , καθώς η λατρεία του πολιούχου της πόλης ήταν συνδεδεμένη με τη λατρεία της Παναγίας .

Η ονομασία αυτή του ναού θα πρέπει να είχε καθιερωθεί αμέσως μετά την Γ' Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου το 431 μ. Χ. , στην οποία αποφασίστηκε , ότι η Παναγία ήταν Θεοτόκος και όχι απλή μητέρα του Χριστού (Χριστοτόκος) .

Αρχικά ο ναός είχε , προς τη δυτική πλευρά , εξωνάρθηκα , από τον οποίον ίχνη σώζονται σήμερα. Ακόμα θεωρείται βέβαιο , πως μπροστά από τον εξωνάρθηκα στο χώρο του σημερινού πάρκου των Μακεδονομάχων , υπήρχε μια τετράγωνη αυλή με <<περιστύλιο>> αίθριο όπως στο ναό του Αγίου Δημητρίου.

Επίσης στη στέγη του ναού υπήρχε και φωταγωγός. Στις αρχές του 7^{ου} αιώνα έγιναν παρεμβάσεις και επισκευές στη βόρεια πλευρά του ναού.

Την ίδια εποχή έγιναν διορθώσεις στο κλιμακοστάσιο , καθώς και στην κόγχη του ιερού βήματος , όπου το μεγάλο πεντάλοβο παράθυρο της κόγχης του ιερού αντικαταστάθηκε , από τρία τοξωτά μονόλοβα παράθυρα .

Η επωνυμία Αχειροποίητος μαρτυρείται για πρώτη σε πωλητήριο έγγραφο του 1320 μ. Χ.

Σύμφωνα με την παράδοση το όνομα << Αχειροποίητος >> δόθηκε στο ναό, από μία περίφημη εικόνα της Θεοτόκου δεομένης σε όρθια στάση , η όποια στόλιζε το ναό μέχρι την περίοδο της Φραγκοκρατίας .

Πίστευαν , λοιπόν, ότι η συγκεκριμένη εικόνα δεν πλάστηκε από ανθρώπινα χέρια(Α-χειροποίητος) , αλλά είχε πάρει το σχήμα της κατά θαυματουργό τρόπο, κατά μια άλλη εκδοχή , ότι έπεσε από τον ουρανό , γι' αυτό και Αχειροποίητος.

Επίσης την επωνυμία Αχειροποίητος την συναντάμε και σε έγγραφο Χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' .

Μάλιστα υποστηρίχθηκε από τους Βυζαντινούς συγγραφείς , ότι η εικόνα αυτή, ήταν ισάξια με τις περίφημες << αχειροποίητες >> εικόνες του << Αγίου Μανδηλίου >> και του << Αγίου Κεραμίου >>.

Το 1345 μ. Χ. , σφαγιάστηκαν στο εσωτερικό του ναού Ζηλωτές της Θεσ/νίκης. Σε έγγραφο του Ιγνατίου Σμόλενσκ , περί το 1405, ο ναός αναφέρεται, ως ένας από τους τέσσερις σπουδαιότερους της πόλης .

Το 1430 μ. Χ. ο Σουλτάνος Μουράτ Β' καταλαμβάνει την πόλη και μετατρέπει τον ναό σε τζαμί . Για να διαιωνίσει την ιστορική εκείνη ημέρα της άλωσης της πόλης , διέταξε και χάραξαν στον όγδοο κίονα της βόρειας κιονοστοιχίας τη φράση που σώζεται και σήμερα : << Ο Σουλτάνος Μουράτ πήρε τη Θεσ/νίκη το (833= 1430 μ. Χ.) .

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας , ο ναός παρέμεινε το επίσημο τέμενος των Μουσουλμάνων της πόλης .

Το 1487 μ. Χ. το μνημείο , επισκευάστηκε υπό την επίβλεψη του Τούρκου διοικητή της πόλης . Κατά την επισκευή έγιναν επεμβάσεις στο ψηλότερο τμήμα της κόγχης του ιερού βήματος , στα υπερώα και τις στέγες του μεσαίου κλίτους .

Ίσως τότε να αφαιρέθηκε και ο φωταγωγός του ναού .Το 1673 μ. Χ. , ο ναός φιλοξενεί τον Σουλτάνο Μεχμέτ Δ΄ , όπου και προσεύχεται.

Επίσης την εποχή της Τουρκοκρατίας επικράτησε σαν ανάμνηση – άγνωστο από πότε να λέγεται ο ναός, ναός την Αγίας Παρασκευής . Όταν μάλιστα μετατράπηκε σε τζαμί , από τους Τούρκους , ονομάστηκε << Εσκή Τζουμά Τζαμί >> που στα τουρκικά σημαίνει << Τζαμί της Παλαιάς Παρασκευής .

Κατά την άποψη που επικρατεί , το όνομα << Αγία Παρασκευή>>, δόθηκε περισσότερο στην περιοχή , όπου πιστεύεται πως υπήρχε άλλος ναός με το όνομα αυτό , παρά στο ίδιο το μνημείο .

Μετά την απελευθέρωση της πόλης το 1912 , ο ναός επισκευάστηκε με σκοπό να γίνει βυζαντινό μουσείο της πόλης, κάτι που τελικά δεν έγινε .

Το 1919 το εσωτερικό του ναού φωτογραφήθηκε από τον Ελβετό , φωτογράφο και φιλέλληνα Φρεντερίκ Μπουασόνα ,ως καταυλισμός προσφύγων .

Επίσης με την Μικρασιατική Καταστροφή το 1922 έως το 1926, ο ναός χρησιμοποιήθηκε πάλι, ως καταυλισμός Ελλήνων της Μ. Ασίας .

Το 1930 μετά από επισκευές και κατάλληλες προετοιμασίες λειτούργησε , ως Χριστιανική Εκκλησία . Έτσι , συνεχίζει να λειτουργεί μέχρι και σήμερα.

B) Αρχιτεκτονική του ναού:

Ο ναός , έχει ξύλινη στέγη με κεραμίδια και είναι τρίκλιτη βασιλική <<Ελληνιστικού τύπου>> με υπερώα , η οποία καταλήγει στα ανατολικά σε ημικυκλική αψίδα.

Εξωτερικά το κτίσμα είναι λιτό και απέριπτο, με τους όγκους του συμμετρικά τοποθετημένους , προς τον κατά την έννοια του μήκους άξονα .

Το **μεσαίο και μεγαλύτερο** κλίτος , έχουν αντίστοιχα μήκος 51,90 μ. πλάτος 30,8 μ. και ύψος 17 μ. στην κορυφή του μεσαίου κλίτους .

Το **βόρειο** και το **νότιο** κλίτος είναι συμμετρικά κατανομημένα και οι οροφές τους είναι χαμηλότερες κατά 2 μ. από το μεσαίο .

Η τοιχοποιία του ναού αποτελείται , από εναλλασσόμενη δομή με λίθους και ενδιάμεσες ζώνες , από σειρές πλίνθων.

Εσωτερικά **ο νάρθηκας** που διαμορφώνεται κάθετα προς τα τρία κλίτη , επικοινωνεί με τον κυρίως ναό με τρεις θύρες , από τις οποίες , η μεσαία είναι τρίβηλος (τριπλή) και έκλινε παλιά με κουρτίνες <<Βήλα>> , όπως συχνά απεικονίζεται σε βυζαντινές παραστάσεις .

Τα δύο πλάγια κλίτη διαχωρίζονται , από το κεντρικό με δύο παράλληλες μαρμάρινες κιονοστοιχίες από δώδεκα κίονες , με <<Κορινθιάζοντα>> κιονόκρανα , φύλλων ακάνθου .

Τιχη μαρμάρινων θωρακίων , μεταξύ των κίωνων , χώριζαν το μεσαίο κλίτος από τα πλευρικά . Πάνω , από τις κιονοστοιχίες του ισογείου , στα υπερώα , υπάρχουν άλλες αντίστοιχες κιονοστοιχίες .

Στον **ανατολικό τοίχο** του μνημείου σχηματίζεται η μεγάλη ημικυκλική κόγχη του ιερού , εξωτερικά της οποίας υπάρχουν κιλλίβαντες , που προφανώς στήριζαν κιονίσκους .

Στο μέσο της νότιας πλευράς και , εξωτερικά υπάρχει ένα μικρό πρόκτισμα , σύγχρονο του ναού , το οποίο αποκαλύφθηκε στο διάστημα 1926-1929.

Το πρόκτισμα αυτό σύμφωνα με μια δεύτερη άποψη , ήταν παρεκκλήσι – Βαπτιστήριο , ενώ σύμφωνα με άλλη άποψη πιθανότατα πρόκειται για διακονικό της Παλαιοχριστιανικής Εκκλησίας.

Παράπλευρα από την κόγχη του ιερού , στο βόρειο κλίτος του ναού , υπάρχει ένα μεσοβυζαντινό παρεκκλήσι της Αγίας Ειρήνης , το οποίο αποκαταστάθηκε το 1949.

Ο ναός χαρακτηρίζεται για τον έντονο φωτισμό του. Ο φωτισμός του ναού , ακόμη και χωρίς το φωταγωγό, είναι εξαιρετικός και οφείλεται στα παράθυρα που έχουν τρεις λοβούς στο πάνω μέρος των περιμετρικών τοίχων και οκτώ λοβούς στο κάτω μέρος του βόρειου και νότιου κλίτους.

Επιπλέον υπάρχουν και από δύο μονόλοβα παράθυρα στις κορυφές της ανατολικής και δυτικής πλευράς του μεσαίου κλίτους.

Με τρίβολα, διπλάσια σε μέγεθος από τ' άλλα, παράθυρα φωτίζεται και το ιερό του ναού από την ανατολική πλευρά.

Γ) Γλυπτά, ψηφιδωτά και τοιχογραφίες του ναού:

Από τον πλούσιο γλυπτό αρχιτεκτονικό διάκοσμο του ναού ξεχωρίζουν τα σύνθετα κιονόκρανα, τα οποία χρονολογούνται στα μέσα του 5^{ου} αιώνα και αποτελούν προϊόντα καλλιτεχνικών εργαστηρίων της Κων/πολης , καθώς και οι δύο κίονες του τριβήλου που είναι λαξευμένοι σε πράσινο Θεσσαλικό μάρμαρο.

Τα κιονόκρανα είναι διανθισμένα σε σειρές κατακόρυφων φύλλων πριονωτής ακάνθου, με κυρτές ταινίες από μικρά λοξά φύλλα, με έλικες και ανθέμια και τέλος με ανάγλυφους σταυρούς.

Μεγάλες πλάκες μάρμαρου καλύπτουν το δάπεδο του κεντρικού κλίτους. Ο ναός διατηρεί ένα μέρος , από την παλαιοχριστιανική ψηφιδωτή διακόσμηση του στο δάπεδο του βόρειου κλίτους του.

Ο μονολιθικός μαρμάρινος άμβωνας του ναού , που έχει τέσσερα σκαλοπάτια και ημικυκλικό εξώστη, φυλάσσεται στην αρχαιολογική συλλογή της Ροτόντας ,(Ναός Αγίου Γεωργίου).

Διακοσμητικά **ψηφιδωτά** σώζονται στα εσωρράχια των τοξοστοιχιών του ισογείου και του νότιου υπερώου, στα δύο μεγάλα εγκάρσια τόξα του νάρθηκα, στο τρίβηλο και στο παράθυρο του δυτικού τοίχου.

Η θεματολογία είναι σχετική με τις συμβολικές αλληγορίες του Χριστιανικού παραδείσου και της επικράτησης του Χριστιανισμού.

Τα **ψηφιδωτά** χρονολογούνται από τον 5^ο αιώνα μ.Χ, τα οποία διακρίνονται για την υψηλή ποιότητα της αισθητικής τους και την πιστοποίηση για την ύπαρξη καλλιτεχνικών εργαστηρίων στη Θεσ/νίκη, εκείνη την εποχή.

Εξαιρετικές είναι οι συνθέσεις, όπως φυλλοφόροι κλάδοι με καρπούς και άνθη, πέρδικες, περιστέρια, ψάρια σε πιατέλες , σταφύλια, φρουτιέρες και Ευαγγέλια, οι οποίες κοσμούν στα εσωρράχια των τόξων του τρίβηλου, γύρω από το σταυρό που βρίσκεται στην κορυφή σε κυκλικό μπλε φόντο.

Οι **τοιχογραφίες** του ναού είναι λίγες και σε κακή κατάσταση , στο νότιο κλίτος πάνω από τις κιονοστοιχίες εξαιτίας των κτυπημάτων για την κάλυψή τους με επίχρισμα από τους Τούρκους , όταν ο ναός μετατράπηκε σε τζαμί.

Χρονολογούνται από τις αρχές του 13^{ου} αιώνα , την περίοδο δηλαδή της Φραγκοκρατίας . Ο ναός της Αχειροποιήτου δεν περιήλθε τότε στον έλεγχο των Λατίνων .

Οι τοιχογραφίες , αυτές απεικονίζουν 18 από τους 40 Μάρτυρες , που θυσιάστηκαν στη Σεβάστεια από τον αυτοκράτορα Λικίνιο .

Οι Μάρτυρες παρουσιάζονται κατά παράταξη, πρόκειται για ολόσωμες μορφές πάνω από τους κίονες που εναλλάσσονται , με προτομές -μορφές μαρτύρων στην επιφάνεια του τοίχου πάνω από την κορυφή κάθε τόξου.

Όλοι εικονίζονται με στρατιωτική ενδυμασία, ενώ κρατούν το σταυρό στο δεξί τους χέρι, σύμβολο του μαρτυρικού τους θανάτου.

Σε 11 από τους εικονιζόμενους μάρτυρες υπάρχουν επιγραφές με τα ονόματα: Θεόδουλος, Λεόντειος, Αθανάσιος , Κύριλλος , Γοργόνιος, Δομετιανός , Γάιος, Θεόφιλος, Ηλιάδης , Αλέξανδρος. Τα ονόματα των άλλων μαρτύρων δεν είναι εύκολο να αναγνωριστούν.

Δ) Επίλογος:

Ο ναός της Αχειροποιήτου μαζί με το ναό του Αγίου Δημητρίου, αποτελούν χαρακτηριστικά δείγματα της Παλαιοχριστιανικής ναοδομίας και το 1988 εντάχθηκε στον κατάλογο μνημείων Παγκόσμιας κληρονομιάς της UNESCO.

4)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΟΣΙΟΥ ΛΑΒΙΑ ΤΟΥ ΛΑΤΟΜΟΥ

Ο ναός βρίσκεται στην νοτιοκεντρική Άνω Πόλη περίπου 200μ βόρεια από την συμβολή των οδών Ναυπάκτου και Ολυμπιάδος, επί της οδού Τιμοθέου,(κοντά στις οδούς Επιμενίδου και Κασσιανής) και 150μ δυτικά της μονής Βλατάδων.

Α)Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία:

Ο ναός κτίστηκε στα τέλη του 5^{ου} αιώνα μ.Χ και αποτελούσε καθολικό της Μονής Λατόμου. Σε κείμενο του 11^{ου} μ.Χ αιώνα αναφέρεται ότι αρχικά ήταν αφιερωμένος στον προφήτη Ζαχαρία.

Η προσωνυμία <<Λατόμος>>, οφείλεται στην περιοχή στην οποία βρισκόταν η μονή, όπου υπήρχαν λατομεία.

Α.) Το μνημείο αναφέρεται για πρώτη φορά σε κείμενα του 9ου αιώνα, που αφορούν το βίο του Αγίου Ιωσήφ του Υμνογράφου, που κατάγονταν από τη Σικελία.

Ο Άγιος αυτός υπήρξε μοναχός της μονής. Το καθολικό της μονής Λατόμου την περίοδο εκείνη, είχε πάρει το όνομα του <<Χριστού Σωτήρος>> ,μέχρι την Τουρκοκρατία, μετά από ένα αποκαλυπτικό <<θαύμα>>.

Πρόκειται για την αποκάλυψη της παράστασης του περίφημου ψηφιδωτού του << Οράματος του Ιεζεκιήλ>> στα μάτια του έκπληκτου μοναχού Σενούφιου.

(Το όραμα αυτό αναφέρεται στην κοιλάδα των ξερών οστών και το κείμενο διαβάζεται το βράδυ της Μ .Παρασκευής, μετά την περιφορά του Επιταφίου.

Το όραμα φανερώνει την Ανάσταση όλων των ανθρώπων, που θα φέρει ο

Μεσσίας).

Το περίφημο αυτό ψηφιδωτό, για να σωθεί κατά τη διάρκεια της Εικονομαχίας, σκεπάστηκε με δέρμα βοδιού και επιχρίστηκε με ασβέστη.

Ανακαλύφθηκε τυχαία, όταν το δέρμα έπεσε από σεισμό, στα χρόνια του Αυτοκράτορα Λέοντα του Αρμένιου(813-820μ.Χ)

B) Μία ακόμη αναφορά στη μονή Λατόμου γίνεται και σε Χρυσόβουλο του αυτοκράτορα Μιχαήλ Γ' του Μέθυσου (842-867μ.Χ)

Γ) Περισσότερες πληροφορίες για το ναό αντλούνται από κείμενο του 11^{ου} αιώνα και συγκεκριμένα από τη <<Διήγηση>> του Ιγνάτιου, ηγούμενου της μονής Ακαπνίου της Θεσ/νίκης,(η οποία δεν έχει καθοριστεί).

Σύμφωνα με την διήγηση του Ιγνάτιου ο ναός αποτελούσε καθολικό της μονής Λατόμου. Στο ίδιο κείμενο αναφέρεται ,ότι ο ναός κτίστηκε στις αρχές του 4^{ου} αιώνα από τη Θεοδώρα, κόρη του αυτοκράτορα Μαξιμιλιανό Γαλέριου, η οποία είχε βαπτιστεί κρυφά Χριστιανή από τον επίσκοπο Θεσ/νίκης Αλέξανδρο.

Η Θεοδώρα ,όταν ο πατέρας της είχε φύγει από την Θεσ/νικη για κάποια εκστρατεία, μετέτρεψε ένα βαλανείο (λουτρό)που υπήρχε εκεί ,στη θέση που οι Έλληνες την ονόμαζαν <<Λατομεία>>, σε <<Ιερόν πνεύματος Θεού καταγωγίον>>,(Χριστιανικό ναό).

Μάλιστα η ίδια παράδοση αναφέρει πως το μοναδικό παλαιοχριστιανικό ψηφιδωτό,(όραμα του Ιεζεκιήλ),στο ναό, κατασκευάστηκε με εντολή της Θεοδώρας, κάτι όμως που δεν μπορεί να ισχύει, καθώς το ψηφιδωτό, χρονολογήθηκε στα τέλη του 5^{ου} αιώνα, με την ίδρυση του ναού.

Ο ναός τον 12^{ου} αιώνα ανακαινίσθηκε και προστέθηκαν και άλλες τοιχογραφίες.

Την περίοδο 1277-1282η μονή Λατόμου παραχωρήθηκε με Χρυσόβουλο του Μιχαήλ Παλαιολόγου στο ανιψιό του, το μοναχό Ιωασάφ Κομνηνό Μαλιασσηνό.

Η τελευταία αναφορά της μονής πριν την κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους, γίνεται από την Ιγνάτιο Σμόλενσκ το 1405.

Στη διάρκεια της Τουρκοκρατίας ο ναός μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος ,με την ονομασία<<Σουλτιζέ ή Κεραμεντίν ή Μουράτ Τζαμί>>.

Και τότε έγιναν επεμβάσεις(χτίσιμο μιναρέ στο νοτιοδυτικό άκρο του ναού),οι οποίες διαφοροποίησαν σε μεγάλο βαθμό το μοναδικό αυτό<<σταυρόσχημο>>Παλιοχριστιανικό μνημείο.

Σήμερα ένα τμήμα του αρχικού ναού, το δυτικό δεν υπάρχει καταστράφηκε από τους σεισμούς του 1677 και 1759μ.Χ

Κατά την Τουρκοκρατία το περίφημο ψηφιδωτό και πάλι σκεπάστηκε με κονίαμα για να αποκαλυφθεί μόλις το 1921.Τότε δόθηκε στο ναό το όνομα του Οσίου Δαβίδ ,περισσότερο από ανάγκη για να τιμηθεί ο(εν Θεσ/νίκη ασκήσας αυτός Άγιος).

Ο Όσιος Δαβίδ γεννήθηκε γύρω στο 450μ.Χ στην περιοχή της Μεσοποταμίας. Στη συνέχεια ήλθε στην πόλη, όπου και μόνασε περίπου το 470μ.Χ.

Εκοιμήθη το 535 μ.Χ. μέσα σένα πλοίο ,καθώς επέστρεφε στη Θεσ/νίκη από μια αποστολή του στην Κων/πολη.

B) Αρχιτεκτονική του ναού:

Ο ναός είναι μνημείο μοναδικής αρχαιολογικής και ιστορικής αξίας, καθώς αποτελεί τον πρόδρομο του <<σταυροειδούς>> ναού με τρούλο, τύπου που επικρατεί στην 2^η χιλιετία.

Αρχικά ο ναός ήταν τετράγωνος ,με αψίδα στα ανατολικά ,όπου εγγράφονταν τέσσερις καμάρες σε σχήμα σταυρού.

Στο κέντρο ορθωνόταν μια τετράγωνη βάση, που εδραζόταν στους τέσσερις <<πεσσούς>> των καμαρών. Πάνω στη βάση αυτή διαμορφωνόταν ένας τρούλος.

Ο τρούλος δεν υπάρχει πλέον. Έχει αντικατασταθεί, από δίρριχτη κεραμωτή στέγη.

Στη **νότια** όψη διακρίνουμε νεότερη κατασκευή με τρεις διαφορετικές μαρμάρινες κολώνες που κρατούν μια μονόριχτη σκεπή και την είσοδο στο ναό, ενώ στην κορυφή διακρίνουμε τριγωνικό αέτωμα στην δίρριχτη σκεπή.

Η **βόρεια** όψη είναι ένα τοίχος με ένα μόνολοβο παράθυρο ,χωρίς άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ενώ παλαιότερα υπήρχε και εκεί είσοδος για το ναό.

Στη **δυτική** όψη, διακρίνουμε δύο μόνολοβα κατακόρυφα παράθυρα στον τοίχο και ερείπια από τον καταστραμμένο σήμερα νάρθηκα ,όπου υπήρχε η κύρια είσοδος

.Στην **ανατολική** όψη, υπάρχει το ιερό, Το ιερό εξωτερικά έχει μορφή ημικυλινδρική μένα χαμηλό μόνολοβο μισοκατεστραμμένο παράθυρο.

Δεξιά και αριστερά υπάρχουν δύο μόνολοβα παράθυρα σε δύο κατακόρυφους τοίχους, που περιβάλλουν την κόγχη του ιερού.

Η στέγη του ιερού προεκτείνεται προς μια ημικυλινδρική στέγη πάνω από την κυρίως ναό και η όλη κατασκευή της από τον κυρίως ναό και η όλη κατασκευή της στέγης, σε αυτή τη θέση, διαφοροποιείται από την υπόλοιπη στέγη του ναού. Στο δάπεδο υπάρχει καταπακτή που οδηγεί σε υπόγειο χώρο, για τον οποίο, δεν υπάρχουν πληροφορίες .

Γ)Ψηφιδωτά και τοιχογραφίες του ναού:

Ψηλά στην αψίδα(κόγχη)του ιερού, ανακαλύφθηκε σε πολύ καλή κατάσταση, ένα από τα πιο αξιόλογα παλαιοχριστιανικά ψηφιδωτά σύγχρονο με την εκκλησία.

Το περίφημο και πολύχρωμο ψηφιδωτό απεικονίζει Θεοφάνεια, <<Το όραμα της δόξης του Κυρίου>>, του Προφήτη Ιεζεκιήλ.

Στη μέση του ψηφιδωτού, σ 'ένα φωτεινό κυκλικό περίγραμμα που μοιάζει με ουράνιο θρόνο, ο Χριστός, ως Εμμανουήλ σε νεαρή ηλικία αγένειος(χωρίς γένια),κάθεται πάνω σ' ένα πολύχρωμο φωτεινό ουράνιο τόξο.

Στο αριστερό του χέρι κρατάει ανοιχτό ειλητάριο, ενώ το δεξί του χέρι είναι σηκωμένο σαν να χαιρετάει. Αριστερά του ψηφιδωτού φαίνεται η μορφή του Ιεζεκιήλ, που απορημένη κοιτάζει τον Ιησού.

Δεξιά του ψηφιδωτού φαίνεται ο Αβακούμ ή ο Ησαΐας ίσως, να κάθεται μένα Ευαγγέλιο στο χέρι .Ο Χριστός βρίσκεται ανάμεσα στις 4 μορφές των Ευαγγελιστών και των συμβόλων τους(άγγελος ,μοσχάρι, λιοντάρι, αετός),ενώ από τα πόδια του Χριστού ξεκινούν οι τέσσερις ποταμοί του παραδείσου: Τίγρης ,Ευφράτης, Φίσιων και Γεών.

Το τοπίο είναι παραδείσιο ,η ατμόσφαιρα αποκαλυπτική, ώστε να δημιουργείται έντονη η αίσθηση του θριάμβου του Χριστού. Το ψηφιδωτό μέσα στο πέρασμα του χρόνου κινδύνεψε ,αλλά τελικά

διασώθηκε, φανερώνοντας την μεγάλη έμπνευση, αλλά και την ικανότητα του καλλιτέχνη.

Στο ναό υπάρχουν σημαντικές τοιχογραφίες, οι οποίες αποκαλύφθηκαν πρόσφατα, κατά τις εργασίες συντήρησης του μνημείου(1973-74),σκεπασμένες αιώνες με ασβεστοκονίαμα.

Στη νότια καμάρα υπάρχουν τοιχογραφίες του 12^{ου} αιώνα οι οποίες είναι:

α)η Γέννηση, β)Η βάπτιση του Χριστού από τον Ιωάννη τον Πρόδρομο, γ)Υπαπαντή, δ)Η Μεταμόρφωση.

Στην τοιχογραφία της <<Γέννησης>> .Ξεχωρίζουν τ'εξής θέματα:

Στη μέση <<Η ξαπλωμένη Παναγία>> και από πάνω της <<ο Χριστός βρέφος με τα δύο ζώα>> και αριστερότερα <<οι Τρεις Μάγοι>>.

Πάνω αριστερά <<οι Άγγελοι>> ,πάνω δεξιά <<Άγγελος με το βοσκό>>, κάτω δεξιά <<ο Γέρος βοσκός με το μαστούνι>> ,ακριβώς από κάτω <<Το Λουτρό>> και αριστερά κάτω <<ο Ιωσήφ>>.

Στην βόρεια καμάρα υπάρχουν οι τοιχογραφίες:

α)<<Η Παναγία με το Χριστό στην αγκαλιά της>> β)<<Η προσευχή του γονατιστού Χριστού στο όρος των Ελαιών>> γ) <<Η Βαϊοφόρος>>.

Οι τοιχογραφίες αποτελούν το μοναδικό δείγμα τοιχογραφιών του 12^{ου} αιώνα στη Θεσσαλονίκη και φανεώνει τον ιδεαλισμό της Κομνηνικής τέχνης.

Δ)Επίλογος:

Το μικρό μοναστηράκι των Λατόμων, διακρίνεται για τη μοναδικότητα του, για το σπάνιο αρχιτεκτονικό του σχήμα, για το θαυμάσιο ψηφιδωτό του και για τις τοιχογραφίες του 12^{ου} αιώνα.

5)ΒΑΠΤΙΣΤΗΡΙΟ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ

Το βαπτιστήριο του Αγίου Ιωάννου του Προδρόμου στη Θεσσαλονίκη γνωστό και ως Αγίασμα του Ιωάννου είναι Χριστιανικό βαπτιστήριο, θεωρούμενο παλαιότερα ως Ρωμαϊκό νυμφαίο.

Το Χριστιανικό βαπτιστήριο αποδίδεται, στο κτιριακό συγκρότημα της Πεντάκλιτης Επισκοπικής Βασιλικής του 5^{ου} αιώνα που καταστράφηκε από σεισμό το 620 μ.Χ.

Το βαπτιστήριο εντοπίστηκε ανασκαφικά στη θέση του Βυζαντινού ναού της Αγίας Σοφίας, με την κόγχη του ιερού βήματος της Παλαιοχριστιανικής βασιλικής να διατηρείται σήμερα στα υπόγεια σύγχρονης οικοδομής, επί της οδού Σβώλου, στα ανατολικά του σημερινού ναού.

Το βαπτιστήριο αποτελείται από μια τετράκογχη αίθουσα με εξέδρες και περιλαμβάνει δεξαμενή (κολυμπήθρα), στον τύπο του σταυρού της Μάλτας.

Βρισκόταν σε άμεση επικοινωνία με τη βασιλική του 5^{ου} αιώνα, από διάδρομο με ψηφιδωτό δάπεδο.

6) ΒΑΣΙΛΙΚΗ 3ης ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ

Κάτω από την υπερυψωμένη γέφυρα της οδού 3^{ης} Σεπτεμβρίου, που βρίσκεται περίπου στον χώρο μεταξύ του βυζαντινού μουσείου της Δ.Ε.Θ μπορεί κανείς να επισκεφτεί ένα ενδιαφέρον σύνολο του ανατολικού παλαιοχριστιανικού νεκροταφείου της πόλης.

Πρόκειται για έναν πυρήνα καμαροσκεπαστων χριστιανικών τάφων οργανωμένων, γύρω από ένα σταυρόσχημο Μαρτύριο που αποδόθηκε στον Αλέξανδρο Πύδνα, ο οποίος μαρτύρησε επί αυτοκράτορα Μαξιμιανού.

Έως τώρα έχουν ανασκαφεί 58 τάφοι. Στα βόρεια, σ' επαφή με τον μαρτύριο, έχει ανασκαφεί το ανατολικό τμήμα τρίκλιτης κοιμητηριακής βασιλικής, ενώ ο υπόλοιπος ναός βρίσκεται κάτω από τα παρακείμενα κτίσματα της Δ.Ε.Θ.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον στην βασιλική αυτή παρουσιάζει η διαμόρφωση του βήματος με <κύκλιον>, που είναι ένας πλατύς υπόγειος ημικυκλικός διάδρομος με μαρμαροθέτημα στο δάπεδο και γραπτή διακόμηση στους τοίχους, το οποίο περιβάλλει εξωτερικά την κόγχη του ιερού βήματος.

Είναι πιθανόν η κρύπτη αυτή να σχετίζεται με λατρεία Μαρτυρίων. Στο κέντρο του ιερού βήματος κάτω από το χώρο που καταλάμβανε η Αγία Τράπεζα, βρέθηκε το εγκαίνιο του ναού που περιείχε μαρμάρινο λαρνακίδιο και ασημένια λειψανοθήκη με εγχάρακτο το Χριστόγραμμα.

Γύρω από αυτό βρέθηκε θησαυρός νομισμάτων (380-450μχ), που αποτελούν χρονικό όριο, ίδρυσης της βασιλικής, η οποία επέζησε, ως τις αρχές του 7^{ου} αιώνα, οπότε καταστράφηκε από τους Αβάρους ή Σλάβους πολιορκητές της πόλης.

ΜΕΣΟΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ 7^{ος}-13^{ος} αιώνας

1)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ΣΟΦΙΑΣ.

Ο ναός βρίσκεται στη συμβολή των οδών Αγίας Σοφίας και Ερμού, στο κέντρο της πόλης και κάτω από την οδό Εγνατίας προς τη θάλασσα και σε μικρή απόσταση από το ναό της Αχειροποιήτου.

Ο ναός, μαζί με τους ναούς του Αγίου Δημητρίου και Αχειροποιήτου, αποτελούν τα πιο σημαντικά παλαιοχριστιανικά μνημεία της Ελλάδας και ολόκληρης της Ορθοδοξίας.

Α)Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία:

Ο ναός κτίστηκε στα μέσα ή στα τέλη του 7^{ου} αιώνα στη θέση που υπήρχε μεγάλη πεντάκλιτη παλαιοχριστιανική εκκλησία του 5^{ου} αιώνα, η οποία καταστράφηκε από σεισμό το 620μ.Χ.

Η Αγία Σοφία της Θεσ/νίκης κτίστηκε προς τιμή του Χριστού, όπως η Αγία Σοφία της Κων/πολης, με την οποία έχουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά.

Η ανέγερση του ναού έγινε μετά την Α' Οικουμενική Σύνοδο της Νίκαιας το 325μ.Χ., όπου ο Χριστός, αναγνωρίστηκε σαν <<ο Λόγος και η Σοφία>> του Θεού.

Γύρω πάντως από την χρονολόγηση ανέγερσης του ναού δημιουργήθηκε μεγάλο θέμα.

Πολλοί υποστήριξαν, πως ο ναός κτίστηκε την ίδια περίοδο μ'αυτόν της Κων/πολης, από τον Ιουστινιανό, με σχέδια μάλιστα του αρχιτέκτονα Ανθέμιου.

Άλλοι πάλι, προσπάθησαν να χρονολογήσουν την ημερομηνία ανέγερσής του, με βάση τα αρχιτεκτονικά-μορφολογικά του στοιχεία, τα

οικοδομικά του υλικά που χρησιμοποιήθηκαν ή από τα υπέροχα ψηφιδωτά του εσωτερικού του χώρου.

Πάντως η επικρατέστερη άποψη, είναι πως η Αγία Σοφία Θεσ/νίκης, κτίστηκε πάνω μάλιστα σε θεμέλια, προϋπάρχουσας <<Βασιλικής>> .

Η Παλαιοχριστιανική βασιλική, πάνω στην οποία κτίστηκε ο ναός, λεγόταν πιθανότατα, Άγιος Μάρκος και αναφέρεται σε μια πηγή του έτους 530μ.Χ. Η αυλή της ήταν μεγαλύτερη, από τη σημερινή.

Στο πλάτος κάλυπτε σχεδόν ολόκληρες τις πλαϊνές αυλές του σημερινού μνημείου και στη βόρεια πλευρά φαίνονται καθαρά τα ίχνη της.

Ο σημερινός ναός καταλαμβάνει το 1/3 της έκτασης της παλαιάς πεντάκλιτης Βασιλικής.

Το ιερό της Παλαιοχριστιανικής εκκλησίας βρίσκεται στο υπόγειο της πολυκατοικίας που είναι πρώτη στη γωνία της οδού Αλεξάνδρου Σβώλου και η δυτική της πλευρά διακρίνεται ένα μέτρο μπροστά από το σημερινό ναό, στο προαύλιό του.

Στο συγκρότημα της μεγάλης αυτής Παλαιοχριστιανικής εκκλησίας, αποδίδεται τελευταία και ερμηνεύεται ως βαπτιστήριό της το θεωρούμενο, ως Ρωμαϊκό νυμφαίο στη νοτιοανατολική πλευρά του σημερινού ναού της Αγίας Σοφίας, στο χώρο που είναι γνωστός ως Αγίασμα του Ιωάννη του Προδρόμου.

Η αρχαιότερη γραπτή αναφορά στο ναό χρονολογείται το 795μ.Χ. , αλλά τα αρχαιολογικά ευρήματα δείχνουν, όπως προαναφέραμε, ότι κτίστηκε στα τέλη του 7^{ου} αιώνα, πάνω στα θεμέλια βασιλικής του 5^{ου} αιώνα.

Σε κείμενα του 10^{ου}, 12^{ου} και 13^{ου} αιώνα, αναφέρεται ως <<η Μεγάλη Εκκλησία>> , η <<της Μητροπόλεως Καθολική>>, <<η Μητρόπολις>>. Στις αρχές του 11^{ου} αιώνα, έγιναν σημαντικές μετατροπές στο ναό.

Υψώθηκε, δηλαδή ο δυτικός τοίχος και δημιουργήθηκε ένας φωταγωγός που έχει 10 τοξωτά παράθυρα. Στη διάρκεια της Λατινοκρατίας (1204-1224), ο ναός έγινε καθεδρικός των Λατίνων.

Το 1224, αποδόθηκε και πάλι στην ορθόδοξη εκκλησία και υπήρξε η Μητρόπολη της πόλης μέχρι το 1524, οπότε και μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος στα χρόνια του Σουλτάνου Σουλεϊμάν, από τον Μακτούλ Ιμπραήμ Πασά, έχοντας την ονομασία <<Αγία-Σοφία Τζαμί>>.

Στη βορειοδυτική γωνία του κατασκευάστηκε πύργος ανόδου στα υπερώα, πιθανώς, ως ο πρώτος μιναρές του τζαμιού και μετά ο νοτιοδυτικός μιναρές.

Σε πηγές του 16^{ου} αιώνα αναφέρεται, ότι στο βόρειο τείχος του ναού υπήρχε <<μάκρωνας>>, μακρά στοά. Στη θέση αυτής της στοάς έχει αποκαλυφθεί παρεκκλήσιο επίμηκες μονόθυρο με κόγχη, του 14^{ου} αιώνα.

Ως Μητροπολιτικός ναός είχε πολλούς τάφους Ιεραρχών και Αγίων. Στα δεξιά του Ιερού Βήματος φυλάσσονταν σε λάρνακα το λείψανο του Αγίου Γρηγορίου Παλαμά. Στη νότια πλευρά του ναού, έχει ταφεί ο Αρχιεπίσκοπος Ευστάθιος. Επίσης ο ναός χρησίμευε και ως Αρχείο της Μητρόπολης, στον πάνω όροφο, επειδή βρέθηκαν, σ' αυτόν παλιά μολυβδόβουλα.

Η οικία του μητροπολίτη βρίσκεται απέναντι από το ναό, στη βόρεια πλευρά.

Το ναό, στα χρόνια του Βυζαντίου τον περιέβαλλαν διοικητικά κτίρια και δημόσια λουτρά. Τα λουτρά αυτά ονομάζονταν <<λουτρά της Αγίας Σοφίας >>, τα οποία υπήρχαν έως την πυρκαγιά του 1890.

Επίσης η πυρκαγιά προκάλεσε πολλές καταστροφές στο ναό, ο οποίος αναστηλώθηκε το 1907-1909, από τον Βυζαντινολόγο Κάρολο Ντηλ.

Στις 29 Ιουνίου 1913, ο ναός αποδόθηκε και πάλι στην Χριστιανική λατρεία. Σε καρτ-ποστάλ της εποχής φαίνεται, να υπήρχε στην αυλή, οκταγωνικό μαρμάρινο αίθριο με σιντριβάνι, το οποίο όμως καταστράφηκε.

Με τους σεισμούς του 1978, άρχισαν οι εργασίες στερέωσης και αποκατάστασης στην άνω δομή και τον ψηφιδωτό διάκοσμο, ενώ παράλληλα έγιναν ανασκαφικές έρευνες στο εσωτερικό του ναού και στον περιβάλλοντα χώρο.

B) Αρχιτεκτονική του ναού:

Ο ναός αποτελεί δείγμα μεταβατικού σταυροειδούς, με τρούλο και περίστωο, εξέλιξη του νέου αρχιτεκτονικού ρυθμού της Τρουλαίας Βασιλικής, που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην Αγία Σοφία της Κων/πολης.

Έχει δηλαδή, τον κυρίως τρίκλιτο ναό σε τετράγωνη διάταξη, αλλά με την προσθήκη του τρούλου παρουσιάζει το σύστημα της τρουλωτής εκκλησίας σε σχήμα σταυρού.

Στη **δυτική** πλευρά του ο ναός έχει ορθογωνική όψη με την κεντρική είσοδο να έχει 2 κίονες που στηρίζουν το τόξο και πλαισιώνεται από 2 τοξωτά παράθυρα, ένα μεγάλο και ένα μικρότερο και μια πόρτα σε κάθε πλευρά.

Στην κορυφή της δυτικής πλευράς παρατάσσονται 10 παράθυρα. Το ψηλό οκτάπλευρο καμπαναριό βρίσκεται στα αριστερά της δυτικής πλευράς του ναού.

Στην **ανατολική** πλευρά, το ιερό εξωτερικά είναι πεντάπλευρο, έχει τρεις πόρτες, που από πάνω φέρουν 2 μικρά τυφλά παράθυρα και

πλαισιώνεται από 2 ημικυκλικά παρεκκλήσια που φθάνουν μέχρι τη μέση του.

Η **βόρεια** πλευρά του τοίχου είναι ορθογώνια και σε τρεις επάλληλες σειρές βρίσκονται τρεις είσοδοι κάτω, οκτώ τοξωτά παράθυρα στη μέση και δύο διπλά τοξωτά ανοίγματα που χωρίζονται μέσα μικρό κίονα το κάθε ένα και άλλα δύο τριπλά τοξωτά ανοίγματα που χωρίζονται με δύο μικρούς κίονες.

Στη **νότια** πλευρά, ο κυρίως ναός έχει μία πόρτα με 4 τοξωτά παράθυρα κάτω και 9 μικρότερα παράθυρα πάνω.

Η **δυτική κεντρική είσοδος**, οδηγεί στο νάρθηκα, που είναι κάθετος στα τρία κλίτη του ναού.

Η **στοά του νάρθηκα** επεκτείνεται στον κυρίως ναό που αποτελεί το μεσαίο κλίτος, το οποίο καταλήγει στο Ιερό Βήμα που βρίσκεται ανατολικά.

Βόρεια και νότια του νάρθηκα ξεκινούν τα άλλα δύο κλίτη, τα οποία καταλήγουν στα αντίστοιχα παρεκκλήσια της ανατολικής πλευράς, δεξιά και αριστερά του Ιερού Βήματος.

Ο ναός χωρίζεται σε τρία κλίτη, από εναλλασσόμενους κίονες και πεσσούς.

Πάνω σε τέσσερις πεσσούς, οι οποίοι συνδέονται με τόξα, στηρίζεται ο τρούλος, που επικάθεται στις κορυφές των τόξων και στα κοιλοσφαιρικά τρίγωνα, που συνδέουν τα τόξα μεταξύ τους.

Ο τρούλος έχει διάμετρο 11 μέτρα, ύψος 5,5 μέτρα, η βάση του είναι τετράγωνη και φέρει δώδεκα παράθυρα, τρία σε κάθε πλευρά, ενώ στην κορυφή είναι κυλινδρικός με ημισφαιρική στέγη.

Η τοιχοποιία του ναού ακολουθεί Κωνσταντινοπολίτικα πρότυπα, αποτελείται από ζώνες πελεκητής πέτρας, εναλλασσόμενες με πλίνθους, μέσα σε ρόδινο κονίαμα.

Επίσης στο κτίσιμο του ναού, χρησιμοποιήθηκε υλικό από την παλαιότερη Βασιλική ή και από άλλα μνημεία. Η στέγη του κεντρικού κλίτους, αποτελείται από 4 μονόριχτες πλευρές από κεραμίδια.

Γ)Γλυπτά, ψηφιδωτά και τοιχογραφίες του ναού:

Ο **Γλυπτός** διάκοσμος του ναού, δεν είναι έργο μιας φάσης.

Στους κίονες του ισογείου και στα κιονόκρανά τους χρησιμοποιήθηκε υλικό του 5^{ου} και 6^{ου} αιώνα. Τα δύο από τα τρία κιονόκρανα του ναού στη βόρεια πλευρά είναι του 5^{ου} αιώνα, το τρίτο είναι του 6^{ου} αιώνα.

Τα κιονόκρανα είναι στολισμένα με φύλλα που ανεμίζουν. Ο Άμβωνας είναι έργο του 5^{ου} αιώνα, ο οποίος μεταφέρθηκε στην Κων/πολη το 1905. Οι μαρμάρيني κοσμήτες φαίνεται πως είναι σύγχρονοι της ανέγερσης του ναού.

Ο ναός ξεχωρίζει για τον **ψηφιδωτό** διάκοσμό του, ο οποίος έχει εκτελεστεί σε τρεις διαφορετικές περιόδους.

Στην πρώτη περίοδο, και συγκεκριμένα στα χρόνια της Εικονομαχίας, ανήκει ο ανεικονικός διάκοσμος της καμάρας του ιερού βήματος με τους σταυρούς και τα φύλλα σε επάλληλα τετράγωνα, όπως πιστοποιούν και τα τρία ψηφιδωτά μονογράμματα του αυτοκράτορα Κων/νου ΣΤ' (780-797), της μητέρας του Ειρήνης της Αθηναίας και του επισκόπου Θεσ/νίκης Θεοφίλου (787).

Στην ίδια περίοδο χρονολογείται και ο μεγάλος σταυρός στο τετρατοσφαίριο της αψίδας, ίχνη του οποίου μόλις που διακρίνονται κάτω από την μεταγενέστερη, παράσταση της ένθρονης Παναγίας

Βρεφοκρατούσας (11^{ος}-12^{ος}) αιώνας, (Η Πλατυτέρα), να κρατά στα χέρια της το Χριστό, που ευλογεί με το δεξί του χέρι.

Το εξαιρετικό και μεγαλοπρεπές ψηφιδωτό που καταλαμβάνει ολόκληρη την εσωτερική πλευρά του τρούλου, χρονολογείται από τον 9^ο αιώνα. Αναπαριστά την <<Ανάληψη του Χριστού>>.

Η μορφή του καταλαμβάνει το χώρο του τρούλου και είναι περιτριγυρισμένος από την Παρθένο Μαρία, δύο Αγγέλους και τους 12 Αποστόλους, οι οποίοι είναι χωρίς φωτοστέφανα και δεν αναγράφονται τα ονόματά τους.

Ελαιόδεντρα και φοίνικες συμπληρώνουν την εικόνα. Το ψηφιδωτό αποτελεί κορυφαίο δείγμα της λεγόμενης <<Αναγέννησης της εποχής των Μακεδόνων Αυτοκρατόρων>>.

Στη βάση του τρούλου υπάρχει επιγραφή που αναφέρει το όνομα του Αρχιεπισκόπου Θεσ/νίκης Παύλου (880-885) η οποία συσχετίζεται με την κατασκευή του ψηφιδωτού.

Οι τοιχογραφίες του ναού ανάγονται στον 11^ο αιώνα & συνδέονται με την ανέγερση του νάρθηκα μετά το 1037.

Διατηρούνται λίγες μορφές μοναχών αγίων (Άγιος Θεοδόσιος ο Κοινοβιάτης, Άγιος Ευθύμιος), τα τόξα των παραθύρων του και ανάμεσά τους η Αγία Θεοδώρα της Θεσ/νίκης, (δίπλα στη βόρεια είσοδο).

2)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΧΑΛΚΕΩΝ.

Ο ναός της Παναγίας Χαλκέων βρίσκεται στο κέντρο της παλαιάς πόλης της Θεσ/νίκης, νοτιοδυτικά της Αρχαίας Αγοράς και βόρεια της οδού Εγνατίας.

Α)Η Ύδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία:

Η κτητορική επιγραφή στο μαρμάρινο υπέρθυρο της δυτικής εισόδου μας πληροφορεί ότι το 1028 μ.Χ ο Χριστόφορος Πρωτοσπαθάρης και Καπετάνω (διοικητής) Λαγγουβαρδίας, μαζί με την σύζυγό του Μαρία και τα παιδιά τους Νικηφόρο, Άννα και Κατακαλή, έχτισαν το ναό.

Η επιγραφή λέγει: <<αφιερώθη ο πρην βέβηλος τόπος εις ναόν περίβλεπτον της Θεοτόκου παρά Χριστοφόρου και ενδοξοτάτου βασιλικού Πρωτοσπαθαρίου και Καπετάνο Λογγουβαρδίας και της συνβίου αυτού Μαρίας και Κατακαλής μηνή Σεπτεμβρίο ηνδικτίωνος ΙΒ', έτι <<Σφλζ=(6537)>> από εδώ προκύπτει, ότι η κτίση του ναού έγινε το 1028 μ.Χ και ήταν αφιερωμένος στη Θεοτόκο.

Ο τάφος του κτήτορα βρίσκεται στο μέσο του βορείου τοίχους. Οι λέξεις <<βέβηλος τόπος>>, σημαίνουν πως ο ναός κτίστηκε σε χώρο, όπου προηγούμενα υπήρχε αρχαίος ειδωλολατρικός ναός, πιθανόν του Ηφαίστου του Καβείρου, θεότητα που είχε πάντως σχέση με τη Χαλκευτική τέχνη, που συνεχίζει από παράδοση να υπάρχει, ακόμη στη γύρω περιοχή.

Άλλωστε στον ίδιο χώρο προσδιορίζεται, η << Χαλκευτική στοά>>, όπου έως και σήμερα συναντά κανείς τα εργαστήρια των Χαλκωματάδων.

Επίσης την ονομασία <<Παναγία Χαλκέων>> το πήρε από την περιοχή, στην οποία βρίσκεται και όπου από τα Ρωμαϊκά χρόνια μέχρι σήμερα,

υπήρχαν εργαστήρια που πωλούν και κατασκευάζουν χάλκινα οικιακά και εκκλησιαστικά είδη.

Στην ίδια περιοχή υπήρχαν υπόγειες καμάρες, η Καταφυγή, όπου δίδασκε ο Άγιος Δημήτριος και γι'αυτό μια άλλη πιθανή ονομασία του ναού είναι και << Παναγία η Καμαριώτισσα>>, όπως αναφέρει έγγραφο του 14ου αιώνα.

Μια ακόμη ονομασία του ναού παλαιότερα ήταν << Κόκκινη Εκκλησία>> εξαιτίας του χρώματος που έδιναν στο ναό οι κόκκινοι πλίνθοι του.

Κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας (1430) ο ναός μετατράπηκε σε μουσουλμανικό τέμενος, με το όνομα << Καζαντζιλάρ Τζαμί>>, επειδή βρισκόταν κοντά στην περιοχή των << Χαλκάδικων>>, (Καζαντζίδικα), της πόλης.

Την εποχή της απελευθέρωσης από τους Τούρκους, ο ναός ήταν σε μεγάλο βαθμό κατεστραμμένος, εσωτερικά και εξωτερικά καλυμμένος ως τη μέση με επίχωση, ενώ ο νότιος από τους μικρότερους τρούλους, είχε καταστραφεί.

B) Η αρχιτεκτονική του ναού:

Ο Ναός είναι σταυροειδής τετρακίονος με τρούλο εγγεγραμμένος σε τετράγωνο. Αποτελείται από τον νάρθηκα, τον κυρίως ναό και το ιερό βήμα.

Απέξω ο ναός μοιάζει με κύβο που χωρίζεται οριζόντια από έναν μαρμάρινο κοσμήτη (ταινία), ο οποίος τον ζώνει στη μέση χωρίζοντας τον σε δύο επάλληλα τμήματα.

Η τοιχοδομία του ναού είναι εξαιρετική. Ο ναός είναι κτισμένος με την τεχνική της << κρυμμένης πλίνθου >> δηλ με επάλληλες σειρές πλίνθων, που κάθε δεύτερη σειρά την κάλυπταν με αρμό, ώστε το τελικό αποτέλεσμα να είναι μια όψη της τοιχοδομίας με μια σειρά πλίνθων και μια σειρά αρμού, ισόπαχες μεταξύ τους.

Ο ναός εξωτερικά έχει πλούσια και περίτεχνη πλαστική διακόσμηση από τούβλα με επάλληλα παράθυρα, πολλαπλά πλαίσια, οδοντωτές ταινίες, τριγωνικά και αψιδωτά αετώματα.

Στην κορυφή υπάρχουν τρεις τρούλοι, δύο μικροί στη δυτική πλευρά και ο κεντρικός μεγάλος στη μέση της στέγης του ναού.

Ο **κεντρικός τρούλος** είναι με υψηλό τύμπανο, οκτάπλευρος και σε κάθε πλευρά του ανοίγονται δύο επάλληλα παράθυρα που στεγάζονται από τόξα. Η στέγη του είναι κωνική και αρχίζει μ'ένα είδος οδοντωτής ζώνης επάνω από τη δεύτερη σειρά παράθυρων. Στις ακμές του οκτάπλευρου τρούλου υπάρχουν κιονίσκοι.

Οι άλλοι δύο μικρότεροι τρούλοι ανήκουν στο νάρθηκα, είναι οκτάπλευροι, οι επιφάνειες όμως των πλευρών φέρουν εναλλάξ κόγχες και παράθυρα. Στις ακμές των οκταγώνων δεν υπάρχουν κιονίσκοι, δηλ στους δύο μικρούς τρούλους του νάρθηκα.

Ο νάρθηκας καταλαμβάνει όλο το πλάτος του ναού και χωρίζεται σε τρία μέρη με παραστάδες και με δύο μεγάλα τόξα. Τα δύο τόξα πλαισιώνουν τρεις ημικυλινδρικές καμάρες, που ξεκινούν από το ύψος των παραστάδων και καλύπτουν όλο το νάρθηκα.

Στο νάρθηκα οδηγούν τρεις πόρτες μια στο βόρειο, μια στο νότιο τοίχο, καθώς και η κεντρική είσοδος στην δυτική πρόσοψη του ναού. Επάνω από το νάρθηκα υπάρχει ένας δεύτερος όροφος, το υπερώο κάτω από τους δύο μικρούς τρούλους που το κέντρο τους, το σταυροθόλιο, χρησίμευε πιθανώς ως το σκευοφυλάκιο της Εκκλησίας.

Σκάλα εσωτερικά για το υπερώο δεν υπάρχει και μάλλον η πρόσβαση σ' αυτό γινόταν με ξύλινη εξωτερική σκάλα, από το σήμερα κλειστό τοξωτό παράθυρο της βορειοδυτικής γωνίας. Το στοιχείο αυτό του νάρθηκα με υπερώο, συναντάται συνήθως σε μοναστηριακούς ναούς.

Αυτό δημιουργεί τη βάσιμη άποψη, πως ο ναός της Παναγίας Χαλκέων, ίσως να ήταν καθολικό κάποιας μονής, για την οποία, όμως δεν έχουμε στοιχεία.

Στη νότια όψη του ναού διακρίνουμε στο κάτω μέρος από τον κομήτη, με τη σειρά από αριστερά προς τα δεξιά, μία πόρτα με υπέρθυρο που οδηγεί στον νάρθηκα, ένα τοξωτό ανάγλυφο παράθυρο ίδιου ύψους με την πόρτα, μια πιο φαρδιά πόρτα με ανάγλυφο υπέρθυρο, που οδηγεί στον κυρίως ναό και ένα ακόμη ανάγλυφο τοξωτό παράθυρο.

Στο πάνω από το διαχωριστικό κοσμήτη μέρος διακρίνουμε ένα μεγάλο τοξωτό άνοιγμα στο υπερώο, κάτω από το νότιο μικρό τρούλο, με δύο κτιστούς κίονες αριστερά και δεξιά. Το άνοιγμα έχει ένα μεγάλο παράθυρο πάνω και μικρότερο κάτω.

Στη συνέχεια, υπάρχει μικρότερο τοξωτό παράθυρο και ακολουθεί στη θέση του κυρίως ναού, στην κατακόρυφη κάτω από το μεγάλο τρούλο,

ένα δεύτερο μεγάλο τοξοειδές άνοιγμα με τριγωνικό αέτωμα, το οποίο φέρει πέντε παράθυρα.

Ένα ακόμη μικρότερο τοξοειδές παράθυρο, που αντιστοιχεί στη θέση της αρχής του ιερού, ολοκληρώνει τη νότια πλευρά.

Επιπλέον, διακρίνεται και η νότια τομή του ιερού. Κάτω ακριβώς από τον κοσμήτη διακρίνονται τα ίχνη ζωοφόρου, που αποτελείται από πήλινες πλάκες με κουφικό διάκοσμο (διακόσμηση που αναπτύχθηκε στην πόλη Κούφα της Μεσοποταμίας.)

Στην **βόρεια** όψη του ναού διακρίνουμε στο κάτω μέρος από τον κοσμήτη, με τη σειρά από αριστερά προς τα δεξιά, ένα τοξοειδές παράθυρο στο ύψος της αρχής του ιερού, τρία μικρότερα τοξωτά παράθυρα στο ύψος του κυρίως ναού και μια πόρτα με ανάγλυφο τοξοειδές υπέρθυρο που οδηγεί στο νάρθηκα.

Στη **δυτική** όψη, κάτω από το διαχωριστικό κοσμήτη, διακρίνουμε στη μέση την πόρτα εισόδου του ναού, που οδηγεί στο νάρθηκα. Η πόρτα έχει πάνω την κτητορική επιγραφή και πιο πάνω ένα τοξοειδές υπέρθυρο.

Αριστερά και δεξιά της πόρτας εισόδου υπάρχουν δύο τοξωτά ανάγλυφα ανοίγματα, που έχουν το ίδιο ύψος με την πόρτα εισόδου, τα οποία φέρουν δύο παράθυρα.

Στο πάνω από το διαχωριστικό κοσμήτη τμήμα, στη θέση του υπερώου, υπάρχουν τρία όμοια μεγάλα τοξωτά ανοίγματα που φέρουν από δύο παράθυρα το κάθε ένα, ένα μεγάλο πάνω και ένα μικρότερο τυφλό κάτω.

Η δυτική όψη διαφέρει από τις άλλες, καθώς οι αντίστροφες οδοντώσεις και τα επάλληλα τοξώματα της προσδίδουν κάπως βαριά όψη σε αντίθεση με την απλή αρμονία των υπολοίπων πλευρών.

Πάνω από υπερώο υπάρχουν οι δύο μικροί τρούλοι του ναού, ο ένας

στην αριστερή γωνία και ο άλλος στη δεξιά.

Η ανατολική όψη του ναού αντιστοιχεί στη θέση του τρίπλευρου ιερού του φέρει έξι μονόλοβα παράθυρα, τρία πάνω και τρία κάτω από το διαχωριστικό κοσμήτη και στη βάση της στέγης του φέρει τριπλή οδόντωση.

Το ιερό πλαισιώνουν εκατέρωθεν δύο ημικυλινδρικές κόγχες που η κάθε μία έχει από ένα μονόλοβο παράθυρο. Στη βάση της στέγης τους φέρουν διπλή διακοσμητική οδόντωση.

Στο εσωτερικό του κυρίως ναού οι κίονες στηρίζουν τα τόξα των τεσσάρων μεγάλων καμάρων του σταυρού. Όλα τα ανοίγματα και τα τόξα περιβάλλονται από ευθείες και οδοντωτές τούβλινες ταινίες που τα διακοσμούν.

Πάνω στα τόξα και τα σφαιρικά τρίγωνα που βρίσκονται ανάμεσα τους στηρίζεται ο κεντρικός τρούλος.

Η ανατολική καμάρα σταματάει στην αρχή του ιερού και εκεί αρχίζει μία χαμηλότερη καμάρα, που καλύπτει το ιερό βήμα και φτάνει ως την κόγχη του.

Ο Σταυρός που σχηματίζεται στο εσωτερικό διαγράφεται έντονα απέξω και στις τέσσερις πλευρές του ναού επικρατούν μεγάλα τόξα, ανοίγματα, αετώματα και οδοντώσεις.

Το τύμπανο κάθε καμάρας φέρει δύο σειρές των δύο παράθυρων, που χωρίζονται κάθετα με έναν πλίθινο ημικίονα και ένα ακόμη παράθυρο πάνω από τη μαρμάρινη κορυφή του ημικίονα.

Στη μέση του βόρειου τοίχου, στον κυρίως ναό, υπάρχει ο τάφος του ιδρυτή, με μορφή παραλληλόγραμμης εσοχής με τόξο.

Το γεγονός, ότι ο τάφος είναι σε κεντρική θέση στον κυρίως ναό και όχι στο νάρθηκα, όπως συνηθίζεται, μας κάνει να σκεφτούμε, ότι η εκκλησία χτίστηκε ως ταφική από την αρχή, με σκοπό να δεχτεί στη συνέχεια τον ιδρυτή του ναού, όταν αυτός θα πέθαινε.

Το ιερό βήμα χωρίζεται με δύο τοίχους, που έχουν επίσης, δύο τοξωτά περάσματα, σε τρία μέρη: στο κυρίως ιερό βήμα στο οποίο υπάρχει η Αγία Τράπεζα και σε δύο μικρά διαμερίσματα, την Πρόθεση και το Διακονικό, που επικοινωνούν με χαμηλές θύρες.

Μ' αυτά τα βασικά χαρακτηριστικά, ο ναός της Παναγίας των Χαλκέων, μπορεί να θεωρηθεί εκπρόσωπος της λεγόμενης <<Αρχιτεκτονικής Σχολής της Κων/πολης>> και πρόγονος της <<Μακεδονικής Σχολής>>, όπου διαμορφώθηκαν καθαρές λύσεις <<σταυροειδούς>> τύπου.

Γ) Γλυπτά και τοιχογραφίες του ναού:

Οι τέσσερις τεκτονικοί κίονες του 11^{ου} αιώνα είναι φτιαγμένοι από γκρι μάρμαρο με κιονόκρανα (κυκλικά στο κάτω μέρος και τετράγωνα στο πάνω), με ανάγλυφους ρόδακες, περιστρόβιλους και σταυρούς.

Στο ναό έχουν διασωθεί αξιόλογες τοιχογραφίες της περιόδου (1030-1040 χαρακτηριστικές της Κωνσταντινοπολίτικης τεχνοτροπίας, όπως μας πληροφορεί κτητορική επιγραφή στην καμάρα του ιερού βήματος.

Στον τρούλο δεσπόζει η τοιχογραφία <<Ανάληψις του Κυρίου, γεγονός που επίσης κάνει εντύπωση, διότι στις σταυροειδείς με τρούλο εκκλησίες επικρατεί, η παράσταση του Χριστού-Παντοκράτορα στον τρούλο, ενώ η "Ανάληψη του Κυρίου", συνήθως τοποθετείται στους τοίχους ή στην καμάρα του ιερού βήματος.

Το γεγονός αυτό επίσης, ενισχύει την άποψη, ότι εξ'αρχής ο ναός είχε ταφικό χαρακτήρα, για να ταφεί ο ιδρυτής της. Γι' αυτό και τοιχογραφία

της Ανάληψης παραπέμπει στην ψυχή του νεκρού ιδρυτή.

Ανάμεσα στα παράθυρα του κεντρικού τρούλου υπάρχουν οι <<Προφήτες>> Στην κόγχη του ιερού κυριαρχεί η μισοκατεστραμμένη τοιχογραφία <<της Δεομένης Παναγίας>> πλαισιωμένης από δύο <<Αρχαγγέλους>>. Από κάτω <<τέσσερις ολόσωμοι Άγιοι>> πλαισιώνουν τα τρία παράθυρα της κόγχης.

Πιο χαμηλά υπάρχει η τοιχογραφία <<Θεία Ευχαριστία>> με το Χριστό να μοιράζει δώρα στους μαθητές του. Στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα, υπάρχει η τοιχογραφία της <<Δευτέρας Παρουσίας>>, όπου φαίνεται ο Χριστός καθισμένος σε θρόνο, πλαισιωμένος από τάγματα Αγγέλων και την Παναγία και τον Ιωάννη τον Πρόδρομο, τον Αδάμ και την Εύα εκατέρωθεν.

Επίσης στο **δυτικό** τοίχο υπάρχει η τοιχογραφία του 14^{ου} αιώνα του <<Ακαθίστου Ύμνου>>. Στη **νότια παραστάδα** υπάρχει η <<Υπαπαντή>>. Πάνω από την θύρα του νάρθηκα υπάρχει <<η φυγή στην Αίγυπτο>>.

Σε διάφορα άλλα σημεία του ναού υπάρχουν και άλλες τοιχογραφίες.(Η Πεντηκοστή, η Γέννηση, η Προσκύνηση Μάγων, η Σταύρωση, η Κοίμηση της Θεοτόκου, οι Ιεράρχες, ο Άγιος Γρηγόριος Ακραγαντίνων, ο Άγιος Γρηγόριος Νύσσης).

ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΝΤΙΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1204-1453μ.Χ)

1)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ

Ο ναός βρίσκεται στη συμβολή των οδών Αρριανού και Ιασονίδου, σε μικρή απόσταση από την Αψίδα του Γαλέριου (Καμάρα) και τη Ροτόντα.

Α) Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία

Για τη χρονολόγηση του ναού του Αγίου Παντελεήμονα υπάρχουν δύο απόψεις, που στηρίζονται στην ονομασία <<Ισαάκ κιε Τζαμί>> =Τζαμί του Ισαάκ, την οποία πήρε ο Άγιος Παντελεήμονας, όταν μετατράπηκε σε τζαμί.

Η **μία άποψη** στηρίζεται σε γραπτή μαρτυρία του 1160μ.Χ, που αναφέρει το ναό ως καθολικό της μονής του κυρ-Ισαάκ, η οποία αποτελούσε μετόχι της μονής του Αγίου Όρους.

Η ίδια άποψη επίσης θεωρεί, ότι η εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα μετατράπηκε σε τζαμί το 1500 και πήρε την ονομασία από τον Ισαάκ Τσελεμπί Τούρκο καδή (δικαστή), τότε της πόλης.

Η **δεύτερη άποψη**, που είναι και η επικρατέστερη, με βάση την αρχιτεκτονική και τις τοιχογραφίες του ναού, ταυτίζει το ναό με το καθολικό της βυζαντινής Μονής της Θεοτόκου Περίβλεπτου, γνωστής και ως <<Μονής του κυρ-Ισαάκ>> από τον ιδρυτή της, το Μητροπολίτη Θεσ/νίκης Ιακώβ (1295-1314), μετέπειτα μοναχό Ισαάκ και από αυτόν πήρε την ονομασία το τζαμί το 1548μ.Χ.

Εικάζεται, ότι η ονομασία Άγιος Παντελεήμονας είναι νεώτερος, δανεισμένος από το ομώνυμο βόρειο παρεκκλήσι του γειτονικού ναού της Παναγούδας, στο οποίο μεταφέρθηκαν τα σκεύη του ναού, όταν μετατράπηκε από τους Τούρκους σε τζαμί.

Η μονή του κυρ-Ισαάκ αποτέλεσε πνευματικό κέντρο του 14^{ου} αιώνα και συνδέθηκε με τη συγγραφική και διδακτική δραστηριότητα των κορυφαίων Ελληνιστών Θωμά Μάγιστρου και Ματθαίου Βλάσταρη.

Κατά την μετατροπή του ναού σε τζαμί οι τοιχογραφίες και η εσωτερική τοιχοποιία ασβεστώθηκαν και υψώθηκε μιναρές του οποίου σώζεται η βάση στα νοτιοδυτικά του ναού.

Επίσης, τότε κατασκευάστηκε το μαρμάρινο σιντριβάνι που υπάρχει στον περίβολο του ναού. Ο ναός αρχικά είχε περίστω, που στήριζε τη στέγη της με κιονοστοιχίες και μικρά τμήματα τοίχου.

Το περίστω περιέβαλλε το ναό στη βόρεια, δυτική και νότια πλευρά του.

Στο βορειοανατολικό και νοτιοανατολικό άκρο του περιστώου υπήρχε αντίστοιχα από ένα παρεκκλήσι και έφερε δύο τρούλους, έναν στο μέσο της βόρειας πλευράς του που καταστράφηκε το 1890 και έναν στο μέσο της νότιας στοάς που καταστράφηκε το 1910.

Το κτίσμα επισκευάστηκε στην περίοδο 1910-1912 από τους Οθωμανούς με καθαίρεση της στοάς, η οποία αντικαταστάθηκε από ξύλινο περίστω. Τα παρεκκλήσια, ωστόσο διατηρήθηκαν.

Το 1953 έγιναν μικρές παρεμβάσεις στο ναό. Διανοίχθηκαν τα κλειστά παράθυρα του κεντρικού τρούλου και κατεδαφίστηκε ο ξύλινος γυναικωνίτης στη δυτική πλευρά του ναού.

Επεμβάσεις έγιναν και το 1973-74,κατεδαφίστηκε το ξύλινο τούρικο περίστω και αποκαταστάθηκαν τα δίλοβα παράθυρα στις κόγχες των παρεκκλησίων.

Μετά τους σεισμούς του 1978,έγιναν επισκευές, που κατέληξαν στην σημερινή μορφή.

B)Αρχιτεκτονική του ναού:

Ο ναός του αγίου Παντελεήμονα ανήκει στον τύπο του σύνθετου τετρακίονιου σταυροειδούς εγγεγραμμένου ναού, με ένα τρούλο και περίστω.

Δεύτερος τρούλος επιστέφει το νάρθηκα, ενώ δύο παρεκκλήσια σχηματίζονται στο ανατολικό πέρας των πλαγίων στοών.

Ο τύπος συνιστά χαρακτηριστικό δείγμα της αρχιτεκτονικής της Παλαιολόγιας Αναγέννησης στη Θεσ/νίκη, στους ναούς της οποίας οι περισσότεροι του ενός τρούλου και η στοά με τα παρεκκλήσια καθιερώνονται εφεξής.

Στη **δυτική όψη**, υπάρχει είσοδος του ναού με τοξωτό παράθυρο στο υπέρθυρο, που πάνω του φέρει και άλλο τόξο. Συμμετρικά, στα αριστερά και δεξιά, υπάρχουν από δύο τυφλά χτισμένα αψιδώματα στις άκρες των οποίων υπάρχουν 6 συνολικά πεσσοί.

Πάνω από το δεύτερο τόξο της εισόδου υπάρχει και άλλο μεγαλύτερο τόξο στη δυτική ορθογώνια βάση του μικρότερου και χαμηλότερου τρούλου στο δεύτερο επίπεδο του ναού.

Από πάνω, στο τρίτο επίπεδο, είναι ο χαμηλός τρούλος και στην κορυφή φαίνεται ο μεγάλος τρούλος.

Αριστερά και δεξιά, στο δεύτερο πεδίο, διακρίνονται τα κεραμίδια που σκεπάζουν τις δύο τυφλές καμάρες στη βόρεια και νότια πλευρά του νάρθηκα και πιο πάνω, στο τρίτο επίπεδο, τα κεραμίδια που σκεπάζουν τις δύο μεγάλες καμάρες του κυρίως ναού με δύο σειρές τρίλοβων παραθύρων που τον φωτίζουν.

Στη **νότια όψη**, όπως φαίνεται από την πλευρά της οδού Εγνατίας, διακρίνουμε την τυφλή καμάρα του νάρθηκα με μια είσοδο από κάτω, τη μεγάλη καμάρα του φωταγωγού με τις δύο σειρές τρίλοβων παραθύρων και μια πόρτα από κάτω.

Στη συνέχεια υπάρχουν τα τρεισήμισι τυφλά αψιδώματα του νοτίου παρεκκλησίου, στο ανατολικό πέρας μιας στοάς, που φέρει μια πόρτα.

Στο άκρο δεξιά διακρίνεται η τρίπλευρη κόγχη του ιερού του παρεκκλησίου και η υψηλότερη πεντάπλευρη κόγχη του ιερού του κυρίως ναού.

Η **βόρεια όψη** είναι συμμετρική της νότιας.

Στην ανατολική όψη διακρίνουμε την πεντάπλευρη κόγχη του ιερού του κυρίως ναού, που οι ακριανές πλευρές φέρουν από ένα τυφλό παράθυρο, ενώ οι τρεις μεσαίες φέρουν από ένα μονόλοβο παράθυρο.

Αριστερά και δεξιά, υπάρχουν οι δύο μικρότερες, τρίπλευρες κόγχες των παρεκκλησίων των πλάγιων στοών.

Στο εσωτερικό ο νάρθηκας με το μικρό τρούλο στην οροφή του επικοινωνεί με τρία ανοίγματα με το χώρο του κυρίως ναού.

Ο τρούλος του νάρθηκα λοιπόν είναι τοποθετημένος σε χαμηλότερο επίπεδο, γεγονός που προσδίδει τελικά μια ιδιαίτερη χάρη και κομψότητα στο κτίσμα.

Στο ναό αυτό, διαμορφώνονται για πρώτη φορά τα χαρακτηριστικά της λεγόμενης Μακεδονικής Σχολής, δηλαδή γραφική ανόμοια τοιχογραφία με πέτρες και πλίνθους, ελαφρά συνεχόμενα διακοσμητικά αψιδώματα στις προσόψεις του κτιρίου και υπερύψωση των θόλων, που δημιουργούν μια φανερή ανάταση, καθώς πάνω σε αυτούς είναι τοποθετημένος ο τρούλος.

Ο κεντρικός τρούλος στηρίζεται σε τέσσερις καμάρες των θόλων που σχηματίζουν σταυρό και σε τέσσερις κίονες, που καθώς είναι τοποθετημένα κοντά στους περιμετρικούς τοίχους του κυρίως ναού συντελούν στο να διευρυνθεί αισθητά ο εσωτερικός χώρος.

Στην ανατολική πλευρά βρίσκεται η μεγάλη κόγχη του ιερού, που χωρίζεται με τοίχους από τις πολύ μικρότερες κόγχες της Πρόθεσης και του Διακονικού. Στο εσωτερικό του ναού, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η εξαιρετική του ακουστική.

Γ) Οι Τοιχογραφίες του ναού:

Οι τοιχογραφίες εντάσσονται στα τέλη του 13^{ου} αιώνα- αρχές του 14^{ου} αιώνα και συνδυάζουν τη μνημειακή αντικλασική αντίληψη με τις νέες τάσεις της Παλαιολόγιας Αναγέννησης, που διαφαίνονται στην έκφραση των προσώπων και στην αρμονία των χρωμάτων.

Στην Πρόθεση υπάρχει η τοιχογραφία της <<Θεοτόκου δεομένης με το Χριστό>>.

Στα παρεκκλήσια ξεχωρίζει η Θεοτόκος Βλαχερνήτισσα.

Στην κόγχη του διακονικού υπάρχει η απεικόνιση του Αγίου Ιακώβου του Αδελφόθεου (πρώτου επισκόπου της Ιερουσαλήμ και συνώνυμου του Αγίου Ιακώβου Μητροπολίτου και ιδρυτή του ναού), μαζί με άλλους Ιεράρχες που παρίστανται σε στάση σεβασμού προς αυτόν.

Οι ιεράρχες αυτοί είναι ο Πέτρος Αλεξανδρείας, Ο Ευστάθιος Αντιόχειας και ο Γρηγόριος Νύσσης.

2) ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΑΣ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ

Ο ναός της Αγίας Αικατερίνης βρίσκεται στο ΒΔ τμήμα της Άνω Πόλης Θεσ/νίκης, βόρεια της συμβολής των οδών Ολυμπιάδας και Τσαμαδού κοντά στα Βυζαντινά τείχη.

A) Ίδρυση του ναού, ιστορικά στοιχεία:

Το αρχικό όνομα και η χρονολογία ίδρυσης του ναού μας είναι άγνωστα. Τα γνωρίσματα της αρχιτεκτονικής και της ζωγραφικής του ναού, μας παραπέμπουν στα τέλη του 13ου αιώνα με αρχές του 14^{ου} αιώνα ,ενώ ειδική επιστημονική έρευνα (δενδροχρονολόγηση), υπέδειξε τα χρόνια μετά το 1300μ.Χ

Ο ναός είναι κτισμένος την περίοδο 1320-1330μ.Χ, ο οποίος ταυτίστηκε με το καθολικό της μονής του Χριστού Παντοδύναμου. Στα χρόνια του Σουλτάνου Βαγιαζήτ του Β' (1481-1512) το 1510, ο ναός μετατράπηκε σε τζαμί που ονομαζόταν «Γιακούπ-Πασά Τζαμί» από το όνομα του Μπεηλέρμπεη Yakup Pasa.

Η αφιέρωση του ναού στην Αγία Αικατερίνη, έγινε μετά την απελευθέρωση της πόλης το 1912. Την περίοδο 1946-51 έγιναν αναστηλωτικές εργασίες στο ναό και τότε αποκαλύφθηκαν αποσπάσματα των παλαιών τοιχογραφιών του ναού.

Το 1923 τα λείψανα του Αγίου Θεοχάρη του Ορφανού (μαρτύρησε στις 20 Αυγούστου 1740), μεταφέρθηκαν στον ιερό ναό της Αγίας Αικατερίνης, όπου φυλάσσονται ως σήμερα.

B) Αρχιτεκτονική του ναού:

Ο ρυθμός του ναού είναι σύνθετος τετρακίονιος εγγεγραμμένος σε τετράγωνο. Γύρω από το τετράγωνο αυτό της βάσης του κυρίου τρούλου αναπτύσσεται προς τρεις κατευθύνσεις (νότος, δύση, βορράς) ένα χαμηλωμένο κλίτος με μορφή περιμετρικής στοάς, που καταλήγει στα ανατολικά, σε Πρόθεση και Διακονικό (το σημερινό παρεκκλήσιο της Αγίας Ευφημίας).

Η περιμετρική στοά δίνει ευρυχωρία και κομψότητα στο ναό, καθώς στις τέσσερις γωνίες του χαμηλωμένου κλίτους ανυψώνονται ισάριθμοι τρούλοι, πιο χαμηλοί από τον κεντρικό που κυριαρχεί.

Από πλευράς διάταξης των χώρων και μορφολογίας, ο ναός έχει πολλά κοινά χαρακτηριστικά με το ναό των Αγίων Αποστόλων Θεσ/νίκης παρόλο που έχουν κάποια χρονική διαφορά στην ανέγερσή τους.

Η ομοιότητα μάλιστα αυτή είναι πολύ φανερή και στα δομικά-γενικά-στοιχεία καθώς και στον τρόπο κτισίματος των τοίχων. Το κτίσμα είναι χαρακτηριστικό δείγμα της λεγόμενης «Μακεδονικής Σχολής».

Η Σχολή αυτή είχε έδρα την Θεσ/νίκη και σε συνεργασία με την Αθωνική πολιτεία έκτισε πολλούς ναούς, όχι μόνο στον Ελλαδικό χώρο, αλλά και σε περιοχές της Βαλκανικής.

Η ύπαρξη των μνημείων αυτών αποδεικνύει, ότι στη Θεσ/νίκη από τον 11^ο ως τον 14^ο αιώνα, είχε δημιουργηθεί μία σημαντική εμπειρία στην ανέγερση των ναών, που κληροδοτήθηκε και στους Έλληνες οικοδόμους, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

Ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά του ναού είναι οι περίτεχνες τοιχοποιίες των εξωτερικών επιφανειών, με πλούσιο και λεπτομερή κεραμοπλαστικό διάκοσμο, από εντοιχισμένα κομμάτια μαρμάρου και

έγχρωμες πλάκες, που του δίνουν μία μοναδική αισθητική αρχιτεκτονική.

Γ)Τα Γλυπτά και οι τοιχογραφίες του ναού:

Στην **τοιχοποιία** του ναού, όπως είπαμε, υπάρχουν εντοιχισμένα μάρμαρα από Παλαιοχριστιανικά **θωράκια** καθώς και σμαλτωμένες πλάκες.

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι **τοιχογραφίες** του εσωτερικού (ιερό, κυρίως ναό, τρούλο και στο νάρθηκα), όμως οι περισσότερες απ'αυτές, είχαν δυστυχώς σοβατιστεί από τους Τούρκους, όταν ο ναός μετατράπηκε σε τέμενος.

Οι τοιχογραφίες του ναού, όπως και άλλων ναών της πόλης κατά την ίδια εποχή μας πείθουν πως η Θεσ/νίκη ήταν κέντρο Βυζαντινής Αγιογραφίας. Φυσικά σ'αυτό συντέλεσε σημαντικά το γειτνίαμα της πόλης, με το Άγιο Όρος και οι σχέσεις και οι επαφές της πόλης με την Αθωνική Πολιτεία.

Κατά τις αναστηλωτικές εργασίες στα 1947-1951 αποκαλύφθηκε ο αποσπασματικά σωζόμενος τοιχογραφικός διάκοσμος του ναού, ο οποίος πραγματοποιήθηκε σε μία φάση (τέλη 13^{ου} -αρχές 14^{ου} αιώνα).

Στον **κυρίως ναό** σώζονται, παραστάσεις από τα θαύματα και το βίο του Κυρίου (Γάμος της Κανά, Θεραπεία Παραλύτου, Ίαση του Τυφλού, Ίαση του Λεπρού, Η Κατάπαυση της Τρικυμίας, ο Διάλογος του Ιησού με τη Σαμαρείτισσα).

Επίσης υπάρχουν και οι τοιχογραφίες της Γέννησης, της Υπαπαντής, Προσκύνησης των Μάγων, Της Πεντηκοστής. Στο δυτικό σκέλος του περιστώου σώζοντας μορφές αγίων, κυρίως ασκητών και στηλιτών.

Στο **Ιερό Βήμα** σώζονται οι μορφές των συλλειτουργούντων Ιεραρχών και η κοινωνία των Αποστόλων και η Πλατυτέρα Δεομένη.

Στον **τρούλο** σώζονται Προφήτες και Άγγελοι γύρω από τον κατεστραμμένο «Παντοκράτορα». Στο βορειοδυτικό τρούλο υπάρχει ο «Χριστός Εμμανουήλ».

Στο **νάρθηκα** αναπτύσσεται η Δευτέρα Παρουσία. Στην εποχή των Παλαιολόγων ανακαινίστηκε ο ζωγραφικός διάκοσμος με νέες παραστάσεις, από τις οποίες σώζονται η «Κοίμηση της Θεοτόκου», λίγες σκηνές του «Ακάθιστου Ύμνου» και μεμονωμένες μορφές αγίων.

Από την επιλογή των θεμάτων διατυπώθηκε, η υπόθεση, ότι ο ναός ήταν μοναστηριακός και αφιερωμένος στη λατρεία του Χριστού.

Η ογκηρή τεχνοτροπία των στιβαρών μορφών, τα εκφραστικά πρόσωπα και η πλούσια χρωματική παλέτα συνιστούν γνωρίσματα των καλλιτεχνικών κύκλων της Θεσ/νίκης των πρώτων δεκαετιών της Παλαιολόγειας Αναγέννησης και πιθανόν των Μιχαήλ Αστραπά και του Ευτυχίου.

3) ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΟΡΦΑΝΟΥ

Ο ναός βρίσκεται κοντά στα ανατολικά τείχη της Άνω Πόλης, ανάμεσα στις οδούς Ηροδότου και Απ. Παύλου.

Η προσέγγιση του ναού γίνεται, από την συμβολή των οδών Ολυμπιάδος και Κασσάνδρου και βόρεια του Τουρκικού Προξενείου.

Ο ναός δεν είναι ευδιάκριτος, επειδή υπάρχει πέτρινος περίβολος που τον περικλείει.

Η είσοδος στο χώρο του ναού γίνεται από μία μικρή πόρτα του περιβόλου στην ανατολική πλευρά του.

A) Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία :

Η αναγέννηση του ναού προσδιορίζεται χρονικά από την τοιχογράφηση του, που εντάσσεται ανάμεσα στα 1310-1320, δηλαδή αρχές του 14^{ου} αιώνα.

Ο Άγιος Νικόλαος Ορφανός, υπήρξε μετόχι της μονής Βλατάδων, όπου στον ίδιο χώρο διατηρούσε και ορφανοτροφείο.

Για την προέλευση της ονομασίας του ναού υπάρχουν δύο απόψεις.

1) Σε πατριαρχικά έγγραφα του 1635 και 1938 της Μονής Βλατάδων, απαντάται η ονομασία του ναού, ως Άγιος Νικόλαος Ορφανός.

Για να δικαιολογηθεί η ονομασία αυτή, υποστηρίχθηκε η άποψη, ότι ο ναός πήρε το όνομα του, από τον κτήτορα του, Νίκων Σκουτέριο Καπανδρίτη Ορφανό, επειδή βραχυγραφία του ονόματος αυτού βρέθηκε σε πλάκα σαρκοφάγου που επαναχρησιμοποιήθηκε στην επίστρωση του δαπέδου του.

2) Σε κώδικα του 1745, όμως ο ναός απαντάται με την ονομασία << Άγιος Νικόλαος των Ορφανών >>.

Σχετικά με την ονομασία αυτή επικρατούν δύο απόψεις:

α) Η μία θεωρεί, ότι οφείλεται στο ορφανοτροφείο που υπήρχε στη μικρή μονή της οποίας ήταν καθολικό και β) ότι κυριαρχείται από την γνωστή προσωνομία του Αγίου, που είχε ορφανέψει από μικρός και κατά την διάρκεια του βίου του υπήρξε (προστάτης των χηρών και των ορφανών).

3) Υπάρχει και μία τρίτη άποψη, ότι ο κτήτορας του ναού ήταν ο Κράλης (βασιλιάς) της Σερβίας Μιλούτιν.

Ο Σέρβος ηγεμόνας παντρεύτηκε την πριγκίπισσα του Βυζαντίου Σιμωνίδα και λόγο αυτού του γεγονότος επισκέπτονταν συχνά την Θεσ/νίκη, όπου διέμενε η πεθερά του Ειρήνη Παλαιολογίνα .

Έτσι λοιπόν του δόθηκε η ευκαιρία να ιδρύσει κάποιους ναούς. Στο ναό του Αγίου Νικολάου Ορφανού, υπάρχουν οι τοιχογραφίες δύο αγίων του (Αγίου Γεωργίου του Γοργού και του Αγίου Κλήμη Αχρίδας), οι οποίοι ήταν προστάτες της οικογένειας του Μιλούτιν.

Οι τοιχογραφίες αυτές, εμφανίζουν κάποια χαρακτηριστική και ευδιάκριτη συγγένεια με τις τοιχογραφίες που φιλοτεχνήθηκαν την αντίστοιχη χρονική περίοδο (1314) στο καθολικό της Σερβικής μονής Χιλανδαρίου, στο ναό του Αγίου Γεωργίου του Γοργού, γεγονός που δείχνει, ότι ο δημιουργός των τοιχογραφιών ήταν πιθανότατα ο ίδιος και άρα υπάρχει ο σχετισμός της τοιχογράφησης του ναού με το Σέρβο ηγεμόνα.

Τα στοιχεία αυτά μπορούν να μας οδηγήσουν στο συμπέρασμα , ότι κτήτορας του ναού ήταν ο Μιλούτιν.

Κοντά στην πρόσοψη του ναού, (επί της οδού Ηροδότου), υπήρχε πρόπυλο των τειχών, του οποίου σώζονται σήμερα τα ίχνη με την μορφή δύο μαρμάρινων κολώνων.

Η πρόσβαση στο ναό γινόταν από εκεί, αλλά τώρα έχει αλλάξει και γίνεται από τα ανατολικά. Είναι από τους λίγους ναούς που δεν μετατράπηκε σε τζαμί και λειτουργούσε ως χριστιανικός ναός σε όλη την διάρκεια της Τουρκοκρατίας.

Αυτός ήταν ο λόγος που διατηρήθηκαν σε καλή κατάσταση οι σημαντικές και ωραίες τοιχογραφίες του ναού.

Οι Τούρκοι ονόμαζαν τον ναό <<Φουκαρά Άγιε Νικόλα>>, επειδή αυτός δεν είχε μετατραπεί σε τζαμί.

Ο ναός αναστηλώθηκε το 1957 με 1960.

B) Η Αρχιτεκτονική του ναού :

Ο ναός σήμερα δεν έχει την αρχική του μορφή, που θα έπρεπε να ήταν τρίκλιτη Βασιλική, αλλά έχει την μορφή παραλληλογράμμου υπερυψωμένου κεντρικού χώρου, από τις τρεις πλευρές του, (βόρεια, νότια και δυτικά) τον περιβάλλει χαμηλότερη στεγασμένη και κλειστή στοά σχήματος Π.

Το **κεντρικό τμήμα** που είναι και το παλαιότερο, στεγάζεται με ξύλινη σαμαρωτή δίρριχτη στέγη, ενώ τα πλάγια μέρη της στοάς στεγάζονται με μονοκλινή στέγη.

Η **τοιχοδομία του ναού** παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, δεν είναι ενιαία, αλλά ακανόνιστη, από σειρές πλίνθων και λίθων, αυτό φαίνεται ευδιάκριτα στις πλευρές του ναού.

Το κεντρικό παλαιότερο τμήμα του ναού και η δυτική πλευρά του περιστώου είναι απλά, αλλά πιο έντεχνα, δομημένα με σειρές πλίνθων και λίθων και λίγα διακοσμητικά σύνολα μαιάνδρων και κεραμοπλαστικών στην ανατολική του πλευρά, στην τρίπλευρη εξωτερικά κόγχη του ιερού. Υπάρχει και μία μικρότερη τρίπλευρη κόγχη στο βόρειο παρεκκλήσι.

Οι νεότερες βόρεια και νότια στοές έχουν απλούστερη δόμηση.

Πάνω από την κεντρική κόγχη του ιερού υπάρχουν δύο τυφλά τοξωτά παράθυρα που είναι γεμισμένα με πλίνθινα κοσμήματα σε σχήμα Χ και πιο πάνω υπάρχει τριγωνικό αετώμα, ίδιο με αυτό της δυτικής πλευράς και στο ίδιο ύψος.

Τα αετώματα αποτελούνται από δύο τρίγωνα με κοινή την πάνω ακμή. Το εσωτερικό τρίγωνο ξεχωρίζει με διπλή οδοντωτή πλίνθινη διακοσμητική ταινία κατά μήκος των δύο ισοσκελών πλευρών του και στο μέσο του υπάρχει κατακόρυφο στενό άνοιγμα.

Κάτω από τα αετώματα, περιμετρικά, το κεντρικό τμήμα διατρέχεται από οριζόντια οδοντωτή πλίνθινη ταινία, παρόμοια μ' αυτήν των εσωτερικών τριγώνων των αετωμάτων. Αρχικά, ο ναός ήταν τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με νάρθηκα.

Στο **βόρειο και νότιο τμήμα** του περιστώου διαμορφώνονται τα δύο ανεξάρτητα μικρά παρεκκλήσια, των Αγίων Σάββα και Βαρβάρας, μαζί με τον κεντρικό ναό.

Έτσι το δυτικό τμήμα του περιστώου, ήταν ένας νάρθηκας κοινός και για τους τρεις χώρους.

Η επικοινωνία του κεντρικού τμήματος που το περιβάλλει γίνεται με δύο <<δίλοβα>> ανοίγματα στη νότια και βόρεια πλευρά και μία κεντρική θύρα στη δυτική πλευρά.

Δεξιά και αριστερά του τέμπλου, στο ανατολικό τέρμα των αντίστοιχων <<στοών>> εσωτερικά, υπάρχουν τα δύο μικρά παρεκκλήσια, από τα οποία – αυτό της βόρειας πλευράς- επικοινωνεί με το ιερό μέσω θύρας και χρησιμοποιείται ως «Πρόθεση».

Κάτω από το δάπεδο του περιστώου βρίσκονται πολλοί τάφοι.

Γ) Γλυπτά και τοιχογραφίες του ναού :

Οι μαρμάρινες κολώνες που υποβαστάζουν τα <<δίλοβα>> ανοίγματα του κεντρικού κλίτους έχουν ενδιαφέροντα <<Θεοδοσιανά >> Παλαιοχριστιανικά κιονόκρανα με διπλές σειρές φύλλων ακάνθου.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το σκαλιστό **μαρμάρινο τέμπλο** του κεντρικού τμήματος, σύγχρονο του ναού ,που σώζεται.

Το τέμπλο αποτελείται από οριζόντιο επιστύλιο που στηρίζεται σε τετράπλευρους και οκτάπλευρους κατακόρυφους κίονες.

Ο αριστουργηματικός τοιχογραφικός διάκοσμός του, είναι έργο ώριμης Παλαιολόγιας Αναγέννησης 1310-20.

Με κέντρο την Θεσ/νίκη η τέχνη της αγιογραφίας είχε φθάσει στην ακμή της και είχε εξαπλωθεί μέχρι την Βέροια και την Σερβία, δίνοντας συνθέσεις πολυπρόσωπες, ζωντανές ,με εντυπωσιακά χρώματα

Οι **τοιχογραφίες** αποκαλύφθηκαν το 1957-60 με τις εργασίες αποκατάστασης.

Σήμερα αυτές, σώζονται σε πληρότητα μόνο στον κεντρικό πυρήνα του ναού και τα παρεκκλήσιά του ,ενώ στους περιμετρικούς τοίχους υπάρχουν ελάχιστα τμήματα του αρχικού διάκοσμου.

Οι τοιχογραφίες είναι άριστα οργανωμένες, σαν να εξελίσσονται σε μία ιδιόμορφη κινηματογραφική ταινία στο διαθέσιμο χώρο και στις επιφάνειες των τοίχων, ταξινομημένες σε ζώνες και παρουσιάζουν πολυποίκιλη θεματολογία.

Ο χρωματικός και φωτεινός πλούτος είναι εκπληκτικός τόσο για τα κύρια χρώματα, όσο και για τις αποχρώσεις τους.

Για τις τοιχογραφίες στον κυρίως ναό, στα δύο παρεκκλήσια και στον νάρθηκα, θα χρειαζόταν χρόνος για να τις περιγράψουμε και να ταξινομηθούν.

Επίσης υπάρχουν εκατοντάδες παραστάσεις και μορφές στους τοίχους, στις κόγχες και στα περάσματα.

Θα αναφέρουμε κάποιες από αυτές χωρίς να θέλουμε να μειώσουμε το μεγαλείο και των υπολοίπων.

1)Οι τοιχογραφίες του κυρίως ναού:

A)Στην κόγχη του ιερού ,πίσω από το μαρμάρινο τέμπλο βρίσκονται:

α)Η Παναγία Αχειροποίητος ,ανάμεσα στους Αρχαγγέλους Μιχαήλ και Γαβριήλ β)Ο Μελισμός με τους 4 Ιεράρχες (Αθανάσιος, Χρυσόστομος ,Βασίλειος και Γρηγόριος ο Θεολόγος),γ)Οι Άγιοι Κύριλλος Αλεξανδρείας και Ιωάννης ο Ελεήμων ,δ) Η Μετάληψη, Το Άγιο Μανδήλιο.

B) Στους τοίχους του κεντρικού κλίτους υπάρχει το Δωδεκάορτο.

Γ)Στη ζώνη των παθών κάτω από το Δωδεκάορτο υπάρχουν:

Ο Νιπτήρας, ο Μυστικός Δείπνος, η Προσευχή στη Γεσθημανή, η Προδοσία, η Άρνηση του Πέτρου, ο Χριστός ελκόμενος για τη Σταύρωση, η Ανάβαση στον Σταυρό.

Δ)Στο ανατολικό αέτωμα κυριαρχούν: Ο Χριστός στον κήπο, Ο Χριστός και οι Μυροφόρες.

Ε)Στο δυτικό τμήμα: Ο Άγιος Νέστωρας και ο Άγιος Δημήτριος.

ΣΤ)Στο βόρειο εξωτερικό τοίχο του κυρίως ναού βρίσκονται: Η Αγία Άννα και οι Αγίες Αικατερίνη και Ειρήνη με βασιλική Παλαιολόγεια στολή.

2)Τοιχογραφίες του βόρειου κλίτους:

α) Στην πάνω ζώνη: Η Θεοτόκος με την Ελισάβετ, Ο Ιωσήφ και η εγκυμονούσα Θεοτόκος, Η Προσκύνηση των Ποιμένων, Η Προσκύνηση των Μάγων, Η Γέννηση (διαφορετική από αυτή της ζώνης με το Δωδεκάορτο), Η επιστροφή των Μάγων στην Βαβυλώνα.

β)Στην κάτω ζώνη: Ο Χριστός με Ιεράρχες, Μοναχούς και Ψάλτες, Ο Χριστός νέος ανάμεσα στους Αποστόλους, Η Παναγία Βρεφοκρατούσα, Το Όνειρο του Ιωσήφ.

3)Οι Τοιχογραφίες του νότιου κλίτους:

α)Στο βόρειο τοίχο υπάρχουν δύο ζώνες με τα θαύματα του Χριστού.

Τα θαύματα χωρίζονται μεταξύ τους με πλαίσια:

Η Ίαση της Συγκυπτούσης, Η Ίαση του Υδρωπικού, Η Ίαση του Δαιμονισμένου, Η Ίαση των Χολών, Η Ίαση του Παραλυτικού, Η Συνάντηση του Χριστού με την Σαμαρείτιδα, Ο Γάμος στην Κανά, Η Καιόμενη Βάτος, Ο Μωσής ακούγοντας την Φωνή του Αγγέλου, Ο Μωσής λύνοντας τα σανδάλια του.

β)Υπάρχουν και δύο ζώνες με σκηνές από την ζωή του Αγίου Γερασίμου του Ιορδανίτη :Ο Άγιος Γεράσιμος και το λιοντάρι.

4)Τοιχογραφίες του Νάρθηκα:

α)Στον ανατολικό τοίχο, πάνω από την είσοδο που οδηγεί στον Νάρθηκα, υπάρχουν σκηνές από τον βίο του Αγίου Νικολάου όπως :Η Γέννηση του, μικρός στο σχολείο ,η χειροτονία του, Ο Άγιος με τον Μ.Κων/νο, ο Άγιος που εμποδίζει το σπαθί του αποκεφαλισμού, Η κοίμηση του Αγίου.

β)Στο δυτικό τοίχο του νάρθηκα σώζονται κάποιες σκηνές από το Μνημολόγιο: Ανακομιδή των λειψάνων του Αγίου, ο Άγιος Πέτρος με το θυμιατήρι, Τα μαρτύρια Θαλελαίου και Ευθαρσίας, Οι Άγιοι Κων/νος και Ελένη, Μιχαήλ ο Συνάδων, Ανδρόνικος, Στέφανος ο νέος με την εικόνα του Χριστού.

γΟι Ευαγγελιστές: Ιωάννης και Ματθαίος .

δΣκηνές από τον βίο των Προφητών και Αγίων :Ο Προφήτης Δανιήλ ,Ο Προφήτης Ηλίας, Ο Προφήτης Ελισαίος ,Ο Άγιος Μηνάς.

4)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ (12) ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

Ο ναός των Αγίων (ή Δώδεκα) Αποστόλων, βρίσκεται νότια της οδού Αγίου Δημητρίου, σχεδόν σε επαφή με τα δυτικά τείχη, όπου υπήρχε η αρχαία Ληταία Πύλη.

A) Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία:

Ο ναός κτίστηκε στις αρχές του 14^{ου} αιώνα μ.Χ (μεταξύ 1312 και 1315), από τον Πατριάρχη Κων/πόλεως Νήφωνα Α΄ (1310-1314 μ.Χ) και το μαθητή του, ηγούμενο Παύλο.

Για τους ιδρυτές του ναού μας πληροφορεί η επιγραφή, << Πατριάρχης και κτήτωρ>>, στο υπέρθυρο της εισόδου από τα μονογράμματα (συμπλήματα) στα κιονόκρανα της δυτικής όψης και από τις κεραμοπλαστικές επιγραφές στη νότια και δυτική όψη.

Γραπτή επιγραφή, στον ανατολικό τοίχο του νάρθηκα, μνημονεύει τον ίδιο Πατριάρχη και το μαθητή του Παύλο, ως πρώτο και δεύτερο κτήτορα αντίστοιχα, << Της Σεβασμίας ταύτης Μονής >>.

Σημαντικά **αρχιτεκτονικά** στοιχεία, όπως το τμήμα ενός πρόπυλου (πυλώνα), νότια του ναού και η κινστέρνα (δεξαμενή νερού με χωρητικότητα 750 κ. νερού στα βορειοδυτικά), καθώς και **καλλιτεχνικά** στοιχεία, όπως η απεικόνιση του Παύλου δεομένου μπροστά στην ένθρονη Θεοτόκο, στο υπέρθυρο της εισόδου προς τον κυρίως ναό, αλλά και οι Θεομητορικές σκηνές από τον κύκλο ζωής της Παναγίας, που κοσμούν τη στοά, ενισχύουν την υπόθεση, ότι ο ναός ήταν καθολικός μεγάλης Βυζαντινής μονής, αφιερωμένης στη Παναγία, (ίσως της Μονής της Θεοτόκου Γοργοεπηκόου).

Περί το 1520-1530, η μονή μετατράπηκε σε τζαμί με την επωνυμία <<Σουούκ Σου Τζαμί>> δηλαδή (Τζαμί του κρύου νερού), από την υδατοδεξαμενή του ναού.

Την εποχή της Τουρκοκρατίας, τα ψηφιδωτά και οι τοιχογραφίες καλύφθηκαν με επίχρισμα, αφού πρώτα, αφαιρέθηκαν προσεκτικά οι χρυσές ψηφίδες, τέλος στη νοτιοδυτική γωνία προστέθηκε, ένας μιναρές.

Η επωνυμία του ναού, << Άγιοι Απόστολοι >>, είναι πολύ νεώτερη, 19^{ος} αιώνας, και οφείλεται στη λαϊκή δοξασία περί κάλυψης, του ναού με 12 θόλους, που συμβολίζουν τους 12 Αποστόλους.

Με την απελευθέρωση της πόλης, άρχισαν εργασίες αποκατάστασης του ναού. Οι αποκαλύψεις των τοιχογραφιών πραγματοποιήθηκαν σταδιακά από το 1926 και εξής. Μετά τους σεισμούς του 1978 έγιναν εργασίες στερέωσης. Το 2002 καθαρίστηκαν τα ψηφιδωτά και αναδείχθηκε ο χρωματικός πλούτος τους.

B) Αρχιτεκτονική του ναού:

Το μνημείο ανήκει στον τύπο των σύνθετων πεντάτρουλων, τετρακιόνιων, σταυροειδών, εγγεγραμμένων ναών με νάρθηκα και περίστωο με δύο παρεκκλήσια ανατολικά.

Αποτελεί έργο της << Μακεδονικής Σχολής >>, όπου ο κεντρικός του τρούλος εδράζεται στο τετράγωνο, πλευράς 8μ, που σχηματίζουν τέσσερις καμάρες σε σχήμα σταυρού.

Η κορυφή του τρούλου φτάνει τα 16 μέτρα. Το μνημείο, πέρα από την ιδιαίτερη αισθητική μορφολογία που συνθέτουν οι όγκοι του και τα επιμέρους αρχιτεκτονικά του στοιχεία, διακρίνεται για την πολύ ενδιαφέρουσα και περίτεχνη πλινθοπερίκλειστη τοιχοποιία του, δηλαδή διπλές και τριπλές σειρές πλίνθων κλείνουν ανάμεσά τους πέτρες.

Στη δυτική όψη εξωτερικά στη μέση της πρόσοψης, υπάρχει η ορθογώνια είσοδος κάτω από ένα ορθογώνιο υπέρθυρο, που φέρει τη μαρμάρινη σκαλισμένη κτητορική επιγραφή.

Αριστερά και δεξιά της εισόδου υπάρχουν δύο χαμηλές και μικρές κόγχες. Συμμετρικά ως προς την είσοδο διατάσσονται δύο τριπλά ανοίγματα, που το κάθε ένα αποτελείται από τρεις λοβούς, που στη μέση τους χωρίζονται με δύο μαρμάρινους κίονες με γλυπτά κιονόκρανα στολισμένα με φύλλα ακάνθου.

Στην κορυφή του τοίχου υπάρχει διπλό οδοντωτό οριζόντιο και ευθύγραμμο γείσο, που περιτρέχει όλες τις πλευρές του μνημείου κατά μήκος της στοάς.

Πάνω από το γείσο φαίνονται δύο από τους τέσσερις μικρότερους τρούλους ενώ στη μέση υπάρχει τοξωτός φεγγίτης με τρίλοβο παράθυρο που φέρει δύο μικρούς κίονες και από πάνω του διακρίνεται ο μεγάλος τρούλος.

Στη νότια πλευρά, εξωτερικά, υπάρχουν στη σειρά πέντε μεγάλα αψιδώματα, σχεδόν τυφλά σήμερα. Στο πρώτο αψίδωμα, σήμερα υπάρχει πόρτα. Στα επόμενα τρία από ένα χαμηλό παράθυρο και στο πέμπτο ένα δίλοβο παράθυρο με μαρμάρινο πεσσό. Πάνω από το οριζόντιο γείσο η όψη είναι παρόμοια με τη δυτική.

Στη βόρεια πλευρά εξωτερικά υπάρχουν πέντε μεγάλα αψιδώματα. Το πρώτο, το τρίτο και το τέταρτο αψίδωμα φέρνουν δίλοβα παράθυρα με ένα κίονα και πάνω υπάρχει κατακόρυφο μονόλοβο άνοιγμα σαν φεγγίτης.

Το δεύτερο αψίδωμα φέρει ορθογώνια πόρτα, ενώ το πέμπτο τοξωτή πόρτα. Κι εδώ η όψη του οριζόντιου γείσου, είναι παρόμοια με τη δυτική.

Στην ανατολική όψη εξωτερικά εξέχουν τρεις κόγχες: στη μέση η μεγάλη επτάπλευρη κόγχη του κυρίως ναού και στα πλάγια της από μια στενότερη και χαμηλότερη τρίπλευρη, της πρόθεσης (βόρεια) και του Διακονικού (νότια). Δύο κτιστοί κίονες ορθώνονται ανάμεσά τους.

Αριστερά του Διακονικού υπάρχει ο κατακόρυφος, με μεγάλο τοξωτό αψίδωμα, και ο χαμηλότερος τοίχος του Σκευοφυλακίου.

Στα δεξιά της πρόθεσης, υπάρχει ο παρόμοιος τοίχος του παρεκκλησίου του Προδρόμου. Κάθε μία από τις επτά πλευρές του ιερού έχει από ένα τοξωτό αψίδωμα.

Πάνω από τα αψιδώματα του ιερού διακρίνονται οριζόντιες πλινθόκτιστες ζώνες, υψηλής τέχνης με κεραμοπλαστικό διάκοσμο, (μαϊάνδροι διαφόρων σχημάτων, ρόμβοι, σταυροί και οδοντωτές ταινίες), που προσδίδει στο ιερό ζωγραφισμένη όψη.

Πάνω από το ιερό υπάρχει τοξωτή αψίδα, πιο πάνω φαίνεται ο κεντρικός τρούλος και αριστερά και δεξιά, οι δύο μικρότεροι τρούλοι.

Ο **κεντρικός τρούλος**, έχει δέκα πλευρές, που έχουν τοξωτά παράθυρα. Οι τέσσερις μικρότεροι τρούλοι έχουν οκτώ πλευρές, από τις οποίες, άλλες φέρουν τοξωτά παράθυρα και άλλες είναι τυφλές. Από τη δυτική είσοδο μπαίνουμε στο χωριό του περιστώου.

Η στοά είναι σχήμα (Π) και αγκαλιάζει το ναό από τρεις πλευρές (βόρεια, νότια και δυτικά). Η στοά, από αριστερά και δεξιά, καταλήγει στην ανατολική πλευρά σε δύο παρεκκλήσια, από τα οποία το βόρειο ήταν αφιερωμένο στον Πρόδρομο.

Το νότιο παρεκκλήσιο δεν επικοινωνεί με τον κυρίως ναό, αλλά με το ιερό. Από την στοά εισερχόμαστε στον εσωνάρθηκα. Ο εσωνάρθηκας, με άλλα τρία ανοίγματα, επικοινωνεί με τον κυρίως ναό, ενώ στις δύο

στενές του πλευρές υπάρχουν δύο ανοίγματα, που επικοινωνούν και από εκεί με τη στοά.

Στον κυρίως ναό τέσσερις κίονες υψώνονται γύρω από τον κεντρικό τετράγωνο χώρο και κρατούν τα ισάριθμα σκέλη του σταυρού που σχηματίζουν οι διασταυρούμενες καμάρες, επάνω στα οποία στέκεται ο κεντρικός τρούλος με τη βοήθεια σφαιρικών τριγώνων.

Προς τα ανατολικά του κυρίως ναού βρίσκεται το ιερό με τρεις κόγχες. Δεξιά και αριστερά της μεσαίας μεγάλης κόγχης του ιερού δημιουργούνται δύο μικρότερες κόγχες, που χρησιμεύουν αντίστοιχα για Πρόθεση και Διακονικό.

Η πρόθεση επικοινωνεί με το παρεκκλήσι του Προδρόμου, ενώ μια χαμηλή πόρτα με μαρμάρινο θύρωμα οδηγεί από το Διακονικό στο Σκευοφυλάκιο.

Γ) Γλυπτά, ψηφιδωγραφίες και τοιχογραφίες του ναού:

Εξωτερικά του ναού, υπάρχουν μικροί κίονες και μαρμάρινη επιγραφή πάνω από την είσοδο.

Στον κυρίως ναό, έχουμε 4 κίονες, οι δύο από πράσινο μάρμαρο και άλλοι δύο, από γρανιτόλιθο. Οι κίονες έχουν κιονόκρανα με φύλλα ακάνθου. Ένας κοσμήτης διατρέχει τον κυρίως ναό και τον χωρίζει στον πάνω και κάτω μέρος, με ανάλογες διακοσμήσεις.

Η πάνω διακόσμηση είναι ψηφιδωτή, ενώ η κάτω με τοιχογραφίες. Ένας δεύτερος κοσμήτης διατρέχει τη βάση του κεντρικού τρούλου.

Ο κυρίως ναός είναι στολισμένος, με αριστουργηματικά **ψηφιδωτά**. Τα ψηφιδωτά αποτελούν το τελευταίο ψηφιδωτό σύνολο της πόλης και ένα από τα τελευταία, προτού αρχίσει η πτωτική πορεία του βυζαντίου.

Η ψηφιδωτή διακόσμηση ξεκίνησε επί Πατριαρχίας Νήφωνα, αλλά δεν ολοκληρώθηκε, γιατί στο μεταξύ ο Πατριάρχης απομακρύνθηκε από το θρόνο και έτσι η μονή έχασε κάθε Πατριαρχική χορηγία.

Οι παραστάσεις των ψηφιδωτών έχουν πολλές ομοιότητες με ναούς της Κων/πολης, όπως (Μονή της χώρας και της Μονής Παμμακαρίστου), ωστόσο όμως, χαρακτηρίζονται από κομψότητα, ευγένεια και χάρη, ενώ διατηρούν την ιδιαίτερη τεχνοτροπία της Θεσ/νίκης και της Μακεδονίας, την περίοδο της Παλαιολόγειας Αναγέννησης.

Μια πιο εμπεριστατωμένη μελέτη των ψηφιδωτών, μας οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι πάνω σ'αυτά τα καλλιτεχνήματα εργάστηκαν δύο ψηφιδογράφοι, με ιδιαίτερες τεχνικές ο καθένας.

Ο ένας επηρεασμένος, από την τεχνοτροπία της Βασιλεύουσας, έτσι ώστε, τα έργα του, με τις μικρές ψηφίδες να μοιάζουν περισσότερο με τοιχογραφίες πετυχαίνοντας την ομαλή μετάβαση των τόνων από το ένα χρώμα στο άλλο, ενώ ο δεύτερος, έχοντας υπόψη του τη Μακεδονική σχολή, έδωσε έμφαση στην καθαρότητα των μορφών του με τις έντονες χρωματικές συνθέσεις, χρησιμοποιώντας μεγαλύτερες ψηφίδες.

Τα ψηφιδωτά που διασώθηκαν είναι: Ο Χριστός Παντοκράτορας, οι 4 Ευαγγελιστές στα σφαιρικά τρίγωνα του τρούλου, οι Δέκα Προφήτες κάτω από το Χριστό, το Άγιο Μανδήλιο, η Μεταμόρφωση του Σωτήρα, η Βαΐοφόρος, η εις Άδου Κάθοδος, η Σταύρωση, η Γέννηση, πάνω δεξιά υπάρχουν οι << δύο βοσκοί >>, η Βάπτισμα, δεξιά υπάρχουν Άγγελοι, η Κοίμηση της Θεοτόκου, ο Ευαγγελισμός, η Υπαπαντή.

Σε πολλές θέσεις, υπάρχουν ψηφιδωτά κοσμήματα με γεωμετρικά σχήματα (μαϊάνδροι, σταυροί και φυτικά σχήματα (φύλλα δάφνης, άκανθοι και ρόδακες), δεκατέσσερις μορφές Αγίων και μαρτύρων

υπάρχουν σε διάφορες θέσεις, του βόρειου και κυρίως του δυτικού τοίχου.

Το εικονογραφικό πρόγραμμα συμπληρώθηκε με τοιχογραφίες υψηλής καλλιτεχνικής ποιότητας, οι οποίες έγιναν, επί ηγουμενίας Παύλου μετά το 1314.

Όταν ο ναός μετατράπηκε σε τζαμί, οι παραστάσεις επιχρίστηκαν, αφού πρώτα σφυροκοπήθηκαν, για να κολλήσει το κονίαμα.

Η αποκάλυψη αυτή έγινε σταδιακά, μετά την απελευθέρωση και παρ' όλο τις φθορές διασώθηκαν πολλές και εντυπωσιακές τοιχογραφίες.

Οι τοιχογραφίες περιλαμβάνουν: Στο **νότιο** τοίχο του κυρίως ναού: Ο Ιωάννης ο Πρόδρομος, οι Άγιοι Δημήτριος, Γρηγόριος ο Θεολόγος και ο Άγιος Γεώργιος.

Στη **νότια στοά**: Οι Άγιοι Νέστορας, Πέτρος και Παύλος, Στρατιωτικοί Άγιοι, η Ρίζα του Ιεσσαί, η σκηνή του Μαρτυρίου, ο Γεδεών με τον πόκον του, ο Μωυσής με τους νόμους, ο Προφήτης Αβακούμ.

Γύρω-γύρω στον **κυρίως ναό, στο ιερό και την πρόθεση**, υπάρχουν αρκετές μορφές άλλων Αγίων σε μέγεθος λίγο μεγαλύτερο του φυσικού, αρκετοί Ιεράρχες ολόσωμοι ή σε προτομές.

Στο **Διακονικό** υπάρχει: Ο Γρηγόρης Νύσσης και δύο ιεράρχες. Στους δύο **δυτικούς τρούλους** υπάρχουν ολόσωμες παραστάσεις των Προπατόρων και των Πατριαρχών του Ισραήλ. Και στον βορειοανατολικό τρούλου υπάρχει η Παναγία με το Χριστό και παραστάσεις Αγγέλων.

Στη **βόρεια** στοά η παράσταση με τον ύμνο των Χριστουγέννων << τι σοι προσενέγκωμεν Χριστέ>>, στη μέση η Θεοτόκος Βρεφοκρατούσα και γύρω της η Φάτνη, οι Μάγοι, οι ποιμένες, Άγγελοι και μοναχοί.

Στον εσωνάρθηκα, υπάρχει η τοιχογραφία της << Θεοτόκου ένθρονης ανάμεσα σε δύο Αρχαγγέλους>>, τα Εισόδια της Θεοτόκου, το μαρτύριο των Αγίων Τεσσαράκοντα, Το Μαρτύριο Του Αγίου Δημητρίου και οι Ψυχές των Δικαίων, υπό μορφή βρεφών στην παλάμη του θεού.

Ακόμη υπάρχουν οι εξής τοιχογραφίες: Η προσευχή της Άννας, ο Ευαγγελισμός του Ιωακείμ, Η Μαρία η Αιγυπτία, Ο Αβά Ζωσιμά.

Στο ανατολικό μέρος του βορείου τμήματος της στοάς, στο Παρεκκλήσι του Προδρόμου, υπάρχουν σκηνές από τη ζωή του Προδρόμου, από τις οποίες μερικές διατηρούνται πολύ καλά, όπως: το Όραμα του Ζαχαρία, η Γέννηση του Προδρόμου, το Συμπόσιο του Ηρώδη, ο χορός της Σαλώμης κ.λ.π.

5)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΗΣ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΑ

Ο μικρός ναός, της Μεταμορφώσεως του Σωτήρα, πρόκειται, για ένα βυζαντινό ναΐδριο που βρίσκεται νοτιοδυτικά της Καμάρας και παράπλευρα της οδού Εγνατία και μεταξύ των ναών της Υπαπαντής και Παναγούδας.

A) Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία:

Με βάση ένα νόμισμα που βρέθηκε στην τοιχοποιία του τρούλου υπολογίζεται, ότι χτίστηκε γύρω στο 1340 μ.Χ, στα μέσα δηλαδή του 14^{ου} αιώνα με την καταστολή του κινήματος των Ζηλωτών, την εποχή των Παλαιολόγων και ήταν αρχικά αφιερωμένος στη Θεοτόκο.

Μάλιστα πολλά στοιχεία συνηγορούν στο ότι ο μικρός αυτός ναός αποτελούσε-μαζί με άλλους δύο ναούς που βρέθηκαν στην περιοχί-τμήμα της ιστορικής μονής του <<κυρ Ιωήλ>>, που υπήρχε ως τον 16^{ου} αιώνα, οπότε διαλύθηκε και καταπατήθηκε ο χώρος της.

Για ένα διάστημα ,το ναΐδριο του Σωτήρα, υπήρξε εξάρτημα του παρακείμενου ναού της Παναγούδας, που βρίσκεται δυτικά και σε μικρή απόσταση.

Η αρχαιολογική έρευνα δείχνει ,ότι θα πρέπει να χρησιμοποιήθηκαν ως ταφικό παρεκκλήσι για δύο άγνωστα πρόσωπα του Βυζαντίου. Μάλιστα, υπάρχουν τάφοι μέσα και έξω από το ναό.

Κατά η διάρκεια της Τουρκοκρατίας το μνημείο διέφυγε τη μετατροπή του σε τζαμί, πιθανόν λόγω του μικρού του μεγέθους ή της ενσωμάτωσής του στην εκκλησία της Παναγούδας.

Επίσης την ίδια εποχή ο ναός βρισκόταν μέσα σε περίβολο ιδιωτικής οικίας και λειτουργούσε ως εκκλησία τιμώμενη στο Χριστό Σωτήρα, το όνομα του οποίου, έπαιρναν τα παιδιά που βαπτίζονταν εδώ.

Οι μικρές διαστάσεις του ναού, η γύρω απ' αυτό πολεοδομική διαμόρφωση, η συσσώρευση μεγάλου όγκου συντριμμίων με την πυρκαγιά του 1917, όπως και από το γεγονός, ότι η στάθμη της μικρής αυλής είναι υποβαθμισμένη σε σχέση με τον περιβάλλοντα χώρο, συντελούν στο να μη γίνεται σχεδόν αντιληπτή η παρουσία του.

Στο ναό υπήρχε νάρθηκας του 16^{ου} αιώνα, μέχρι το 1930.

Όταν άρχισαν όμως, οι παρεμβάσεις στο ναό, ο παλιός νάρθηκας αντικαταστάθηκε ,από νεότερο, αλλοιώνοντας έτσι την αρχική αρχιτεκτονική του ναού.

Στους σεισμούς του 1978, ο ναός υπέστη σοβαρές ζημιές .Στη συνέχεια έγιναν αναστηλωτικές εργασίες, οι οποίες και διαμόρφωσαν τη σημερινή μορφή του ναού.

B) Αρχιτεκτονική του ναού:

Ο ναός παρουσιάζει ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον, με πολλές ιδιαιτερότητες.

Ο ναός συμβάλει στην εξέλιξη της μεταβατικής φάσης της χριστιανικής ναοδομίας και αποτελεί ένα σπάνιο τύπο εγγεγραμμένου τετράκογχου ναού. Οι διαστάσεις του είναι 5,5 x6,0 μ² .

Εξωτερικά το μνημείο κοσμούν βαθμιδωτά τόξα και οδοντωτά κεραμικά διακοσμητικά στοιχεία, που διατρέχουν όλο το ναό.

Διακρίνεται χαμηλά η ζώνη ης αγριλοδομής και πιο πάνω η πλίνθινη τοιχοποιία.

Στη **βόρεια** εξωτερική όψη, όπως φαίνεται, από την Εγνατία οδό, υπάρχει η κεντρική είσοδος στο ναό.

Στη μέση του τοίχου διακρίνουμε χαμηλή κόγχη και αριστερά της, στη

θέση του κυρίως ναού, ένα μεγαλύτερο αψίδωμα, μ' έναν κεραμικό σταυρό με τα αρχικά ΙΧΝΚ στο εσωτερικό του και ένα μικρό παράθυρο, που αποτελούσε την κτισμένη –πλέον- είσοδο του κυρίως ναού.

Ο ναός ξεχωρίζει για τον κομψό του τρούλο. Είναι οκτάπλευρος και ψηλός, σε σχέση με τις υπόλοιπες διαστάσεις του ναού και στηρίζεται σε τέσσερα <<τυφλά τόξα>>, που συγχρόνως αποτελούν και τους περιμετρικούς τοίχους του ναού.

Στο πάχος των δύο πλάγιων αυτών τοίχων (βόρεια & νότια), διαμορφώνονται εσωτερικά δύο αντίστοιχες μικρές κόγχες (μικροί χοροί), όπως στους μοναστηριακούς ναούς.

Στο τρούλο παρατηρούμε την ύπαρξη των χαρακτηριστικών μορφολογικών, διακοσμητικών στοιχείων των ναών του 14^{ου} αιώνα της Θεσ/νίκης.

Ο Τρούλος σήμερα παρουσιάζει μια ολοφάνερη κλίση ως προς το οριζόντιο επίπεδο και φέρει οκτώ παράθυρα.

Στη νότια όψη του ναού υπάρχει αψίδωμα, στην κατακόρυφη του τρούλου, στο οποίο υπήρχε πόρτα, ενώ στην πλευρά του νάρθηκα υπάρχει κόγχη με παράθυρο.

Στην ανατολική όψη, υπάρχει η τρίπλευρη κόγχη του ιερού, χωρίς παράθυρα.

Στη δυτική όψη υπάρχει, επίσης τοξωτό αψίδωμα του νάρθηκα, που φέρει μονόλοβο παράθυρο, ως το υπερυψωμένο κρᾶσπεδο.

Καθώς εισερχόμαστε στο μικρό ορθογώνιο νάρθηκα, από την βόρεια είσοδό του, παρατηρούμε στη νότια πλευρά του εσωτερικού τοίχου, ότι υπάρχει μικρή κόγχη.

Μία μικρή είσοδος επικοινωνεί με το μικρό τετράκογχο κυρίως ναό που στο εσωτερικό έχει σχεδόν ρομβοειδή κάτοψη με τους τρεις τοίχους (βόρεια, νότια, δυτικά), να έχουν ημικυλινδρική μορφή.

Στο βορειοανατολικό τμήμα του κυρίως ναού διαμορφώνεται μια άλλη μικρή κόγχη και στην ανατολική πλευρά βρίσκεται η κόγχη του ιερού.

Γ) Τοιχογραφίες του ναού:

Οι τοιχογραφίες του τρούλου τοποθετούνται περί τα 1350-1370μ.Χ

Διατάσσονται σε τρεις ζώνες και τα θέματα διακρίνονται για την ιδιαιτερότητά τους. Οι τοιχογραφίες δεν παρουσιάζουν την υψηλή αισθητική άλλων τοιχογραφιών αυτής της περιόδου.

Στο κέντρο του τρούλου υπάρχει η τοιχογραφία της Ανάληψης του Χριστού, γεγονός που συνάδει προς τον νεκρικό χαρακτήρα του κτίσματος. Στην παράσταση ξεχωρίζει η προσωποποίηση των ανέμων με μορφή Αγγέλων-Ερωτιδέων που κινούνται γύρω από τον ήλιο και την σελήνη.

Ακολουθεί η ζώνη με οκτώ προφήτες ανάμεσα στα παράθυρα και χαμηλότερα μία μοναδική στη βυζαντινή εικονογραφία παράσταση Θ. Λειτουργίας, με ιεράρχες, διακόνους, ψάλτες και πλήθος πιστών.

Η λεπτότητα των μορφών συνδυάζεται με τις έντονες, δυναμικές κινήσεις και την ανήσυχη έκφραση που απηχεί απαισιοδοξία και μελαγχολία για τα <<σημεία των καιρών>>, πιθανότατα διότι προηγήθηκαν τα επαναστατικά γεγονότα των Ζηλωτών από το 1342-1349.

ΘΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΜΟΝΗΣ ΒΛΑΤΑΔΩΝ

Ο ναός βρίσκεται, εντός της Ιεράς Βασιλικής, Πατριαρχικής και Σταυροπηγιακής Μονής Βλατάδων (ή Βλαταίων), στο κέντρο της Άνω Πόλης, νότια των βόρειων τειχών, απέναντι από τον πύργο των Παλαιολόγων και σε υψόμετρο 130 περίπου μέτρων από την θάλασσα.

A) Η Μονή Βλατάδων:

Η μονή Βλατάδων είναι το μόνο, από τα πολυάριθμα βυζαντινά μοναστήρια της πόλης, στο εσωτερικό των τειχών στα χρόνια των Παλαιολόγων (1261-1453), που διασώθηκε ως τις μέρες μας, παρ' όλες τις καταστροφές που υπέστη μέχρι σήμερα.

Οι κτιριακές εγκαταστάσεις της Μονής εκτείνονται σε μια έκταση 22 στρεμμάτων. Η μονή είναι κτισμένη σε βραχώδες και κατηφορικό έδαφος. Από την πανοραμική της θέση, βλέπουμε όλη την γύρο περιοχή μέχρι τον Όλυμπο.

Πιθανόν να υπήρχε στο χώρο που βρίσκεται η μονή, παλαιότερος χριστιανικός ναός.

Στο μέρος, που βρίσκεται σήμερα η μονή, στους Βυζαντινούς χρόνους υπήρχαν λατομεία, (για το λόγο αυτό και η γειτονική μονή του Οσίου Δαβίδ, ονομάζεται <<λατόμου>>).

Κτήτορες της μονής σύμφωνα με την επιγραφή πάνω από την δυτική είσοδο, είναι οι αδερφοί μοναχοί Δωρόθεος και Μάρκος Βλατής, που η παράδοση τους θέλει Θεσσαλονικείς, καταγόμενους από την Κρήτη.

Οι δυο αδερφοί, φίλοι και μαθητές του Γρηγορίου Παλαμά Αρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης, διακρίνονταν για την μεγάλη τους μόρφωση και την βαθιά χριστιανική τους πίστη. Ίδρυσαν με βάση

ιστορικές αναφορές το 1351 την Ιερά μονή, καθώς την περίοδο 1351-1371, ο Δωρόθεος Βλατής υπήρξε Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης.

Στα χρόνια τω Παλαιολόγων η Θεσσαλονίκη, σύμφωνα με ιστορικές μαρτυρίες, είχε πλήθος (σηκών) πύργων μέσα στα όρια της καστροπερίκλειστης πόλης και στην γύρο περιοχή.

Ήταν η εποχή που οι Παλαιολόγοι επέδειξαν ιδιαίτερο ζήλο για την τόνωση του θρησκευτικού αισθήματος του λαού, που συνέβαλλε άλλωστε και στην επιθυμητή ενότητα, απαραίτητη για την αντιμετώπιση των σοβαρών κινδύνων που απειλούσαν με διάλυση τη βυζαντινή αυτοκρατορία.

Ιδιαίτερη φροντίδα προς την κατεύθυνση αυτή εκδήλωσε η Άννα Παλαιολογίνα, που ήρθε και εγκαταστάθηκε στην πόλη το 1351, μετά την επικράτηση και το θρίαμβο του Ησυχασμού.

Με χορηγία της και βασιλικό χρυσόβουλο, η μονή ανακηρύχθηκε, ως βασιλική και με σιγγίλιο του Οικουμενικού Πατριάρχη Νείλου, ανακηρύχθηκε, ως Πατριαρχική Σταυροπηγιακή μονή. Σταυροπηγιακή σημαίνει, πως εξαρτάται άμεσα από το πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης.

Σύμφωνα με την παράδοση στον τόπο που ιδρύονταν μοναστήρια, κατά την θεμελίωση τοποθετούνταν στον χώρο <<σταυρός>>, (σταυρός πήξαιτο) και έμενε έτσι ορολογία. Το νέο μοναστήρι αφιερώθηκε στον παντοκράτορα Χριστό που τιμούνταν στην γιορτή της Μεταμόρφωσης του Σωτήρα.

Από το παλιό μοναστηριακό συγκρότημα της μονής, ελάχιστα κτήρια διασώθηκαν μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με την παράδοση στον χώρο της Μονής κήρυξε ο Απόστολος Παύλος προς τους Θεσσαλονικείς το 51 μ.Χ.

Με την πρώτη κατάληψη της πόλης από τους Τούρκους (1387), το καθολικό μετατράπηκε σε τζαμί, με την δεύτερη κατάληψη το 1430, η μονή λειτουργούσε κανονικά ως μοναστικό καθίδρυμα σε όλη την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Την εποχή της Τουρκοκρατίας η μονή κατάφερε να επιζήσει χάρη στα πολυάριθμα μετόχια που κατείχε. Οι Σουλτάνοι εξέδωσαν αλληπάλληλα φερμάνια, που επικύρωναν τα προνόμια της.

Τα πατριαρχικά προνόμια της Μονής διατηρήθηκαν καθ' όλη την ιστορική της πορεία. Από το 1714 έως το 1836 οκτώ ηγούμενοι βοηθούμενοι και από τους λαϊκούς επιτρόπους προσπάθησαν να διαφυλάξουν τη μονή, ανακαινίζοντας τις εγκαταστάσεις της.

Στα μέσα του 19ου αιώνα το Πατριαρχείο αντικατέστησε της λαϊκές επιτροπές διοίκησης των Πατριαρχικών μονών και επανέφερε το θεσμό της ηγουμενίας.

Μετά τις λεηλασίες που υπέστη η μονή το 1387 και το 1821 στο Σκευοφυλάκιο -μουσείο της, υπάρχουν αποθησαυρισμένα ιερά λείψανα των Αγίων: Γρηγορίου του θεολόγου, Μέγα Αθανασίου, Ιάκωβου Πέρσου, Αγίου Προκοπίου και Μοδέστου και Αγίων Ανάργυρων.

Σε ξεχωριστές θήκες φυλάσσονται τρία τεμάχια του Αγίου Ποτηρίου του Μυστικού Δείπνου του Κυρίου. Στο σκευοφυλάκιο της μονής υπάρχουν πολλές φορητές εικόνες μεγάλης καλλιτεχνικής και ιστορικής αξίας, που προέρχονται από το καθολικό της μονής και τους ναούς των μετοχιών της, ιερά σκεύη, σταυροί αγιασμού, αργυρά θυμιατά, επιστήθιοι σταυροί, βαρύτιμα ευαγγέλια κ.ά.

Στο σκευοφυλάκιο της μονής φυλάσσεται και μία μεγάλη συλλογή χειρογράφων, που αποτελείται από 93 κώδικες και καλύπτει βιβλιογραφικά μια περίοδο από το 10ο έως και το 19ο αιώνα,

Αυτοκρατορικά χρυσόβουλα, Πατριαρχικά σιγίλια και τουρκικά φερμάνια είναι μερικά από τα κυριότερα έγγραφα που υπάρχουν στο αρχείο της μονής.

Επίσης υπάρχουν μαρμάρινα θωράκια με ανάγλυφες παραστάσεις γρύπα και με διπλό σταυρό του 10^{ου} και 11^{ου} αιώνα. Η μονή φυλάσσει 100 χειρόγραφους κώδικες, οι περισσότεροι σε περγαμηνή, υπάρχει και αρχείο με πολλά ελληνικά και τουρκικά έγγραφα (15ος αιώνας) και εξής.

Το 1870 κάηκε μέρος της βιβλιοθήκης της μονής. Επίσης σώζονται και 425 παλαιότητες και δύο αρχέτυπες εκδόσεις.

Η μονή διαθέτει έναν εκτεταμένο περίβολο. Στη μονή συναντούμε τα εξής κτίσματα:

α) Σύστημα τριών βυζαντινών δεξαμενών που μοιράζουν νερό σε όλη την πόλη από τα βυζαντινά χρόνια β) Στο πίσω μέρος του καθολικού βρίσκεται ο τάφος του παλαιού Σχολάρχη της θεολογικής σχολής της Χάλκης Μητροπολίτου Ικονίου Ιακώβου, γ) Απέναντι από το Καθολικό βρίσκεται το σκευοφυλάκιο Βυζαντινίζοντος ρυθμού, δ) Δίπλα στην πύλη της μονής βρίσκεται το ηγουμενείο, πάνω στην θέση του παλαιού, ε) Νοτιοδυτικά του καθολικού υπάρχει το παρεκκλήσιο της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, στ) Στον προαύλιο χώρο της μονής και στο δεξιό μέρος της εισόδου της υπάρχουν το βιβλιοπωλείο, ο ξενώνας και το κτίριο του μουσείου – σκευοφυλακίου, ζ) Από το 1986 στους χώρους της μονής στεγάζονται και οι νεότερες κτηριακές εγκαταστάσεις του Πατριαρχικού ιδρύματος Πατερικών Μελετών, (γραφείο διοίκησης, βιβλιοθήκη, σπουδαστήρια, αμφιθέατρο).

Η μονή έχει 4 μετόχια:

α) Ο Ιερός ναός της Παναγίας Λαγουδιανής ή Λαοδηγήτριας β) Ο Ιερός ναός του Άγιου Νικολάου των Ορφανών, γ) Ο Ιερός ναός του Αγίου

Αθανασίου, δ) Ο Ιερός ναός του Αγίου Γεωργίου (Μπασίς), σε προάστιο της Καλαμαριάς.

Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας η μονή ονομαζόταν Τσαούς – Μοναστήρι, από το όνομα του Τούρκου διοικητή Τσαούς Μπέη, που ήταν εγκατεστημένος στο <<Επταπύργιο>>, βόρεια της μονής, σύχναζε στο μοναστήρι για να απολαμβάνει τον καθαρό αέρα και την υπέροχη θέα του.

B) Το Καθολικό της Μονής

Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία:

Το καθολικό της μονής αποτελεί ο ναός της Μεταμορφώσεως του Σωτήρα, που βρίσκεται μέσα στον χώρο την μονής. Πρόσφατες εργασίες την αναστήλωσης του μνημείου (1983) αποκάλυψαν στο καθολικό της μονής τοιχογραφίες του 11ου αιώνα γεγονός που διαφοροποιεί την άποψη, ότι ολόκληρο το κτίσμα ανήκει χρονικά στο πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα.

Ο ναός είχε υποστεί σοβαρές ζημιές, όταν είχε μετατραπεί σε τζαμί από τους Τούρκους το 1387. Το παλαιό κτίσμα - πυρήνας του ναού περιβάλλεται από νεότερες προσθήκες που αλλοιώνουν και διαφοροποιούν την αρχική του μορφή.

Μόνο το ιερό, το παρεκκλήσι των Αγίων Πέτρου και Παύλου, ο Τρούλος με το γύρω τμήμα, καθώς και ο εσωτερικός νότιος τοίχος ανήκουν στο αρχικό βυζαντινό κτίσμα.

Τα υπόλοιπα ανάγονται χρονικά στο 1801, όταν ο ναός επισκευάστηκε ριζικά από το Θεσσαλονικέα μεγαλέμπορα Ιωάννη Γούτα Καυταντζόγλου. Το 1894 και το 1907, έγιναν οι πρώτοι καθαρισμοί των

κατεστραμμένων τοιχογραφιών και βρέθηκαν οι παραστάσεις που υπάρχουν και σήμερα.

Ακόμα η νότια στοά του ναού και το μικρό πρόπυλο της δυτικής εισόδου κατασκευάστηκαν μόλις το 1907.

Ο ναός ανακαινίστηκε και το 1982 για να αποκατασταθούν οι ζημιές που υπέστη κατά τους σεισμούς του 1978.

Γ) Αρχιτεκτονική του ναού

Ο ιερός ναός είναι ρυθμού σταυροειδούς μετά τρούλου με περίστωο.

Στη **δυτική όψη** του υπάρχει το νεότερο πρόπυλο, που στηρίζεται σε δυο κίονες και η πόρτα εισόδου. Στον τοίχο, αριστερά της πόρτας, υπάρχουν δύο ορθογώνια παράθυρα και ένα δεξιά. Πάνω από το πρόπυλο διακρίνεται ο οκτάπλευρος τρούλος του ναού, που φέρει έξι μονόλοβα παράθυρα.

Στη **βόρεια όψη** διακρίνουμε μια νεότερη πόρτα εισόδου και τρία ορθογώνια παράθυρα, δύο από αριστερά της πόρτας και ένα από δεξιά.

Στην **νότια όψη** διακρίνεται η νεότερη νότια στοά και η βυζαντινή πύλη εισόδου στον κύριο ναό. Η πόρτα βρίσκεται μέσα σε τριπλή τοξωτή καμάρα, η οποία πλαισιώνεται από διπλές ημικαμάρες που στηρίζονται σε δυο κίονες. Πάνω από τις ημικαμάρες βρίσκονται δυο μικρές κόγχες.

Δεξιά και αριστερά υπάρχουν ακόμη δυο μικρότερες πόρτες, κάτω από τα τοξωτά αψιδώματα, που έχουν μικρά μονόλοβα παράθυρα.

Στην **ανατολική όψη**, υπάρχει πεντάπλευρη κόγχη του ιερού, που στις μεσαίες πλευρές φέρει τρία μονόλοβα παράθυρα. Πάνω από το μεσαίο παράθυρο του ιερού υπάρχει κεραμικό θωράκιο με τα αρχικά (ΙΧΝ).

Αριστερά και δεξιά τις κόγχης του ιερού υπάρχουν δυο μονόλοβα παράθυρα. Μπροστά από το ιερό υπάρχουν τάφοι.

Εισερχόμενοι στο **γάρθηκα**, που είναι παραλληλόγραμμος χώρος, βλέπουμε την τοξωτή κτιστή καμάρα του κυρίως ναού. Στους τοίχους της διακρίνουμε τοιχογραφίες, ενώ στο βάθος φαίνεται το ξύλινο τέμπλο του 17^{ου} αιώνα με τις εικόνες.

Το τέμπλο στο πάνω τμήμα του φέρνει περίτεχνο σταυρό και συγχρόνως υπάρχουν και ζωγραφιστά θωράκια υψηλής τέχνης. Το τέμπλο επισκευάστηκε σε κάποια σημασία του στις αρχές 19^{ου} αιώνα, εποχή κατά την οποία κατασκευάστηκε και το τέμπλο του βόρειου παρεκκλησίου.

Αριστερά και δεξιά του ιερού υπάρχει η πρόθεση και το Διακονικό. Αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον παρουσιάζει στον ναό, ο ιδιόρρυθμος τρόπος στήριξης του τρούλου στους τοίχους και στις δυο δυτικές παραστάδες (πεσσούς), χωρίς να υπάρχουν κίονες.

Η ιδιορρυθμία που παρουσιάζει ο ναός οφείλετε στο γεγονός, ότι η στήριξη του τρούλου έγινε πάνω σε παλαιότερο, γεγονός που δέσμευσε την αρχιτεκτονική του ναού.

Ο τρόπος αυτός στήριξης του τρούλου δεν υπάρχει σε ναούς της Μακεδονίας, αλλά εμφανίστηκε σε ναούς της νότιας Ελλάδας τον 9^ο ως τον 10^ο αιώνα.

Δ) Γλυπτά-τοιχογραφίες και φορητές εικόνες του ναού:

Τα τμήματα του αρχικού ναού που διασώθηκαν, (με τα καμπύλα ψευδοαετώματα που βρίσκονται στα άκρα των τεσσάρων κεραιών του σταυρού), με τη μορφή του τρούλου, τα επάλληλα τόξα και τους ημικίονες στις γωνίες του, παρουσιάζουν πολλές ομοιότητες με το ναό

των αγίων Αποστόλων, της Αγίας Αικατερίνης και γενικά πολλά κοινά χαρακτηριστικά με τους ναούς της Θεσσαλονίκης της εποχής των Παλαιολόγων.

Το παλαιότερο μαρμάρινο τέμπλο έχει καταστραφεί και σώζονται εκτός του ναού, μερικά τμήματά του. Υπάρχει και εντοιχισμένο βυζαντινό πινάκιο στη νότια τοιχοποιία του ναού, καθώς και πολλά μαρμάρινα θωράκια.

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν οι τοιχογραφίες του ναού που υπήρχαν με βεβαιότητα πριν από την άλωση της πόλης από τους Τούρκους (1430) και χρονολογούνται την περίοδο 1360-1380, με βάση την τοιχογραφία του ηγέτη του κινήματος των Ησυχαστών Αγίου Γρηγορίου Παλαμά που υπήρξε αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης.

Πρόσφατα ανακαλύφθηκαν και τοιχογραφίες του 11^{ου} αιώνα, εντός του ναού. Στο ιερό του ναού είναι γνωστό, ότι υπήρχαν τοιχογραφίες, οι οποίες όμως καταστράφηκαν.

Στην κορυφή του τρούλου εικονίζεται ο Παντοκράτορας με Αγγέλους. Η εικόνα που έχει επιζωγραφιστεί πάνω σε τοιχογραφία του 14ου αιώνα. Με δυσκολία διακρίνονται και ολόσωμες μορφές αγίων και προφητών στα παράθυρα του τρούλου.

Στα εσωράχια των τόξων του τρούλου, υπάρχουν δυσδιάκριτες και αρκετά κατεστραμμένες σκηνές από το Δωδεκάορτο. Μπορούμε να διακρίνουμε τη Γέννηση, τη Βάπτιση, Τη Μεταμόρφωση, τη Βαϊοφόρο, Τη Σταύρωση και την Ανάσταση.

Στον κυρίως ναό, κάτω από τα τόξα του τρούλου υπάρχουν δύο σειρές με τοιχογραφίες Αγίων και Προφητών. Μεταξύ αυτών διακρίνονται ο άγιος Μάξιμος ο Ομολογητής και ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς, στη δεξιά πλευρά της εισόδου, που οδηγεί από το νάρθηκα τον ναό.

Στην κόγχη της ανατολικής πλευράς του νοτιοδυτικού πεσσοῦ, υπάρχουν οι Άγιοι Αντώνιος, Κλήμης, Αγάθων, Κύρος και μάλλον ο Άγιος Ισίδωρος.

Στις αρκετά κατεστραμμένες τοιχογραφίες του τοίχου της νότιας πλευράς διακρίνονται, στην κάτω ζώνη, Στρατιωτικοί Άγιοι, μεταξύ των οποίων ξεχωρίζει, επιβλητικός και ολόσωμος ο Άγιος Δημήτριος.

Δεξιά, στην κόγχη του νοτιοδυτικού πεσσοῦ, υπάρχει μικρή παράσταση που <<τους τρεις παίδες εν καμίνω>>, η τοιχογραφία αυτή μας πληροφορεί για την εκπληκτική ποιότητα των τοιχογραφιών που υπήρχαν στον ναό, πριν καταστραφούν από τους κατακτητές.

Στο νότιο παρεκκλήσιο, υπάρχουν επίσης εξαιρετικές τοιχογραφίες, πολλές όμως από τις οποίες είναι κατεστραμμένες, αλλά μας δίνουν δείγματα της μεγάλης θεματολογίας παραστάσεων που υπήρχαν στο ναό.

Στο παρεκκλήσι υπάρχουν οι εξής τοιχογραφίες: Η Παναγία Δεομένη, Οι Αρχάγγελοι, Οι Άγιοι: Αθανάσιος, Κύριλλος Αλεξανδρείας, ο Πρωτομάρτυρας Στέφανος με το θυμιατό, ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, ο Μέγας Βασίλειος.

Επίσης υπάρχουν: Ο Άγιος Στέφανος ο Νέος, ο Άγιος Γεώργιος, ο μαθητής του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου-Πρόκλος, Ο Άγιος Κλήμης Αγκύρας, Ο Ευαγγελιστής Ματθαίος, Ο Απόστολος Πέτρος, Ο Παντοκράτορας, ο Βασιλεύς της δόξης κá.

Στο σκευοφυλάκιο του ναού υπάρχουν και ενδιαφέρουσες φορητές βυζαντινές εικόνες και διάφορα, άλλα μοναδικά βιβλία και κειμήλια.

Από τις βυζαντινές εικόνες αναφέρουμε τις: Παναγία η Οδηγήτρια με το Χριστό, οι έξι σκηνές των Παθών (Μ. Δείπνος, Νιπτήρας, Προσευχή, Προδοσία, Μαστίγωση, Ελκόμενος (πληγωμένος)).

Μία αμφίπλευρη εικόνα, που στη μία πλευρά εικονίζεται <<Ο Χριστός σταυρωμένος ανάμεσα στην Παναγία και τον Άγιο Ιωάννη το Θεολόγο>> και στην άλλη πλευρά υπάρχουν τρεις ζώνες:

Στην **πρώτη ζώνη** υπάρχει: Ο Χριστός ανάμεσα σε δύο Αρχαγγέλους.

Στη **δεύτερη ζώνη**: Ο Απόστολος Πέτρος και Παύλος, όπου ανάμεσά τους, υπάρχει ενσωματωμένη μικρότερη εικόνα του 14ου εικόνα με παράσταση σε δύο ζώνες: Πάνω ο <<Χριστός ανάμεσα σε δύο Αρχαγγέλους>>, κάτω <<Η Παναγία με το Χριστό στα Χέρια της ανάμεσα στον Αρχάγγελο Μιχαήλ και στον Άγιο Ιωάννη τον Πρόδρομο>>.

Στην **τρίτη κάτω** ζώνη της δεύτερης πλευράς της αμφίπλευρης εικόνας, εικονίζονται οι τρεις στρατιωτικοί Άγιοι (Γεώργιος, Θεόδωρος Τήρωνος και Δημήτριος). Επίσης, εντυπωσιακή είναι η εικόνα της <<φιλοξενίας του Αβραάμ>> του 15^{ου} αιώνα.

7)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΠΡΟΦΗΤΗ ΗΛΙΑ

Ο ναός του προφήτη Ηλία βρίσκεται στη βορειοδυτική περιοχή της Άνω πόλης Θεσ/νίκης, μεταξύ των οδών Αγίου Δημητρίου και Ολυμπιάδος, πίσω από το Διοικητήριο.

Α)Ίδρυση του ναού και ιστορικά στοιχεία

Όπως προκύπτει από πολλά ιστορικά στοιχεία, ο χώρος στον οποίο θεμελιώθηκε ο ναός ήταν χώρος, στον οποίο υπήρχαν τα ερείπια των παλαιών βυζαντινών Ανακτόρων της Θεσ/νίκης, που ονομαζόταν <<Βασίλεια>>.

Τα ανάκτορα αυτά καταστράφηκαν στη μεγάλη λαϊκή εξέγερση των <<Ζηλωτών>> το καλοκαίρι του 1342, κατά του διοικητή της πόλης Θεόδωρου Συναδινού και των πλούσιων αρχόντων της πόλης.

Η ανάμνηση του <<Παλατιού>> έμεινε όμως στη λαϊκή παράδοση. Έτσι, όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν την πόλη το 1430, ονόμασαν την συνοικία του ναού του Προφήτη Ηλία <<Μπαλαάτ>> που ίσως είναι η ελληνική λέξη <<Παλάτι>> , παραφθαρμένη.

Το όνομα που είχε ο ναός κατά τη Βυζαντινή περίοδο ξεχάστηκε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας. Έτσι, υπάρχει δυσκολία στην ταυτοποίηση του ναού και για το λόγο αυτό έχουν προταθεί δύο απόψεις.

Σύμφωνα με τη μία από τις απόψεις που επικρατεί, ο ναός του Προφήτη Ηλία ταυτιζόταν με το καθολικό της ονομαζόμενης Νέας Μονής, που ιδρύθηκε μεταξύ των ετών 1360-1370, από το μοναχό και συγγραφέα Μακάριο Χούμνο, γόνο πλούσιας οικογένειας της πόλης , πάνω στα ερείπια των παλαιών βυζαντινών ανακτόρων.

Η Νέα Μονή , όταν ιδρύθηκε, είχε 17 μοναχούς , ήταν αφιερωμένη στην Παναγία και ήταν σε λειτουργία τουλάχιστον ως το 1556.

Τα δεδομένα αυτά όμως θέτουν σε αμφισβήτηση την πρώτη άποψη για την ταυτοποίηση του ναού, διότι αφενός το μέγεθος του ναού ως καθολικό της Νέας Μονής είναι πολύ μεγάλο και αυτό δεν μπορεί να εξηγήσει το μικρό σχετικά αριθμό των 17 μοναχών, και αφετέρου μαρτυρίες τουρκικών πηγών αναφέρουν, ότι ο ναός μετατράπηκε σε τζαμί λίγο μετά το 1430 που καταλήφθηκε η πόλη από το Badrali Mustafa Pasa, γεγονός που έρχεται σε αντίθεση με τη χριστιανική λειτουργία της Μονής ως το 1556.

Γι' αυτό το λόγο προτάθηκε μια δεύτερη άποψη, η οποία θεωρεί , ότι ο ναός υπήρξε καθολικό της μονής Ακαρπίου, που ιδρύθηκε από την οικογένεια των Παλαιολόγων και ήταν αφιερωμένη στο Χριστό.

Την άποψη αυτή ενισχύει η θεματολογία των τοιχογραφιών του ναού , που έχει σχέση περισσότερο με την αφιέρωση στο Χριστό και λιγότερο στην Παναγία.

Μία ακόμη δυσκολία στην ταυτοποίηση του ναού είναι, ότι ο ναός είχε μετατραπεί σε τέμενος κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας . Υπάρχουν δύο απόψεις και γι' αυτήν.

Η μία άποψη θεωρεί, ότι ο ναός είχε την ονομασία <<Εσκή -Σεράι Τζαμί των παλαιών Ανακτόρων>>, λόγω της ονομασίας του χώρου στον οποίο ήταν θεμελιωμένος.

Η άλλη άποψη θεωρεί, ότι ο ναός είχε την ονομασία <<Σαραλί Τζαμί>> (τζαμί του προφήτη), γεγονός που παραπέμπει στην ονομασία που πήρε ο ναός μετά την Τουρκοκρατία , ως ναός του Προφήτη Ηλία.

Άλλωστε και οι Τούρκοι κοντά στον ίδιο χώρο έκτισαν και το ανάκτορο του Τούρκου διοικητή της πόλης (κονάκι).

Αλλά και το μεταγενέστερο Διοικητήριο, που κτίστηκε το 1891, πάλι στην ίδια περιοχή τοποθετήθηκε, για να είναι σύμφωνο με την παράδοση που θέλει <<επίσημο>> , το χώρο της περιοχής του ναού του Προφήτη Ηλία.

Από αρχαιολογικές ανασκαφικές έρευνες μικρής κλίμακας που έγιναν γύρω από το ναό, διαπιστώθηκε, πως είναι θεμελιωμένος κατά ένα μεγάλο μέρος σε βράχο και κατά το άλλο σε ερείπια παλαιών κτισμάτων, πολλά μαρμάρινα στοιχεία των οποίων υπάρχουν ακόμα και σήμερα στη γύρω περιοχή.

Η θεμελίωση αυτή του ναού πάνω σε ανομοιογενή βάση, ήταν η αιτία των πολλών ζημιών και ρηγματώσεων που έπαθε με την πάροδο του χρόνου, γεγονός που ανάγκασε να ληφθούν μέτρα για την προστασία του κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας , με την κατασκευή λίθινων αντηρίδων, τα οποία προκάλεσαν σημαντικές καταστροφές στην τοιχοποιία του μνημείου.

Τα αντερίσματα αυτά κατεδαφίστηκαν μετά τη ριζική αποκατάσταση και αναστήλωση του ναού .

B) Αρχιτεκτονική του ναού:

Ο ναός παρουσιάζει ενδιαφέρουσα αρχιτεκτονική μορφολογία και η τοιχοποιία του είναι εντυπωσιακή σε όγκο με πολύπλοκους αρχιτεκτονικούς σχεδιασμούς και ποικίλα υλικά, είναι λαξευτή σε συμμετρικές παράλληλες ζώνες, με επάλληλα τόξα και διακοσμητικές ταινίες και παραπέμπει σε σύγχρονα με το ναό μνημεία της Κων/λης.

Έχει σχήμα σταυροειδούς τρουλωτού μετά «λιτής» κατά το πρότυπο των μοναστηριακών «καθολικών» του Αγίου Όρους, που

πρωτοεμφανίστηκε στη Μονή Χιλανδαρίου της Αθωνικής Πολιτείας, το 1923.

Αυτός ο αρχιτεκτονικός τύπος, γνωστός και ως Αθωνικός χρησιμοποιήθηκε αποκλειστικά για καθολικά μονών και είναι μοναδικός στη Θεσ/νίκη.

Στο **δυτικό μέρος**, προ του κυρίως ναού, υπάρχει τετράγωνος <<τετρακιόνιος >> νάρθηκας (λιτή), ο οποίος εκτός του, ότι επικοινωνεί με τρία ανοίγματα με το ναό, συνδέεται με κτιστή κλίμακα με <<υπερώο>>, που τον καλύπτει και χρησιμοποιούνταν-πιθανότατα-ως σκευοφυλάκιο ή βιβλιοθήκη.

Ο **κεντρικός τρούλος** είναι δωδεκάπλευρος, που σε κάθε αψιδωτή πλευρά φέρει από ένα μονόλοβο παράθυρο και πατάει στην ορθογώνια βάση του.

Ο τρούλος επίσης, στηρίζεται, όπως σ' όλους τους ναούς αυτού του τύπου, σε τέσσερις καμάρες που σχηματίζουν σταυρό.

Πέρα από την αψίδα του ιερού, ανάλογες αψίδες δημιουργούνται και στη βόρεια και νότια πλευρά-είναι οι λεγόμενοι <<χοροί>>- έτσι ώστε, η κάτοψή του να μοιάζει με το τριφύλλι(τριφυλλοειδής , Τρίκογχος ναός).

Με τα μοναστηριακά χαρακτηριστικά που διαθέτει ο ναός (ύπαρξη <<λιτής>>, <<χορών>> για τους ψάλτες , υπερώο), δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι ήταν καθολικό μονής.

Στη **δυτική όψη**, βλέπουμε τις πέντε εντυπωσιακές καμάρες του περιστώου μπροστά από την είσοδο του νάρθηκα, που στηρίζονται σε έξι πεσσούς.

Η δεύτερη και τέταρτη καμάρα είναι μεγαλύτερες από την πρώτη, την τρίτη και την πέμπτη καμάρα και από πάνω τους υπάρχουν δύο τρούλοι,

μεταξύ των οποίων υπάρχει ο φωταγωγός του υπερώου με τα τρία τρίλοβα τοξωτά παράθυρα.

Στη **βόρεια όψη** διακρίνουμε τρεις ακόμη πλευρικές καμάρες του περιστώου στα δεξιά. Πάνω από την τρίτη πλευρική καμάρα φαίνεται το αψίδωμα του υπερώου με ένα μικρό μονόλοβο παράθυρο στο πάνω μέρος, μετά υπάρχει ένας χαμηλότερος τρουλίσκος και στην συνέχεια βλέπουμε τη μεγάλη οκτάπλευρη βόρεια κόγχη.

Στα τρία επίπεδα της βόρειας κόγχης πάνω υπάρχουν τυφλά παράθυρα σε κάθε πλευρά, ενώ στη μεσαία και κάτω ζώνη-στις τρεις μεσαίες πλευρές-υπάρχουν από ένα μονόλοβο παράθυρο σε κάθε ζώνη.

Στη συνέχεια υπάρχει η οκτάπλευρη χαμηλότερη κόγχη του βόρειου παρεκκλησίου που στην κορυφή της φέρει μικρό τρούλο, ακολουθεί η κατακόρυφη πλευρά με ένα τυφλό παράθυρο και καταλήγει στην οκτάπλευρη κόγχη του ιερού, της ανατολικής πλευράς. Συμμετρική, ως προς τη βόρεια πλευρά μορφή έχει και η νότια πλευρά.

Στην **ανατολική πλευρά** βλέπουμε την κόγχη του ιερού και συμμετρικά πλαισιώνεται από τις χαμηλότερες κόγχες με τρούλο του νότιου και βόρειου παρεκκλησίου.

Οι τοιχογραφίες του ναού:

Τα παράθυρα του ναού της δυτικής πλευράς είναι διακοσμημένα με όμορφα και ποικιλόχρωμα σχέδια.

Ο ναός έχει ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες, οι οποίες αποκαλύφθηκαν στην αναστήλωση του ναού. Δυστυχώς, όμως πολλές από αυτές καταστράφηκαν κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Οι τοιχογραφίες χρονολογούνται μεταξύ των ετών 1360-1370 και αποτελούν την τελική φάση της Παλαιολόγειας τέχνης.

Ο τοιχογραφικός διάκοσμος καλύπτει εσωτερικά όλο το ναό. Οι τοιχογραφίες, όπως είναι διάσπαρτες στη <<λιτή>>, στα παράθυρα των <<χορών>> στα τυπικάρια, στο νάρθηκα και στα παρεκκλήσια, είναι του 15^{ου} αιώνα.

Οι περισσότερες σκηνές των παρατάσεων αφορούν τη ζωή του Χριστού, αλλά υπάρχουν και μορφές Αγίων.

Από την τοιχογραφία που ξεχωρίζει για το ρεαλισμό της και για την ψυχογραφική αλήθεια των τρομαγμένων μορφών είναι η Σφαγή των Νηπίων ή Βρεφοκτονία.

Επίσης σημαντική παράσταση είναι και η θεραπεία των Κωφών και Τυφλών. Όλες οι τοιχογραφίες ξεχωρίζουν για την εκφραστικότητα τους, ενώ από την άλλη ευαισθητοποιούν την αγωνία και το φόβο για το αναπότρεπτο

8)ΙΕΡΟΣ ΝΑΟΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

Ο ναός των Ταξιαρχών, βρίσκεται στο κεντροανατολικό τμήμα της Άνω Πόλης Θεσ/νίκης, επί της οδού Θεοτοκοπούλου 40-στη συμβολή της με την οδό Ακροπόλεως-και περίπου 200 μέτρα νοτιοανατολικά της μονής Βλατάδων.

Α)Ίδρυση του ναού, ιστορικά στοιχεία:

Με βάση τα μορφολογικά του στοιχεία και χαρακτηριστικά, ο ναός των Ταξιαρχών προσδιορίζεται χρονικά σαν κτίσμα του 14^{ου} αιώνα, περίοδος στην οποία η τέχνη της ναοδομίας γνώρισε ιδιαίτερη άνθιση στη Θεσ/νίκη.

Ποιο ήταν το όνομα του ναού κατά τη βυζαντινή περίοδο δεν είναι γνωστό. Κατά την παράδοση στο ναό τιμούνταν οι δύο Αρχάγγελοι και Ταξιάρχες Μιχαήλ και Γαβριήλ. Όταν μάλιστα οι Τούρκοι μετέτρεψαν το ναό σε τζαμί, έκτισαν παράπλευρα ένα μιναρέ με δύο εξώστες που-καθώς λέγεται-συμβόλιζαν τους δύο Αρχαγγέλους.

Για το λόγο αυτό ονομάστηκε και το τζαμί «Ίκί Σεριφέ τζαμί» δηλαδή τζαμί των δύο εξωστών. Ακόμα, η ύπαρξη «κρύπτης» -οστεοφυλακίου-, δίνει βάσιμη ένδειξη, ότι ο ναός των Ταξιαρχών, ίσως ήταν «καθολικό» κάποιου άγνωστου μικρού μοναστηριού, που άκμασε την ίδια περίοδο.

Ο ναός αποδόθηκε στους Χριστιανούς μετά την απελευθέρωση της πόλης, το 1912. Ο ναός πήρε τη σημερινή του μορφή με την αναστήλωση του 1953.

B) Αρχιτεκτονική του ναού :

Εξωτερικά ο ναός των ταξιαρχών, στα ορατά τμήματα της παλαιάς τοιχοποιίας του, παρουσιάζει τη γνωστή διαμόρφωση των ναών της Θεσ/νίκης του 14^{ου} αιώνα, (κτιστοί κιονίσκοι, οδοντωτές ταινίες και διακοσμητικές πλινθόκτιστες ζώνες).

Με την αναστήλωση (1953), αφαιρέθηκαν το κονίαμα, με το οποίο είχε καλυφθεί εσωτερικά ο ναός και η ξύλινη τούρκικη οροφή.

Μεταγενέστερες και νεότερες κατασκευές και προσθήκες στο μνημείο έχουν διαφοροποιήσει σε μεγάλο βαθμό το κτίσμα και είναι δύσκολο σήμερα να προσδιορισθεί η αρχική του μορφή.

Ενώ σήμερα, δίνει την εντύπωση «τρίκλιτης» ξυλόστεγης βασιλικής, θα πρέπει να ήταν αρχικά «μονόκλιτος» ναός με στοά σε σχήμα Π κατά τις τρεις διευθύνσεις, (νότος, δύση, βορράς).

Στη **νότια**, πλευρά που άλλοτε υπήρχε ανοιχτή στεγασμένη στοά προστέθηκε μεταγενέστερα ένα νέο «κλίτος», με σκοπό να διευρυνθεί ο εσωτερικός χώρος του ναού.

Ίχνη στήριξης των θωρακίων ή των κιγκλιδωμάτων της αρχικής στοάς είναι ορατά και σήμερα στις τρεις μαρμάρινες κολώνες της νότιας πλευράς.

Παρόμοια επέμβαση έγινε και στη δυτική πλευρά -όπου η είσοδος- με την προσθήκη νεότερου κλειστού νάρθηκα, εσωτερικά βαμμένου.

Η είσοδος στο ναό γίνεται από τη **δυτική πλευρά** στο νεότερο νάρθηκα.

Στη πλευρά αυτή υπάρχει εξωτερική σκάλα με δύο σκέλη, αριστερά και δεξιά που καταλήγουν στο πρόπυλο που στεγάζει την είσοδο στο

νάρθηκα και που στηρίζεται σε έξι κίονες, από τους οποίους οι τέσσερεις μπροστινού είναι διπλοί.

Αριστερά και δεξιά υπάρχουν δίλοβα παράθυρα με κίονα στη μέση. Πάνω από το πρόπυλο υπάρχει τρίλοβο παράθυρο με τους λοβούς να χωρίζονται με δύο κίονες.

Στην άκρη, δεξιά της δυτικής πλευράς, υπάρχει το κωδωνοστάσιο που είναι ψηλότερο του ναού. Και εδώ πιθανολογείται πως εκτός από την εσωτερική σκάλα που οδηγούσε με δύο σκέλη στο ναό, υπήρχε ανοιχτή στεγασμένη στοά, η οποία είχε κλειστεί επί Τουρκοκρατίας, αφού είχαν αφαιρεθεί οι δύο κίονες, επί των οποίων στηριζόταν τρία τόξα της τριλόβου εισόδου και στη θέση αυτή κτίστηκε τοίχος με τουρκική πόρτα.

Στην **ανατολική** πλευρά του ναού διακρίνουμε την κάτω ζώνη της αργιλοδομής του ναού, ενώ η πάνω ζώνη αποτελείται από ανάγλυφους κεραμόπλινθους.

Εκεί υπάρχει στη μέση η πεντάπλευρη κόγχη του ιερού, η οποία στο πάνω μέρος των τριών μεσαίων πλευρών φέρει τρίλοβο παράθυρο με τους λοβούς και χωρίζονται με δύο λευκούς μαρμάρινους κίονες.

Στις δύο ακριανές πλευρές υπάρχουν τυφλά τυφλά αψιδώματα που ξεκινούν από τη ζώνη της αργιολιθοδομής και φθάνουν στο ύψος του τρίβολου παράθυρου.

Πάνω από τη στέγη της κόγχης υπάρχει τριγωνικό αέτωμα.

Αριστερά της κόγχης του ιερού φαίνεται ο τοίχος του Διακονικού με μεγάλο αψίδωμα με ημισφαιρική οροφή, που φέρει μικρό μονόλοβο παράθυρο και δεξιά διαμορφώνεται η τρίπλευρη κόγχη της Πρόθεσης με ημισφαιρική οροφή, η οποία έχει δύο μικρά ακριανά αψιδώματα-

παράθυρα και στη μεσαία πλευρά υπάρχει αψίδωμα με μικρό μονόλοβο παράθυρο στο πάνω μέρος.

Ακόμη πιο αριστερά από το Διακονικό σκαλοπάτια οδηγούν στην είσοδο του τρίτου νεότερου κλίτους.

Στη **βόρεια όψη**, υπάρχουν έξι αψίδες, από τις οποίες φέρουν μονόλοβα παράθυρα, η πέμπτη (αψίδα) είναι τυφλή και τελευταία προς το ιερό που ανήκει στον αρχικό ναό είναι μεγαλύτερη από τις άλλες και φέρει μονόλοβο παράθυρο.

Κάτω από το δάπεδο του ναού, που είναι αρκετά υπερυψωμένο σε σχέση με το γύρω χώρο, διαμορφώνεται ισόγεια κρύπτη με διάταξη παρόμοια με αυτήν του ναού με είσοδο κάτω από το πρόπυλο της δυτικής πλευράς.

Ο χώρος της κρύπτης έχει διάφορες εσοχές και πιθανόν να χρησίμευε για οστεοφυλάκιο ή σαν χώρος ταφής.

Γ) Οι τοιχογραφίες του ναού:

Στο εσωτερικό του ναού σώζονται ελάχιστες τοιχογραφίες, οι οποίες χρονολογούνται στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αιώνα και θεωρούνται σύγχρονες με το ναό.

Τις αποδίδουν στον περίφημο ζωγράφο Γιώργο Καλλέργη, αν και υπάρχουν ενστάσεις σε αυτήν την άποψη επειδή εμφανίζουν κάποιες δομικές ασυμμετρίες.

Από τι τοιχογραφίες ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι εξής δύο:

α) η «Ανάληψη του Χριστού». Στο ανατολικό αέτωμα, πάνω από την κόγχη του ιερού. Η τοιχογραφία έχει μορφή τριγώνου.

Στην κορυφή του τριγώνου φαίνεται ο Χριστός να κάθεται σε ουράνιο τόξο. Το οποίο περιβάλλεται από ελλειψοειδή φωτεινό δίσκο που κρατούν δύο Άγγελοι.

Πιο κάτω στη βάση του τριγώνου και στη μέση της, διακρίνεται η Θεοτόκος με φωτοστέφανο σε στάση προσευχής ανάμεσα σε δύο δένδρα, τα οποία την χωρίζουν από τους δύο εκατέρωθεν αυτής φωτοστέφανους αγγέλους.

Ο Άγγελος που βρίσκεται προς τ' αριστερά, όπως βλέπουμε στην τοιχογραφία, έχει την αριστερή φτερούγα προς το εμπρός του μέρος, (δηλ. προς τα αριστερά της τοιχογραφίας, όπως την βλέπουμε) και η κεφαλή του είναι στραμμένη προς τα δεξιό του και διακρίνεται μόνο η αριστερή του παρειά, καθώς απευθύνεται προς τον Απόστολο Πέτρο και δύο ακόμη Αποστόλους που φαίνονται κοντά του.

Ο Άγγελος που βρίσκεται προς το δεξιό μέρος της τοιχογραφίας κρατάει σκήπτρο στα χέρια του και στρέφει την κεφαλή του με διακρινόμενο όλο το πρόσωπό του προς τα αριστερά του και απευθύνεται προς τον Απόστολο Παύλο και ακόμη δύο Αποστόλους που βρίσκονται κοντά του.

Στο βάθος της τοιχογραφίας διακρίνονται δέντρα ελαιών, ενώ υπεράνω και γύρω από τις μορφές διακρίνονται συμπλήματα των ονομάτων τους.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι παρουσιάζονται μόνο έξι Απόστολοι από τους δώδεκα που συνήθως υπάρχουν σε ανάλογες τοιχογραφίες ναών. Προφανώς το γεγονός ήταν απόφαση του αγιογράφου για σχετικά πρόχειρη αξιοποίηση του συγκεκριμένου χώρου.

B)«Πεντηκοστή»: Στο αντίστοιχο δυτικό αέτωμα του ναού. Η τοιχογραφία έχει επίσης τριγωνική μορφή και κατά μήκος των πλευρών του τριγώνου, κλιμακωτά φαίνονται οκτώ φωτοστέφανοι Απόστολοι, τέσσερεις σε κάθε πλευρά.

Οι υπόλοιποι τέσσερις που λείπουν, μεταξύ αυτών οι κορυφαίοι των Αποστόλων Πέτρος και Παύλος, βρίσκονταν γύρω από την κορυφή του τριγώνου, αλλά έχουν καταστραφεί.

Αυτό συνέβη επειδή στο μέσον του τριγώνου- από την κορυφή ως τη βάση- είχε ανοιχτεί από τους Τούρκους πέρασμα το οποίο στη συνέχεια κτίστηκε με αποτέλεσμα την πλήρη καταστροφή αυτού του τμήματος, το οποίο πιθανώς στη βάση του περιλάμβανε και άλλες μορφές του κλήρου.

Επίσης υπάρχουν τοιχογραφίες αγίων που οι μορφές τους δεν ξεχωρίζουν, γιατί είναι αρκετά καπνισμένες.